

3. fejezet

Üvegház? Politika, kultúra, gazdaság a Magyar Autonóm Tartományban

3.1. A működtetők világa: a politikai elit összetétele és funkciói

Munkánk első két fejezetében a Magyar Autonóm Tartomány történetének első néhány évét elsősorban a központi állami szervekkel kialakult viszonyt vizsgálva követtük. Most, az eseménytörténetet túllépve, a „működtetők” világát próbáljuk rekonstruálni. Hányan voltak, miként gondolkodtak saját valóságukról azok a pártkáderek, értelmiségiek, rendőrök, hivatalnokok, akik a román államot jelenítették meg a MAT-ban? Felülírta-e politikai identitásuk az etnikai, kulturális hovatartozást, vagy egyfajta kettős kötődést hozott létre?

Gagyai József, Oláh Sándor és Novák Zoltán kutatásai alapján megállapítható, hogy a későbbi Magyar Autonóm Tartomány politikai elitje 1945-től kezdődően többlépcsős folyamatban alakult ki, meghatározó szereplői pedig 1947-ig a Magyar Népi Szövetség és az RKP, majd 1948-tól az állampárttá vált RMP aktivistái és káderei voltak.¹ Az első hónapokban, években spontánul verbuvált

---

1 Az MNSZ és az RKP elitjének viszonyrendszeréről Nagy Mihály Zoltán: Érdekvédelem és pártpolitika. A Magyar Népi Szövetség érdekképviseleti funkciója. In *Integrációs stratégiák*, i. m. 344-366. A marosvásárhelyi első generációs kommunista elitet vizsgálta Novák Csaba Zoltán: Politikai átmenet és rendszerváltás Marosvásárhelyen. Adalékok Marosvásárhely 1944 és 1948 közötti politikatörténetéhez. In Pál-Antal Sándor–Novák Zoltán (szerk.): *Marosvásárhely történetéből 2. Új- és legújabbkori tanulmányok*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2007, 175-193. Megyei szinten úó: A Román Kommunista Párt hatalmi szerkezetének kiépítése Maros megyében, 1944-1948. In *Autonóm magyarok?* i. m. 64-83. Székelyföldi

új vezetőrétegből az ötvenes évek elejére egy politikailag kinevezett, tisztségét hivatásszerűen gyakorló elit jött létre, és a káderállomány tovább bővült, majd stabilizálódott a MAT megalakítását követő időszakban. Noha a MAT „különleges” státusát nem sikerült intézményesíteni, széleskörű kompetenciával bíró apparátus jött létre a túlközpontosított, vertikálisan működő román kommunista rendszeren belül. A negyven fős tartományi pártbizottság a központi hatalom és a helyi kormányzatok közötti transzmissziós szíj szerepét látta el, de állandó ideológiai ellenőrzést is gyakorolt közvetlenül a párttagok, és közvetett módon az egész társadalom fölött.²

A párttagság etnikai, társadalmi és területi összetételének alakulását a MAT pártbizottsága iratainak segítségével elemezzük. Az egybevetés az 1952–1960 közötti évekre és csak a MAT-ra vonatkozhat, mivel a módszertanilag igen szakszerűen előkészített és feldolgozott 1956-os népszámlálás adatai nem vethetők össze az autonóm tartományt megelőző (Maros és Sztálin tartományok, 1950–1952), valamint a helyében megalakított területi egységgel (Maros–Magyar Autonóm Tartomány/MMAT, 1961–1968). Maros és Sztálin tartományok esetében nem rendelkezünk használható népszámlálási adatokkal, míg a MMAT esetében csak az 1966-os népszámlálás áll rendelkezésre. További módszertani nehézséget

---

esettanulmányokat közölt Oláh Sándor: Elitrekrutáció a szocializmusban. In Bodó Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakából*. Csíkszereda, Pro-Print, 1998. 101-123, valamint úő: *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön, 1940–1989*. Csíkszereda, Pro-Print, 2008. 255-328. A mai Hargita megyei Méréfalva második világháború utáni mikrotörténeti vázlata: Gagyi József: Tata és társai. A második világháború utáni hatalomváltás, az új vezetők és a közösség egy székelyföldi faluban. In *Autonóm magyarok?* i. m. 17-63.

2 Az elemzés során szem előtt tartottuk a magyar történetírás módszertani megközelítését. Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. *Valóság*, 1991. 2. sz. 51-63.; Révész Béla: Az osztályharc fogalmának politikai és ideológiai aspektusai az '50-es években. Szeged, JATE ÁJK, 1998; Huszár Tibor: *Az elitől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon (1945–1989)*. Budapest, Anima Kiadó, 2007.

jelent a pontos elemzésben a szovjet mintára bevezetett párttagjelöltség, ami az 1948–1952 közötti belső tisztogatásokat követően az újrainduló rekrutációs folyamatot szabályozta. Az ötvenes évek végén a jelöltek a párttagok több mint egynegyedét képezték; nagy létszámukon felül nemzetiségi összetételük is indokoltá teszi, hogy beemeljük őket az elemzésbe. A párttagok száma a következőképpen alakult 1953 januárja és 1959 decembere között:³

2. sz. táblázat: Az RMP tagságának létszáma a MAT-ban, 1953–1960

	1953. január	1954. január	1954. augusztus	1955. március	1957. május	1958. december	1959. december
Tagok és tagjelöltek	21.598	20.290	19.588	20.960	23.687	24.882	26.945
MAT összlakosságán belüli arányuk (%)	3,0	2,8	2,7	2,9	3,2	3,3	3,5

A táblázatból kiderül, hogy az állampártnak kevés híve akadt éppen a MAT-ban, ahol országos szinten az autonóm tartományban élő tagok enyhén *alulképviselet*, ha figyelembe vesszük, hogy az 1955 decemberi második kongresszus idején az RMP 595.363 tagot és tagjelöltet számlált, ami az akkori romániai összlakosság 3,4 százalékának felelt meg.⁴ Ráadásul az 1948 novemberében indított belső tisztogatások korántsem értek véget a MAT létrehozásával. Az RMP KV által 1953 októberében elrendelt párttagsági könyvfelülvizsgálat és csere következtében 1954-ben a tartományban majdnem kétezer személyt töröltek a nyilvántartásból.⁵ Az 1954-es mélypont ráadásul egybeesett a román–magyar államközi kapcsolatok elhidegülésével, valamint a határrevízióról terjedő rémhí-

3 A párttagok számáról és összetételéről szóló elemzés forrásai: ANDJM, fond 1134, dosar 51/1952, 93/1954, 122/1955, 176/1957, 223/1959, 229/1959, 269/1960.

4 Tănase: *Elite și societate*, i. m. 50.

5 ANDJM, fond 1134, dosar 95/1954, 9. f.

rekkel is. Az RMP második kongresszusa után fokozatos nyitás, majd az ötvenes évek végétől masszív felvételi kampány vette kezdetét. 1954 és 1956 között 2348 jelöltséget hagytak jóvá, míg 1959–1960-ban a „befogadott” jelöltek száma megközelítette a hatezret.⁶

A párttagság belső területi megoszlása korántsem volt egyenletes: a román többségű Szászrégen és Maroshévíz rajonokban, akárcsak a zömében katolikus körzetekben a párt behatolása 1958–1959-ig jelentéktelen maradt (a lakosság egy-két százaléka volt csak RMP-tag), míg a tartományi központ, Marosvásárhely a tagság közel egynegyedét adta. 1954-ben a tartományi székhely összlakosságának hat százaléka, 1960-ban már több mint nyolc százaléka volt párttag vagy jelölt: ez akkor 6500 embert jelentett.⁷ Ez természetesen szoros összefüggésben állt a különböző településtípusok társadalmi rétegződésével is: Marosvásárhelyen 1957-ben több, mint tízezer munkás élt, köztük majdnem kétezer volt párttag, míg Sepsiszentgyörgyön a kb. ötezer munkásnak majdnem a fele⁸ (a két említett város és a Felső-Maros-menti vidéknek jelentős munkásmozgalmi múltja is volt).

A párt etnikai összetételében a magyarok enyhén felülreprezentáltak voltak: 1953-ban 81,4 százalék a 77 százalékos lakosság-arányhoz képest. A fent említett adat azonban nem a MAT által kínált előnyöket tükrözi, hanem azt a már említett körülményt, hogy az 1944 utáni időszakban az erdélyi magyar lakosság a románokhoz képest nagyobb bizalommal tekintett a kommunista pártra, döntően a nemzetiségpolitikában felvállalt nézetei miatt. Az 1953. január 18–19-én megtartott első tartományi pártértekezlet idején a regisztrált magyar tagok felvételének éve (korabeli kifejezéssel: régisége) általában 1945, a román tagok esetében inkább 1946 vagy 1947 volt.

---

6 ANDJM, fond 1134, dosar 269/1960, 1–2. f.

7 Uo.

8 ANDJM, fond 1134, dosar 174/1957, 193–194. f.

Ebből a szűk „merítésből” válogatták az új közigazgatás tagjait és vezetőit. A MAT vezetésére kiképzett pártapparátus kialakításakor a központ által a tartományi vezetéssel szemben támasztott fő követelmények a terepismeret és a mozgalomban élvezett bizonyos megbecsültség voltak. Ez utóbbi a párt informális hierarchiájában abból származott, ha a kiszemelt személyek már 1944 előtt illegális tevékenységet folytattak. Ebben a kissé véletlenszerűen válogatott, majd hivatáselitté átalakuló csoporthoz tartozott Csupor Lajos, aki a MAT fennállása alatti években, 1952-től egészen 1961-ig az első titkári pozíciót foglalta el. Csupor 1911-ben született Marosvásárhely külvárosában egy szerény társadalmi helyzetű, káderlapjában „munkásként” osztályozott családban; valójában szülei szabóműhelyükben dolgoztak.⁹ Csupor ahhoz az első erdélyi magyar kisebbségi nemzedékhez tartozott, amelyik Romániában nőtt fel, a „régí” magyar világot személyesen nem ismerte, csak hallott róla. Miután elvégezte a hét osztályt, 14 évesen a családi hagyományt követve inasként kitanulta a szabóságot. A politika iránti érdeklődése az 1929-es gazdasági válsággal függött össze.¹⁰ Az 1931–1932 derekán tetőző világméretű jelenség egzisztenciálisan érintette a húszéves fiatalember családját, ismerőseit, akik közül többen állásukat is elvesztették. Ekkor ismerkedett meg az illegalitásban tevékenykedő kommunista mozgalommal, amely a marosvásárhelyi cukorgyárban és Felső-Maros-völgyi faiparban dolgozó munkások sztrájkmozgalmát támogatta és szervezte.¹¹

---

9 Gagyi József interjúja Vargancsik Lajossal. MAT Oral History Program (MAT OHP), 7/2001 sz.

10 Ekkor lépett be a Kommunista Ifjómunkás Szövetségbe: Csupor Lajos harcos élete. *Vörös Zászló*, 1952. november 20.

11 A harmincas évekbeli kommunista mozgalom számbeli és szervezeti gyengeségét jelzi Jakab Sándor visszaemlékezése, aki Luka László bizalmi embere volt Erdélyben és 1948–1952 között pénzügyminiszter-helyettes. Jakabot 1934-ben megbízott instruktorként küldte Marosvásárhelyre az illegális párt erdélyi bizottsága; ekkor a városban összesen 34 tagot számlált az RKP. 1956-os Intézet, Budapest, Oral History Archívum, 12/1986 sz. interjú (Tóth Pál Péter interjúja Jakab Sándorral), 114–117.

Mozgalmi tevékenységének „köszönhetően” hamarosan a *Siguranța* látókörébe került, és az 1930-as évek során többször volt letartóztatásban.

Csutor Lajos, 1933

A hírhedt doftanai börtönben ismerkedett meg Gheorghie Gheorghiu-Dej-zsel is, és a véletlen találkozás döntő fontosságának bizonyult Csutor későbbi karrierje szempontjából.¹² A kommunisták hatalomra jutását követően ugyanis Gheorghiu-Dej csak azokban a magyar (vagy magyar zsidó) erdélyi származású káderekben bízott, akiket személyesen ismert a mozgalomból, és akikről biztos vagy biztosnak vélt adatokkal rendelkezett a két világháború közötti tevékenységükről, elsősorban az 1940–1944 közötti „magyar időben” tanúsított magatartásukról. Noha Csutor korabeli tevékenységéről és hollétéről semmilyen információval nem rendelkezünk, biztosra vehetjük, hogy 1940 szeptemberében Csutor és a hozzá közel álló kommunista szimpatizánsok nem követték el Jordáky Lajos, Veress Pál vagy az 1944 után Magyarországra áttelepült Simó Gyula „hibáját”, akik ünnepelték a bevonuló magyar csapatokat és visszaintegrálódtak a magyarországi mun-

¹² Gagyí József interjúja Fábián Zoltánnal (MAT OHP, 13/2001 sz.). Egy másik, az ötvenes években magas pártfunkcióhoz jutott aktivista elsősorban Gheorghiu-Dej ismeretségével magyarázza Csutor gyors karrierjét az 1948–1952 közötti időszakban. Novák Zoltán interjúja Benke Józseffel (MAT OHP, 23/2002. sz.).

kásmozgalomba. Az 1944. augusztus 23-i fordulat után Csupor az elsők között reaktiválta magát. A párthoz tartozását a még alakulófélben levő apparátus 1944. december 31-én ismerte el neki.¹³ Marosvásárhely felszabadítását követően Csupor kiemelkedett a kommunista apparátus képviselői közül: alig 34 évesen már közel 15 éves mozgalmi tapasztalattal rendelkezett. 1945–1948 között több felelősségteljes állást töltött be az új közigazgatásban,¹⁴ de a helyi nómenklatúra tagjaként (1946-ban az akkor még Kolozsvár fennhatósága alá tartozó Maros megyei pártbizottság tagjaként) elsajátíthatta a jövőbeli állampárt belső működésének logikáját is.

Harcostársai körében is elismerést váltott ki munkája. A Maros megyei káderosztály által összeállított 1947-es jellemzés szerint Csupor „a párt régi harcosa, aktív és szerény, fegyelmezett és híve a pártnak, bár néha ideges és autoriter.”¹⁵ Valter István szerint, aki az ötvenes években az RMP KV instruktoraként működött a MAT-ban, Csupor nem rendelkezett elméleti felkészültséggel: „Csak gyakorlata (volt), amit az életből tanult. Más nem.”¹⁶ Ennek ellenére 1948-ban a megyei káderfelelős kulcspozíciójába került, és azt az utasítást kapta a Központi Vezetéstől, hogy elméleti és szakmai képességét az egyéves magyar nyelvű központi káderiskolában fejlessze tovább. Itt két évfolyamon – 1948/1949-ben,

---

13 A megyei pártbizottságnak személyi összetétele. Marosvásárhely, 1948. december 29. ANDJM, fond Comitetului Județean PCR Mureș 1945–1950, dosar 63/1948, 308–313. f.

14 Csupor funkciói az 1944–1948 közötti időszakban: 1944. október–1945. január: a szakszervezeti tanács tartományi (székelyföldi) titkára; 1945. január–május: a párt tartományi Politikai Bizottságának tagja és a szakszervezeti munka felelőse; 1945. május – 1946. április: a marosvásárhelyi városi rendőrség vezetője; 1946. április–november: a tömegszervezeti osztály tartományi instruktora; 1946. november – 1947. április: a Magyar Népi Szövetség Kolozs tartományi vezetőségének választási kampányfelelőse Háromszék megyében; 1947. április – 1948. március: megyei szakszervezeti felelős; 1948. március–november: megyei káderfelelős.

15 ANDJM, fond 1073 (Comitetul Județean Mureș al PCR 1944–1950), dosar 46/1947, 45–51. f.

16 Novák Zoltán interjúja Valter Istvánnal (MAT OHP, 21/2002. sz.).

valamint 1949/1950-ben – összesen több mint 200 magyar nemzetiségű párthivatalnok végzett. A káderiskola elvégzése után, 1950–1952 között a magyar többségű Sztálin (Brassó) tartomány pártbizottságának titkáráként dolgozott, és nemzetgyűlési képviselővé választották. A MAT megalakításakor Gheorghiu-Dej számára Csupor volt a legkézenfekvőbb választás: érett és pragmatikus aktivista, ugyanakkor egyszerű ember, aki Gheorghiu-Dej-hez hasonlóan egyfajta nyers kedélyességgel rendelkezett. Legfőképpen azonban lojális párthivatalnok volt, akit nem fertőztek meg „nacionalista érzelmek” és szilárdan hitt a magyarok politikai integrációjában. A párt vezetőivel hamarosan bensőséges viszonyba került:

„Brassóból aztán áthozták őt Vásárhelyre, mivel nagyon jól volt Mogyoróssal, s értékelte őt, ott voltunk egy ilyen szilveszter alkalmával, Gheorghiu-Dej, s ő valamit tudott magyarul, mert ő Désen volt vasutas, hát onnan kapta volt a Dej nevet, hogy énekeljen Csupor magyarul, hát szépen tudott énekelni, jó hangja volt a Lajosnak.”¹⁷

Csupor Lajos életútja, az általa bejárt mobilitási pálya egy tipikusnak nevezhető első generációs párthivatalnoki életút. Az 1953. januári első pártkonferencián megválasztott tartományi pártbizottság negyven tagja nemzetiségtől függetlenül közös társadalmi és kulturális (többnyire „munkás”, kisebb hányadban „paraszi”) háttérrel rendelkezett. Átlagéletkoruk harminchét év volt, a pártba való belépésük időpontja az esetek hatvan százalékában 1945-re nyúlt vissza, és csupán két személynek volt elismert „illegalista” múltja. Csuporhoz hasonlóan egyszerű, gyakorlatias és földhöz ragadt emberek voltak: egy-két esettől eltekintve Székelyföldről származtak, iskolai végzettségük nem haladta meg a hét-nyolc osztályt, a felszabadulás előtt inasként vagy napszámoként dolgoztak.¹⁸ Az új pártbizottság kulcsemberei az 1920-as

¹⁷ Gagy József interjúja Koszti Istvánnal (MAT OHP, 15/2001.sz.).

¹⁸ Az új káderek adatait lásd ANDJM, fond 1134, dosar 64/1953.

évek első felében születtek és fiatalon kerültek felelős pozícióba, például Bugyi Pál néptanácselnök harminchárom éves volt, és harminc év körüliek voltak a következők is: Szövérfi propaganda titkár, aki Erdőszentgyörgyről származott, 1945-ben lépett be a pártba és 1948-ban Bukarestben elvégezte az egyéves magyar nyelvű pártiskolát¹⁹; Lukács László iparfelelős és Kóródi István aktivista, a MAT és a bukaresti pártközpont összekötője is. Tehát mindannyian a romániai magyar kisebbség azon nemzedékéhez tartoztak, akik nem élték át személyesen a trianoni traumát, a két világháború közötti Romániában szocializálódtak és felnőttként élték meg az utolsó „kis magyar világot” Észak-Erdélyben.²⁰

Az apparátus legalacsonyabb szintjén még inkább kimutatható az új helyi elit „népi” jellege. 1953 márciusában bizalmas statisztikai összeállítás készült az üzemekben, termelőségvetkezetekben, hivatalokban és a kulturális-oktatási intézményekben tevékenykedő 1030 párttitkárrol. Megfigyelhető a férfiak túlsúlya (92%), valamint az etnikai összetételben észlelhető aránytalanságok: 84 százaléuk magyar, 14,5 százaléuk román, 1,5 százaléuk zsidó volt, de termelési ágazatokra lebontva a nehéziparban 16 sejtnek volt magyar, egynek román titkára, a kevesebb, mint 500 alkalmazottat foglalkoztató helyi iparban 77 magyar, 2 román párttitkár működött, a kollektív gazdaságokban 98 magyar és 10 román felelős. Az egyetlen ágazat, amely a román elem felülreprezentáltságát mutatta, a vasutat is magába foglaló közlekedés volt, amelyben a pártsejtek titkárainak majdnem egyharmada román nemzetiségű volt.²¹

Figyelembe véve a vasút és a tömegközlekedés egyszerre modernizációs és „nemzetépítő” szerepét, megállapítható, hogy az

---

19 Életrajzi adatai: Szövérfi Zoltán a nép ügyének tevékeny harcosa. *Vörös Zászló*, 1952. november 18.

20 A generációs törésekről a romániai magyar kisebbség körében lásd Bárdi Nándor: A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere (1918–1989). In (Bárdi–Simon szerk.): *Integrációs stratégiák* i. m. 41–68.

21 ANDJM, fond 1134, dosar 84/1953, 1. f.

ötvenes években az autonóm tartomány „tituláris” nemzete, a magyarok birtokolták a helyi apparátus pozícióinak zömét – a hadsereg figyelemreméltó kivételével. Mint az előző fejezetekben láttuk, mindez nem a hatalomgyakorlási módszereket érintette, csupán a nyelvhasználati jogok gyakorlati érvényesítését segítette elő. Egy magyar gyárigazgató, egy magyar párttitkár ideológiai képzettségétől függetlenül egyfajta garanciát jelentett arra vonatkozóan, hogy a pártmunka és a termelés „politikai” irányítása magyar nyelven folyjon.

A legnagyobb gondot a káderek kezelésében igen gyenge műveltségi szintjük, ideológiai képzetlenségük okozta. A megvizsgált ezer aktivista és propagandista tíz százaléka semmilyen pártoktatásban nem részesült, és többségük csak a néhány hetes „gyorstalpalót” tudhatta maga mögött; alig öten végezték a propagandisták számára előírt féléves pártiskolát.²² A tartományi Pártbizottság számára a szakképzés, a szükséges technikai, ideológiai és kulturális ismeretek megszerzése megkérdőjelezhetetlen prioritást képviselt. Erre szolgált az 1952-től Marosvásárhelyre telepített magyar nyelvű egyéves pártgyetem (*Rangetz József Marxista-Leninista Esti Egyetem*), ahova a kolozsvári, a nagyváradi és a nagybányai magyar tagozatokat helyezték át.²³ A MAT káderiskolája egyszerre oktatási (alfabetizációs), ideológiai és szocializációs keretet nyújtott diákoknak és előadóknak egyaránt, akik ugyanabban a pártgyetem számára fenntartott és elkobzott villaépületben laktak hónapokon keresztül.²⁴ A képzés fő tantárgyai a marxizmus-leninizmus alapjai, a dialektikus materializmus, a politikai gazdaságtan, a pártépítés, a nemzetközi kapcsolatok tanulmányo-

---

22 Tájékoztató a propagandisták pártoktatásáról. ANDJM, fond 1134, dosar 73/1953, 177. f.

23 A pártgyetem létrehozásáról, első éves hallgatóságáról adatokat közölt a *Vörös Zászló*, 1952. október 5.

24 Jelentés az egyéves pártiskola tevékenységéről. Marosvásárhely, 1953. július 16. ANDJM, fond 1134, dosar 70/1953, 209-217. f.; Jelentés a pártoktatásról. Marosvásárhely, 1954. augusztus 6. ANDJM, fond 1134, dosar 95/1954, 269-282. f.

zása, az SZKP és a Román Népköztársaság története voltak, de a tanterv előirányozta a román és az orosz nyelv tanulását is.

Az állandó tanárok képzett káderek voltak, például a népszerű Spielmann József, aki az ideológiai jellegű előadásokat műveltségfejlesztő órákkal egészítette ki, az *Igaz Szó* szerkesztői és az Orvosi- és Gyógyszerészeti Intézet marxizmus-leninizmus tanszékének előadói. Valter István igazgató is a hároméves bukaresti *Zsdanov* pártgyetem elvégzése után került Marosvásárhelyre. Évtizedekkel később is büszkén emlékezett akkori tevékenységére:

„Mi például olyan dolgokat is csináltunk, amelyek nem voltak benne a programban, mint például magyar irodalmat. A programot mi csináltuk. Gyakran hívtuk Spielmannt, hogy beszéljen az irodalomról is. És bevezettük a magyar nyelvtan és mondattan órákat, szükség volt rá, tudtuk mi, hogy szükség volt rá. Aztán az irodalom. Hívtuk Kozma Bélát²⁵ a feleségével, aztán hívtuk Sütőt, Gagy Lászlót, Hajdu Zoltánt²⁶, és a testvérét, Győzöt is, aki akkor még nem az volt, amivé most vált.”²⁷

A káderiskola jelentőségét növelte, hogy rendszeresen meghívták előadást tartani a tartományi nomenklatúra képviselőit. Csopor első titkár több alkalommal is beszélt „a párt etnikai összetételének szabályozásáról”, avagy annak a szükségességéről, hogy az irányító szervek összetétele mind tartományi, mind helyi szinten tartsa szem előtt a lakosság nemzetiségi megoszlását. Bugyi néptanácselnök elemezte a „bolsevikok harcát, hogy a háború után újraépítsék a szovjet gazdaságot”²⁸, míg Benkő József marosvásárhelyi párttitkár bemutatta a kádereknek az irányító

---

25 Kozma a volt marosvásárhelyi Református Kollégium (a mai Bolyai Farkas Liceum) igazgatója volt; 1958-ban leváltották nacionalizmussal vádolva.

26 Sütő, Gagy és a két Hajdu az ötvenes évek folyamán az *Igaz Szó* című irodalmi folyóirat szerkesztői voltak.

27 Novák Zoltán interjúja Valter Istvánnal (MAT OHP, 21/2002. sz.).

28 Jelentés az egyéves pártiskola tevékenységéről. Marosvásárhely, 1953. július 16. ANDJM, fond 1134, dosar 70/1953, 211. f.

szervek működését. Benkő presztízsét az ötvenes évek elején bejárt rövid külügyi pályának köszönhetően. 1951-ben a diplomáciai munkában nemigen járatos pártmunkást Törökországba osztotta be az Ana Pauker vezette Külügyminisztérium. Innen két évvel később visszahívták, de 1955-ig a minisztérium alkalmazottja maradt.

„Megtartották a központi bizottságnál, s később adtak át a külügynek. Akkor volt a Külügyminisztériumnak, Tătărescu volt a külügyminiszter, s leváltották, s feloszlatták a Külügyminisztériumot. Mikor odakerültünk mi, akkor már Pauker lett, igen. De leváltották Tătărescut, s akkor az egész Külügyminisztérium régi emberekből állott, le kellett őket váltani, s szedgették az embereket, hogy kiket lehet oda tenni. Hát én nem voltam se francia tudós, se... hát két nyelvet beszéltem, magyart s román. S a Külügyminisztériumban olyanokat keresgéltek, akik idegen nyelveket beszéltek. De még a magyar nyelv is számított, mert ha elküldenek Magyarországra, akkor tudok beszélni magyarul. Vagy a diplomáciában mindenféle nyelven beszélhet az ember. Hát például én a magyarokkal beszéltem, s voltak a csehek között is, hogy tudtak magyarul, s azokkal is magyarul beszéltem. Mellém adtak egy olyan régi külügyi tisztviselőt, egy örmény nő volt, képzelje el, az örmények rengeteg nyelvet beszélnek. Hát először is meg kellett tanítsanak, mi az a külügy, s mi az a konzulátus, mert konzulátusra küldtek engemet, s arra kellett felkészítsenek. S ugyanakkor az a nő, az francia leckéket adott, s még törököt is... Felkészítettek a hivatalos tevékenységre, s hogy mi a konzulátus feladata. A konzulátus feladata az, hogy ő tartja a kapcsolatot a helyi hatóságokkal. Nem a kormány mellé van küldve, hanem a helyi hatóságok... Én Isztambulban voltam.”²⁹

A kurzusban résztvevőknek biztosították egy bukaresti látogatást is, amelyhez társult egy nevelő célzatú kirándulás a múzeum-má átalakított doftanai börtönbe, ahol Gheorghiu-Dej-t és Csuport korábban fogva tartották. Ezen felül további önképzési alkalmat képeztek azok a viták/találkozók, amelyekben az ifjú káderek és a kommunista párt régi illegalista aktivistái vettek részt.³⁰ Nem utolsósorban, az oktatás ideológiai „tisztázásának” érdekében

29 Novák Zoltán interjúja Benkő Józseffel (MAT OHP, 23/2002. sz.).

30 ANDJM, fond 1134, dosar 104/1954, 161. f.

azonban a katedrafőnökök személyesen ellenőrizték az előadók tevékenységét: a felolvasásra kerülő szöveget kijavították, majd szétosztották az oktatóknak.³¹ Az előadások ideológiai színvonala azonban nem nyerte el minden esetben a vezetőség tetszését. 1953-ban a mezőgazdasági és ipari felelősöket, Kapusit és Lukácsot azzal vádolták, hogy nem tartották meg tervezett előadásukat, míg két agitátor-újságíró, Fuchs Simon és Csernowitz Sámuel előadásába „súlyos szubjektivista jellegű hibák” csúsztak: például azt állították, hogy „a javak termelése objektív törvényszerűség.”³² 1954-ben sem hiányoztak az előadásokból azok az ideológiai hibák, amelyek rámutattak arra, hogy a Szovjetunió és megkérdőjelezhetetlen vezére iránti kultuszban nevelkedett apparátus képtelen volt kilépni a sztálinista gondolkodási sémákból. Az 1953. augusztus 19–20-i határozatok központi céljaként megjelölt életszínvonal-emelkedésről beszélve az egyik tanár egy, a diákok által felrótt hibába esett: szerinte ugyanis miután a proletariátus megszerezte a hatalmat, már nem szükséges politikai harcot folytatnia gazdasági érdekei érvényesítéséhez.³³ A NEP-szemináriumot vezető tanár azt kérte a hallgatóktól, hogy kívülről tanuljanak meg egy bekezdést, amelyben Sztálin az iparosításról beszél; egy másik oktató úgy próbálta növelni a diákok történelmi ismereteit, hogy a középkori parasztfelkelések kudarcát azzal magyarázta, hogy nem léptek szövetségre a munkásosztállyal.³⁴

A kezdeti nehézségek ellenére népszerű lett a pártoktatás: 1959-ben a hallgatók száma a kezdeti 55-ről közel háromszázra nőtt.³⁵ A *Marxista-Leninista Esti Egyetem*me átkeresztelt egyéves pártiskola komplex szerkezetté vált: több száz hallgató, 25-30 főállású tanár, három szakirány: filozófia, történelem és közgaz-

---

31 ANDJM, fond 1134, dosar 70/1953, 210. f.

32 ANDJM, fond 1134, dosar 70/1953, 212. f.

33 ANDJM, fond 1134, dosar 104/1954. 158. f.

34 ANDJM, fond 1134, dosar 95/1954, 278. f.

35 ANDJM, fond 1134, dosar 70/1953, 210. f.

daságtan.³⁶ Éppen az esti egyetem tanárai alkották az 1961-ben alapított marosvásárhelyi három éves (ekkor már kétnyelvű, magyar és román) tanárképző főiskola tantestületének zömét is.³⁷

Az alacsonyabb szintű káderek számára a MAT második legnagyobb városában, Sepsiszentgyörgyön állt rendelkezésre egy féléves esti tanfolyam, 40 „felsőbb típusú kör”, négy elméleti szeminárium és 773 „kör”, amelyen mintegy tízezer párttag és háromezer „pártonkívüli” aktivista vett részt.³⁸ Ebben az esetben is a pártoktatásról szóló beszámolók mindvégig súlyos elméleti és szervezési hiányosságokat jegyeztek fel. Az ideológiai kurzusok elkerülhetetlenül a funkcionális analfabetizmus elleni harc kísérleti terepévé alakultak át, mivel az írástudatlanság képtelenné tette a résztvevőket az olykor bonyolult, „bikkfanyelven” megfogalmazott ideológiai szövegek megértésére és feldolgozására. A kurzusokra járók ezen felül arra használták ki a tanulási időszakot, hogy kezeltesség betegségeiket a rendelkezésükre bocsátott egészségügyi intézményekben (kórházakban, laboratóriumokban, gyógyfürdőkben). Az 1954-es jelentés nem mulasztotta el megemlíteni, hogy a beiratkozott munkások nagy része „akár három hónapos egészségügyi kezelésben”³⁹ is részesült.

Az első generációs káderek a társadalom alsó rétegeiből verbuválódtak. Személyes pályájuk alakulása, családjuk biztonsága a pártvezetés támogatásától függött. Saját vagyonuk nem volt, jelentősebb tulajdonra nem igazán tettek/tehettek szert. Előjogokat (autó, sofőr, kiutalt lakás és üdülő, ingyenes étkezés) a párt osztotta és szabályozta, de bármikor meg is vonhatta. Állásukat, pozíciójukat féltve gyorsan sajátították el a fegyelem és az alkalmazkodás művészetét: azonnal érzékelték, hogy mikor szabad bármit is kezdeményezni, a MAT és a székegyek partikuláris

36 Jelentés az egyéves pártiskola tevékenységéről. Marosvásárhely, 1958. május 8. ANDJM, fond 1134, dosar 193/1958, 152-155 f.

37 *Vörös Zászló*, 1962. január 7.

38 ANDJM, fond 1134, dosar 95/1954, 269-282. f.

39 ANDJM, fond 1134, dosar 104/1954, 157. f.

érdekeit is védelmezve, és mikor kell visszavonulást elrendelni, a pártközpont akaratához alkalmazkodni. Ezzel együtt Bukarest jónak értékelte a magyar káderek tevékenységét, akiket fegyelmeztettek és megbízhatónak tartott. Az 1952–1953-ban kinevezett állomány folytonossága országos viszonylatban is figyelemreméltó volt. Bukarest, Konstanca és Sztálin (Brassó) pártbizottságaiban például 1955-ben a káderek háromnegyede kevesebb, mint egy éve töltötte be funkcióját, ez az arány a MAT-ban 40 százalék alá csökkent.⁴⁰ Egy olyan rendszerben, amit az ötvenes években a belső tisztogatások és a káderrotációs gyakorlat jellemzett, a MAT (magyar) nómenklatúrája lényegében stabil maradt 1960-ig, sőt számos esetben ennél tovább is.⁴¹

3.2 Az elit önazonossága és társadalomképe

Az általunk „működtetőnek” nevezett társadalmi réteg, a MAT politikai elitjének kvantitatív vizsgálata után a következőkben az elit mindennapi tevékenységének mechanizmusait, mozgatórugóit mutatjuk be, amiket David Hoffmann a „sztálinista kulturális ökoszisztémának” nevez.⁴² A késő sztálini idők szovjet társadalmának „ökoszisztémáját” olyan kulturális kódok, magatartásnormák és rituálék alkották, amelyben ötvöződtek a szovjet típusú totalitárius modernitás elemei (a haladás ideológiája, a Pártba vetett feltétel nélküli hit, a kollektivismus eszméje) az 1930-as

40 Összehasonlító táblázat a tartományi pártapparátusról. ANIC, fond CC PCR, Cancelarie, dosar 41/1955, 2-3 f.

41 Néhány példa: az RMP első titkára (1952–1961) és propagandatitkára (1952–1960), a Néptanács elnöke (1952–1958), a Securitate tartományi parancsnoka (1952–1961), a Milícia tartományi parancsnoka (1955–1959), a Tartományi Pártbizottság propagandoosztályának vezetője (1952–1960), a tartományi (majd Maros megyei) Statisztikai Hivatalának vezetője (1952–1982), a *Vörös Zászló* főszerkesztője (1955–1985), az *Igaz Szó* főszerkesztője (1953–1989), az *Új Élet* című kulturális folyóirat főszerkesztője (1958–1989), az orvosi egyetem rektora (1953–1964), a színművészeti egyetem rektora (1954–1967).

42 David L. Hoffmann: *Stalinist values. The cultural norms of the Soviet modernity (1917–1941)*. Ithaca&London, Cornell UP, 2003, 4–5.

évektől kezdődően újraélesztett orosz nemzeti történelmi/kulturális örökség töredékeivel. Más kontextusban persze, de hasonló dilemmája lehetett a Magyar Autonóm Tartomány működtetőinek, akiknek naponta kellett szembesülniük a „másság” (elsősorban a nemzeti önazonosság kifejezéséhez fűződő konfliktusok) kezelésével, miközben a társadalmi homogenitást, és hosszú távon a nemzetiségi súrlódások „természetes” feloldását hirdették.⁴³

A MAT politikai vezetése a tipikus „új nómenklatúra” szerepét játszotta a román sztálinizmus kulturális ökoszisztémájában. Állandó feladatai közé tartozott például az ellenőrzés és az önellenőrzés. 1952 szeptemberében és októberében, néhány héttel beiktatása után a tartományi pártbizottság hosszasan tárgyalta az apparátus új vezetőinek jellemét és munkastílusát. A jelenlévőknek az volt a feladatuk, hogy véleményt mondjanak a vezetők politikai tevékenységéről, ideológiai felkészültségéről és hibáiról. Csupor Lajost 1952. szeptember 11-én a büro operatív ülésén „értékeltek ki”. Az iparfelelős, aki a bukaresti pártfőiskolából ismerte őt, „harcos, fegyelmezett és határozott elvtársként”⁴⁴ jellemezte, aki mindig terepen van és akitől nagyon félnek. Párttársai két jellemhibát emeltek ki: „kevésbé elkötelezett a tanulás iránt, amellyel ideológiai színvonalát javíthatná”, és mindenekelőtt a gyakran látványos idegességet. „Néhány elvtárs azt mondja, hogy Csupor elvtársnak diktatórikus a hozzáállása”⁴⁵, jegyezte meg Kapusi József mezőgazdasági felelős. Amint azt a pártvezetők magatartási kódexe előírta, Csupornak meg kellett köszönnie a megjegyzéseket, elismerve, hogy hibákat követett el, melyek okai

---

43 A MAT politikai elitjének mindennapi életét elemzi életútinterjúk alapján Novák Csaba Zoltán: A Párt szolgálatában. Kádársors a Székelyföldön. *Múltunk*, 2005. 4. sz. 100-127.

44 A tartományi büroülésének jegyzőkönyve. Napirenden: Csupor Lajos elvtárs tevékenységének értékelése. Marosvásárhely, 1952. szeptember 11. ANDJM, fond 1134, dosar 43/1952, 272. f.

45 Uo. 273. f.

„a politikai szint emelése fontosságának alábecsülése, az elhamarkodottság és az idegesség”.⁴⁶

Gyakrabban fordult elő azonban, hogy az első titkár értékelte beosztottjait. Csupor vesszőparipája a proletár szellem hiánya volt: Marosvásárhelyt javíthatatlanul „kispolgári” jellegű városnak látta, és idegesen szólította fel társait, hogy ne engedjék magukat „megfertőzni” egy olyan kisvárosban, amelyben lehetetlen megőrizni egy titkot, ahol a tisztviselők, kisiparosok, kereskedők és tanárok polgári öntudatát képtelen eltüntetni az új idők „osztályharcos szellemisége”, hanem a régi társadalmi/családi/baráti hálózatok egyenesen beintegrálják, és régi rítusaikba (főtéri és Maros-parti séták, úri öltözet, eredeti feketekávé fogyasztása, flekkensütés) „beavatják” az új proletár Marosvásárhely hirdetőit.

Az önkritika és az önvizsgálat mellett az ötvenes évek politikai liturgiájában központi szerepet szántak a „konfirmálási” ceremóniáknak, amelyeknek a pártba felvett tagjelölteknek kellett alávetniük magukat. Ezek előzetesen megállapított séma szerint zajlottak, és jelentős logisztikai erőfeszítést jelentettek az apparátus számára: minden egyes „konfirmálás” az első titkár vagy valamilyen helyettesének jelenlétét igényelte. A jelöltet a hovatartozás szerinti rajoni központban fogadták, ahol a Tartományi Bizottság és a helyi előkelőségek jelenlétében felolvasták a jelölt politikai és erkölcsi magatartásáról készített jelentést, amely kiterjedt az illető magánéletére és a családerekölcsre is. Végezetül kérdéseket intéztek a jelölthöz a lehető legváltozatosabb témákról. Íme néhány példa az Udvarhely rajonban 1955-ben lebonyolított „konfirmálási ülésekből”:

A kollektívbe frissen belépett parasztot előbb az idealizmus káros hatásáról faggatták, majd megkérdezték, milyen kapcsolatban áll az 1946-ban a sorozás elől Magyarországra menekült testvérével, és végül hogy mivel magyarázza azt, hogy sokan

---

46 Uo. 275. f.

elbizakodottnak látják.⁴⁷ Egy tanártól a következőket kérdezték: „Hogyan irányítja a fiatalok hazafias szellemben való nevelését?”; „Hogyan lehet elválasztani az iskolát az egyháztól?”; „Hogyan viszonyulnak a szülők a kötelező beszolgáltatáshoz, és hogyan viszonyulnak a gyermekekhez ezzel kapcsolatban?” A válasz: „Gyűléseket tartanak a többi tanárral hogy eldöntsék, hogyan foglalkozzanak az órákon azzal, hogy kivonják a gyermekeket a miszticizmus befolyása alól, és megpróbálják hazafias szellemben nevelni a tanulókat. Megpróbálják minden módon kivonni őket az egyház befolyása alól, lekötve minden idejüket.”⁴⁸ Egy másik tanár, akit a katolikus Oklándra neveztek ki, és az iskola és az egyház közötti kapcsolatról faggatták, büszkén ecsetelte az ateista nevelés előnyeit, és könnyen felvételt nyert: „Ezen a téren nagyon komoly eredményeket értünk el, például húsvétkor a tanulók 90-95%-a megjelent az iskolában.”⁴⁹ Kevésbé brillírozott a *Simó Géza* bútorgyár egyik dolgozója azon a megmérettetésen, amelyet 1955. június 26-án a párt Tartományi Bizottsága által szervezett ülésen tartottak. Ő ugyan bizonygatta, hogy „nem hisz a miszticizmusban és nem jár templomba”, de az egyik szomszédja feljelentésének köszönhetően a párthivatalnoknak sikerült hazugságon érnie a jelöltet: „És akkor mivel magyarázza azt, hogy tavaly nem jelent meg a munkahelyén húsvét napján?”⁵⁰ A nem éppen szilárd meggyőződéséről tanúságot tevő jelölt belépését azonban támogatták, valószínűleg a központi nyomásnak engedve. Az RMP KV előírta ugyanis, hogy a párttagság 55-60 százaléka munkásokból álljon. Ezt természetesen nehezen teljesíthette egy olyan rurális jellegű térség, mint a Magyar Autonóm Tartomány.

Semmilyen engedmény nem illette meg azonban „a múlt rendszer maradványait”: az élelmiszeripari vállalat ifjú részlegve-

---

47 ANDJM, fond 1134, dosar 118/1955, 208. f.

48 Uo. 210. f.

49 Uo. 219. f.

50 Uo. 233. f.

zetőjét, aki egy „kispolgári családdal” lakott együtt, egy nagyszzerűen teljesített vizsga végén a következő tanáccsal látták el: „Az elvtársnő tartsa magát távol a kispolgári társaságtól és vigyázzon, ne kerüljön a befolyása alá.”⁵¹ Egy földműves vizsgájából pedig a hagyományos értékrendszer (például a férfi domináns szerepe) és az új gyakorlatoknak, mint például az egyszerű formalitássá, lassan-lassan terjedő válás gyakorlatának együttélése világlik ki. A vizsgabizottság kérdésére, hogy mivel magyarázza a válását, amivel rosszindulatú megjegyzéseket és pletykákat váltott ki egy hagyományos értékrendű faluban, a férfi így válaszol: „Másfél évet éltünk együtt, de az asszony nem foglalkozott velem, elhanyagolt, és nem igyekezett a házimunkában sem. Így aztán mindenki ment tovább a maga útján.”⁵²

Az ötvenes évek során gyors ütemben alakultak át a társadalmi viszonyokat szabályozó kulturális normák, és természetesnek tűnt, hogy a párt emberei a folyamat élére álltak. Ugyanakkor ők sem voltak felkészülve arra a történelmi feladatra, amit a román kommunista párt a magyar nemzetiségű káderei révén szeretett volna elérni: a román politikai életbe, a román habituális világba emelni/integrálni az erdélyi magyar közösséget. A nemzeti önzonosság kezelése feloldhatatlan feszültséget jelentett egy olyan hiányos műveltségű, (túl) gyorsan hatalmi tényezővé vált, gyenge legitimációval rendelkező elit számára, mint amilyen a MAT politikai elitje volt az ötvenes években. Az autonóm tartomány székhely/magyar vezetői kitűnő valóságérzéssel legfontosabb feladatuknak a pártközpont és a periféria közötti közvetítést látták. A kapcsolattartás állandó ingázást jelentett Bukarest és a tartományi székhely között, amit a pártvezetők, a belügyi tisztek és a kulturális élet képviselői inkább repülővel (a főváros és Marosvásárhely között rendszeres repülőjárat közlekedett) vagy autóval, az alacsonyabb rangú hivatalnokok és üzemi mérnökök vonattal,

---

51 Uo. 236. f.

52 Uo. 242. f.

hálókocsival bonyolítottak le. Bukarestben ügyeket intéztek, és elsősorban a pártközpontban, minisztériumokban dolgozó magyar származású vagy magyarul is beszélő káderektől kaptak folyamatos eligazítást és utasításokat. Bár a helyi érdekek védelmezése ritkán vezetett el a központtal való konfliktus felvállalásáig, a MAT hivatalnokai bonyolult viszonyrendszerbe kerültek saját nemzeti identitásukkal.

A MAT politikai elitjének nyilvános szereplését az ötvenes években a román állam iránti politikai lojalitás kényszere határozta meg. Csupor Lajost, Bugyi Pált és párttársait magyarként ismerte el az RMP, sőt elvárta tőlük, hogy *magyar nemzetiségű* tisztviselőkként a román szocialista államot képviseljék. Ezzel jóval messzebb jutottak a politikai integrációban, mint azok a „renegát” magyarok, akik a két háború közötti időszakban megkísérelték a személyes integráció útját járni és tisztviselői pályát futottak be vagy román pártokban politizáltak. A renegátokat saját közösségük marginalizálta, a közösség lojalitása továbbra is kizárólag egy másik állam, Magyarország felé irányult. A második világháborút követően 1948-ig a magyar kisebbség kulturális és politikai integrációját egyfajta „kettős lojalításra” alapozták (Magyarország mint „kulturális” anyaország, Románia mint politikai haza), majd ezt követően a román államba, az új szocialista kultúrába való integrációt szorgalmazták. Az 1959-ben szerkesztett ún. *Monográfia* – szerzői a MAT funkcionáriusai – a tartományban „termelt” kevés elméleti igényű dokumentumok egyike volt, amely azonosulni látszott azzal a tétellel, miszerint a román állam iránti hűség előfeltétele annak, hogy a magyarok megőrizhessék kulturális identitásukat:

„Az új embertípus kialakítása azt a feladatot tűzi iskoláink elé, hogy a szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség, a népi demokratikus rendszer iránti hűség, pártunk, a Román Munkáspárt iránti határtalan szeretet, valamint rendszerünk külső és belső ellenségei elleni harc szellemé-

ben neveljék az ifjúságot. (...) Míg a tőkés-földesúri rendszer megfosztotta a nemzeti kisebbségeket az anyanyelvükön való oktatási jogától, addig népi demokratikus rendszerünk széleskörű lehetőséget biztosít a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatására.”⁵³

A nyilvánosságban gyakran megjelenő múlt/jelen összevetés nem egyszerűen taktikai fogás volt, hanem meggyőződést tükrözött. Az elit képviselői saját emelkedő sorsukban látták visszaigazolván az erdélyi magyarság társadalmi mobilitását. Hivatalos „román” hazafiságuk nem nemzeti nihilizmusból eredt, hanem réalpolitikai felismerésből: az autonóm tartomány és általában az erdélyi magyar kisebbség sorsa a román állam jóindulatán múlik.

A magyar káderek politikai és közéleti tevékenységéhez nem tartozott hozzá a (magyar) nemzethez való kulturális kötődés nyilvános kifejezése. E tekintetben azonban a bukaresti feltételek (politikai lojalitás a román államhoz) élesen szembeálltak a helyi társadalom elvárásaival (a vezető „jó magyar emberként” viselkedjen): a Magyar Autonóm Tartomány idején Székelyföld lakosságának jelentős része „janicsároknak” tekintette a magyar kommunista kádereket.⁵⁴ Az ötvenes években hatalomra került elit számára a „nemzeti” követelés teljesíthetetlennek bizonyult. Baloldali szocializációjuk, majd az 1940–1944 közötti időszak megrázkódtatásai és a sztálini nemzetiségpolitika gyakorlata arra tanította őket, hogy hivatalos ügyekben a politikai és ideológiai határok felülírják az etnikai csoporton belüli szolidaritás elvét. Nemzetudatuk rejtett, többnyire latens és ki nem fejtett elemekből állt össze. *Nemzeti identitás* helyett inkább egy állandóan változó identifikációs kódrendszerrel kellene beszélnünk, amelyből legfeljebb egy

53 A monográfia hivatalos címe: *A Magyar Autonóm Tartomány a fejlődés útján – 1959* (szerk. Keszi-Harmath Sándor, az előszót írta Szövérfi Zoltán, a Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottság elnöke), 215. (OSZK Kézirattára, Teleki László Alapítvány Kézirattára, K-1851/96). A továbbiakban ez a forrás csak *MAT Monográfia*-ként fog szerepelni.

54 Ez egyértelműen kitűnik a tartományi pártiratok és az állambiztonsági dossziék tanulmányozásából.

„gyenge”, diskurzív és „szétfejlődő” (lokális, nem összmagyar) nemzettudat képe bontakozik ki. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a Gheorghiu-Dej vezette RMP csak ritkán és erőtellenül szorgalmazott egy új székely-magyar regionális identitáspolitikát, hogy megakadályozza a hagyományosan Magyarországhoz kötődő, tehát potenciálisan felforgató hatású magyar identitás megerősödését. Egy székely-magyar önazonosságtudat tudatos felépítése soha nem tartozott Gheorghiu-Dej ambíciói közé, aki a MAT-ot az etnikai konfliktus szabályozásának eszközeként fogta fel és nem az etnikai azonosság intézményesítőjeként. A nemzeti önazonosságok kérdésének ki nem beszélése, sőt tabusítása azt eredményezte, hogy a MAT magyar vezető rétege kevés támponttal rendelkezett az identifikációs és integrációs modellek követésében és közvetítésében. A „szocialista hazafiság” (hűség a román államhoz a magyar identitás megőrzése mellett) belső és kellemetlen „kettőssége” kiviláglott a vezető rétegen belüli beszélgetésekből is. Az Orvosi- és Gyógyszerészeti Intézet társadalomtudományi tanszéke által 1955-ben elért eredményeket tárgyalva a MAT Tartományi Bizottsága egy látszólag másodrendű, de a hazafiság szimbolikus dimenziója szempontjából központi jelentőséggel bíró kérdést vetett fel: az orvosi tankönyvek Magyarországról való behozatalának jogszerűségét. Érzékelve azt, hogy hiányoznak a román tankönyvek magyar fordításai, és hogy sok diák nem ismeri eléggé az ország hivatalos nyelvét, Andrásófszky rektor kérte, hogy hozzanak be tankönyveket Magyarországról.⁵⁵ Csupor Lajos támogatásával Kovács György író, az RMP KV tagja elutasította a „téves” javaslatot, minthogy „a szocializmus építésének feltételei országonként eltérőek”, de legfőképpen amiatt, mert „ez bátorítaná az Intézetnek azt a hajlamát, hogy a Magyar Népköztársaság felé forduljon, és ne Bukarest felé mint kulturális

---

55 A tartományi büroülés jegyzőkönyve. Napirenden: Az OGYI társadalomtudományi tanszékének tevékenységéről szóló jelentés és társjelentés vitatása. Marosvásárhely, 1956. január 20. ANDJM, fond 1134, dosar 143/1956, 47-50. f.

központhoz”.⁵⁶ Eszerint a központ által a perifériára gyakorolt, a „haza” iránti elkötelezettség bizonyítékát kívánó állandó nyomás kontextusában még egy olyan „technikai” jellegű kérdés, mint tiltott doktrínák vagy nem megfelelő nemzeti érzések terjesztésével nem vádolható orvosi szakkönyv behozatala is lehetetlenné vált. Ebből a szemszögből nézve, amint a teremben tartózkodó aktivisták egyike kijelentette, a Budapestről származó napilapok olvasása nem volt más, mint „a kulturális szeparatizmus egyik formája”.⁵⁷

A nemzeti önazonosságtudat kifejezése a politikai életben betöltött *szerepekkel* is összefüggésben állt. Az RMP Központi Vezetésében, valamint az államigazgatás „kemény” apparátusai-
ban, pl. a Belügyminisztériumban, az Igazságügyi vagy a Honvédelmi minisztériumban dolgozó káderek szinte észrevétlenül vésztették el kulturális identitásukat és eredeti nevüket is. Ehhez a csoporthoz tartoznak a már említett Luka László/Vasile Luca, Leontin Sălăjan honvédelmi miniszter (volt Szilágyi Levente) vagy Alexandru Mureșanu belügyminiszter-helyettes (volt Ady László) és a jóval ismertebb Valter Roman (volt Neuländer Ernő). A politikai vezetők esetében csökkenő intenzitású nemzeti önazonosságról beszélhetünk: Mogyorós Sándor csak a román lapokban volt Alexandru Moghioroș, a bukaresti körökben magyarnak számított, noha főleg az 1956 utáni években semmilyen kapaszkodót nem nyújtott az erősödő hatalmi nyomás alatt álló magyar közösségnek. Hasonló a helyzet a magyar „ügyek” egyéb fontosabb kezelőivel, Vincze János/Ion Vințe belügyminiszter-helyetessel (később a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának elnöke), vagy Szenkovics Sándor/Alexandru Sencovici ipari miniszterrel. Sok Bukarestben élő káder teljes vagy részleges (a második generációban már megfigyelhető) identitásváltást hajtott végre, s a román világ

---

56 Uo. 55. f.

57 Uo. 57. f.

számára magyar származásuk nem jelentett különösebb politikai ügyet.

Helyi szinten is megfigyelhető volt a jelenség, elsősorban az állambiztonsági és rendvédelmi szerveknél (a Milícia nemcsak „civil” ügyeket, hanem falusi környezetben politikai rendőrséggént is működött). A kommunista párttól eltérően a rendvédelmi alakulatok semmilyen „nemzeti” szerepet nem tölthettek be. A Maros tartományi államvédelmi parancsnokság 1951-es megalapításától kezdődően a helyi Securitate két alapvető fontosságú feladatot kapott: ellenőrzés alatt kell tartani a Márton Áron püspökhöz lojális katolikus egyházat, és nyomon követni a mind a magyarok, mind a románok körében előforduló nacionalista megnyilvánulásokat. Az első feladatot a lehető legnagyobb szigorral hajtották végre, és az egyházi személyek letartóztatása 1953 után is folytatódott, sőt maximális intenzitását 1958–1959 között érte el. Azonban a magyar nacionalizmus elleni harcot az 1956-os forradalomig nem jellemezte különösebb szigor. Sőt 1955 első 7 hónapjában a 122 politikai okokból őrizetbe vett személy közül 65 volt román (jellemzően Besszarábiában szolgáló csendőrök, akiket 1945 után magyarlakta vidékre helyezték át), 54 magyar, 2 zsidó és egy német.⁵⁸

Egy 1956-ban összeállított statisztika szerint a tartományi Securitateban nagyrészt magyar személyzetet foglalkoztattak, akárcsak a Milícia operatív állományában, míg a Milícia adminisztratív személyzeténél (amely volt csendőrökből állt) többségben románok voltak, hasonlóan a Tartományi Katonai Parancsnokság tisztjeihez és altisztjeihez (itt egyértelmű román többség volt kimutatható).⁵⁹

---

58 A Securitate tartományi parancsnokokkal tartott ülés jegyzőkönyve. Bukarest, 1953. február 11. ACNSAS, fond Documentar, dosar 97, 8-15 f.; A Magyar Autonóm Tartományi parancsnokság jelentése az 1955. január 1. és 1955. augusztus 15-e közötti operatív munkáról. Marosvásárhely, 1955. augusztus 26. ACNSAS, fond Documentar, dosar 97, 114-118 f.

59 ANDJM, fond 1134, dosar 173/1957, 204. f.

3. sz. táblázat: Az államvédelmi és katonai apparátus nemzetiségi összetétele a MAT-ban, 1956

	BM káderek (Securitate-tisztek) %	Milícia káderei %	Milícia operatív szervezete %	Milícia admin. szervezete %	Katonai Parancsn. káderei %	Katonai Parancsn. tisztjei %
Magyar	71	60	62	48,4	26	3
Román	20	38	34,6	51	74	97
Egyéb (zsidó, roma, német)	9	2	3,4	0,6	/	/

Noha az ötvenes években a Securitate és a többi fegyveres testület etnikai szempontból többnyire semleges szervként viselkedett, a MAT belügyi igazgatóságának nemrég kutathatóvá vált iratai szerint a városokban működő Securitate a magyar forradalom kitörésig „elnézőbbnek” bizonyult, mint a kisebb politikai súllyal rendelkező, de jóval nagyobb apparátussal dolgozó Milícia, melynek tartományi parancsnoka 1955-ig román nemzetiségű volt. 1952 tavaszán egy udvarhelyi melletti faluban előfordulhatott például, hogy szóváltást követően a helyi (román nemzetiségű) milicista rálőtt és súlyosan megsebesítette Szabó Sándor néptanácselnököt.⁶⁰ Ugyanabban az évben a két államvédelmi szerv között konfliktus keletkezett egy Csíkszeredában történt „magyar-román” késelés miatt. Míg a Milícia azt állította, hogy az eset mögött etnikai indulatok feszülnek, a Securitate a nyomozást követően kocsmái jellegű nézeteltéréssel magyarázta a történeteket, és az ügy lezárását indítványozta.⁶¹

Kizártnak tekinthető, hogy az apparátus döntően magyar jellege és a nacionalizmussal kapcsolatos ügyek elbírálásában

60 ANDJM, fond 594, dosar 475/1953, 53. f.

61 ANDJM, fond 594, dosar 475/1953, 209–212. f.

tanúsított önmérséklete között közvetlen összefüggés lenne. Mindenesetre az a körülmény, hogy 1957 előtt a MAT állambiztonsági szervei nem folyamodtak tömeges, etnikailag motivált letartóztatásokhoz arra enged következtetni, hogy a központ álláspontja szerint a nemzetiségi kérdés elsősorban *politikai, nyelvhasználati* és nem *állambiztonsági* kérdés. Ennek jegyében az is előfordulhatott, hogy a Milícia Országos Főigazgatósága nemzetiségi engedményekre kényszerült a MAT-ban. 1956-ban a tartományi Politikai Bizottság kifogásolta az etnikai arányok és a nyelvhasználati jogok be nem tartását, azzal érvelve, hogy minden figyelmeztetés ellenére nem helyezték át más tartományokba a MAT-ban szolgáló 158 román alkalmazottat, akik nem beszéltek magyarul és feltehetően érintettek voltak az előbb ismertetett és más hasonló konfliktusokban is. A Milícia vezetői a problémát úgy oldották meg, hogy a MAT két „román” rajonjába, Szászrégenbe és Maroshévízre kényszerítették ezeket az alkalmazottakat.⁶²

Jóval összetettebbnek bizonyult a nemzeti önazonossághoz való viszony kérdése az apparátus azon tagjai esetében, akik etnikai származásukat szocializációjuknál fogva (magyar iskolába jártak, egyetemet végeztek, ismerték Magyarországot) beépítették kommunista identitásukba, és főleg 1956 után a kollektíve támadott magyar közösség „patrónusaiként” tűntek fel a pártközpontban. A legtöbb esetben magyar nyelvű intézményben vagy intézményrészlegben, tehát kisebbségi környezetben dolgoztak. A hatvanas-hetvenes években ők lettek a „hivatalos magyarok”: miközben politikai megbízásból vezettek kulturális intézményeket, és a mindennapi hatalomgyakorlásban igazodtak a hivatalos ideológiához és a „román” elvárásoknak, szakmai tevékenységükben és társadalmi pozicionálásukban fontosnak tartották, hogy egyfajta nemzetiségi képviselőket is ellássanak.⁶³ Ezt a sajátos, olykor

---

62 Uo. 204. f.

63 Bárdi: *Tény és való*, i. m. 80-82. A csoport ön- és közösségképét tükrözi Bányai Éva interjúkötete: *Sikertörténet kudarcokkal (Bukaresti életutak)*. Kolozsvár, Komp-Press, 2006.

kellemetlen feladatot tudatosan vállalta a magyar közösség egyik fő patrónusának tartott Fazekas János, aki 1954-ben, alig 28 évesen RMP KV szervezési felelősévé vált (ez gyakorlatilag a nómenklatúra első 8-10 pozíciójának egyike volt), és az 1970-es évek végéig Gheorghiu-Dej, majd Ceaușescu bizalmasaként működött a magyar ügyekben. Az ő életútja jó példája a betöltött szerepektől immár nem független „új” identifikációs rendszernek. A lupényi születésű, de a székelykereszturi unitárius gimnáziumban 1944-ben érettségizett és magát büszke székelynek tartó Fazekas mögött nem állt sem az illegális mozgalomba való részvétel, sem a börtönvilág, sem a szovjetunióbeli emigráció és a moszkvai hálózatok használata. Politikai szocializációjának kerete a Magyar Népi Szövetség, majd ezt követően az Ifjú munkás Szövetség központi apparátusa volt. Bár mereven ragaszkodott Romániához mint államhoz és hazához való politikai lojalitáshoz, az RMP KV titkáraként, majd belkereskedelmi miniszterként Fazekas nemcsak magyar „vonalakat” épített ki az apparátusban – akárcsak Luka a Pénzügyminisztériumban 1952 előtt –, hanem tudatosan felhasználta hatalmi pozícióját arra, hogy segítse nemzetársait. Ennek nyomait nemcsak a levéltári iratok⁶⁴ őrzik, hanem a kollektív emlékezet is. Az etnikai pártatlanságot mindvégig megőrző Lukától és Mogyoróستól eltérően Fazekas sosem titkolta, hogy nemzetiségi hovatartozását politikai identitása alkotóelemének tekinti. A MAT-ban és Erdélyben élő magyarok kollektív emlékezetében Fazekas támogatóként és védelmezőként jelenik meg. Személyi titkárán, Blénesi Ernőn keresztül Fazekas tudato-

64 Az RMP Központi Vezetőség gazdasági osztályának irataiban például a következő esettel találkozunk. Lakatos Istvánt, az aradi Állattenyésztési Kutatóintézet oktatóját 1954-ben a KV tömegfogyasztási cikkek osztályának instruktorává kívánták kinevezni. A KV ellenőrző bizottsága azonban ellenezte a javaslatot, mivel kiderült, hogy 1949-ben Lakatos visszautasított egy szovjetuniói ösztöndíjat, családi okokra hivatkozva. Az esetről értesülve Fazekas, akit nemrég neveztek ki KV titkárnak, elrendelte az ügy újratárgyalását és aláírt egy igazolást, melyben az állt, hogy Lakatos távollétében három fűtestvérének nem volt lehetősége beteg édesanyjukat ápolni. ANIC, fond CC PCR, Secția economică, dosar 25/1954, 244. f.

san építette azt a patrónus-kliens viszonyrendszert, amelynek köszönhetően gépkocsik (az ún. „Trabant-repartíció), televíziók és Magyarországra szóló turistaútlevelek álltak rendelkezésre a magyar párhivatalnokok és a szocialista kulturális rendszerbe (pl. Írószövetség, vezető művészek) integrált értelmiségiek számára.⁶⁵

Fazekas János és Nicolae Ceaușescu a marosvásárhelyi Teleki Tékában

Az ötvenes években működő magyar párt- és államapparátusnak ennél komolyabb gondot okozott a hivatás és a magánélet összeegyeztetése. Ha szükséges volt, teljesen szétvált a magánélet és a nyilvános szereplés (pl. a titoktartás, a politikai jellegű információk át nem adása a legszűkebb családi körben sem): így

---

65 Fazekas patrónusi szerepéről és a magyar kisebbséget támogató intézkedéseiről tanúskodik több Gagyi József, Novák Zoltán és jómagam által meginterjúvált személy is.

próbáltak védekezni a totalitárius állam behatolása ellen az egyszerű polgárok életébe, pl. a hivatalnok és annak családjának vallásgyakorlásának megakadályozásában:

„Nem létezett karácsony és húsvét. Oda jutottunk már az '50-es években, hogy ha karácsonyfát állítottam, a szomszéd feljelentett. Arra sem jutott lehetőség, hogy a szabadságomat az ünnepek alatt vegyem ki. A templomba járást figyelték és felrótták.

Mennyire befolyásolta a baráti kapcsolatokat a politika?

Az elidegenedés beindult 1950-től folyamatosan. Az ember nem bízhatott meg a saját barátaiban sem. Nem mertem senkivel komolyan elbeszélgetni, mint ahogy most teszem. Az emberek elszigetelődtek egymástól és mindenki csak arra vigyázott, hogy a nehezen megszerzett állását megtarthassa. A feleségem nagyon jó munkaerő volt, de nagyon vallásos volt, korondi katolikus. S ez kísérte őt a doszárjába. S fel is tették a kérdést: elvtársnő, ugye maga vallásos? Én a. S ha ide kerül hozzánk, el tudja hagyni a vallását? Én soha. Mégis felvették, pedig így nyilatkozott, székegyesen, én a... Azért mit csináltak vele, mit nem csináltak, odakerült, s aztán meggyőzték, hogy ne járjon templomba. Sokáig bántotta, hogy nem mertünk megesküdni.”⁶⁶

Katherine Verdery és Gail Kligman antropológus a ceaușescui Romániában meghonosodott *kettős viselkedési normáikról* beszélt, arra utalva, hogy a „politikailag korrekt” nyilvános szereplés nem volt több mint maszk, amitől lakásába való hazatérése után az átlag román polgár megszabadulhatott.⁶⁷ Az 1989 előtti és utáni erdélyi magyar elitről írt könyvében Lőrincz D. József problematikusnak tartja ezt az éles szembeállítás. Véleménye szerint – amit teljes mértékben elfogadok – az elit egy *ambivalens diskurzustól* vezérelve, amit saját maga alakított ki és fogadtatott el a társadalommal, egyszerre birtokolta a politikailag konform normákat és a nemzeti (tehát automatikusan fél-ellenzéki) kódrend-

---

66 Gagyi József interjúja Zilmann Bélával (MAT OHP, 4/2001. sz.).

67 Katherine Verdery: *What was socialism, and what comes next?* Princeton, N.J., Princeton UP, 1996; Gail Kligman: *The politics of duplicity: controlling reproduction in Ceaușescu's Romania*. Los Angeles: University of California Press, 1998.

szert.⁶⁸ Ez annál szükségesebb volt, mivel maguk a pártkáderek és a „rendszerkompatibilis” értelmiségiek is állandó megfigyelés alatt álltak. Az állambiztonsági szervek folyamatosan követték lépéseiket, olykor zaklatták őket. 1954-ben az erdészeti tröszt tartományi elnöke, Szabó Károly orvhalászat közben érte tetten a Securitate tartományi parancsnokát, az egyébként magyar Kovács Mihály alezredest. Másnap a Securitate tartományi parancsnokságának faliújságján egy, a horgászó tartományi parancsnokot ábrázoló karikatúra jelent meg. Bosszúból Kovács két napra lecsukatta Szabót, és majdnem két évig sikerült megakadályoznia, hogy a tartományi Pártkollégium kivizsgálja a „büntetőügyi indok nélküli” intézkedést.⁶⁹ De a káderek baráti együttlétének ritka pillanatai, a mulatás, a közös ivászat, a kirándulás sem bizonyultak mindig veszélytelen vállalkozásnak. Bugyi Pál néptanácselnök feleségével együtt Sütő András, Hajdu Győző, Gálfalvi Zsolt és Böződi György az ötvenes évek végén egy társasághoz tartoztak, és hétvégenként együtt gyakran kirándultak vidékre. Az egyik résztvevő közlése szerint egyszer arra lettek figyelmesek, hogy az ott elmondottak olyan hamar jutottak vissza az állambiztonsághoz, hogy a városba való visszatérésük utáni órákban már erről beszéltek a marosvásárhelyi szórakozóhelyeken.⁷⁰

A magyar nemzetiségű pártapparátus számára különös gondot jelentett a román nyelvhez, a román világhoz való viszony is. Miközben egy átlag székelyföldi lakos 1945 és 1960 között gyakorlatilag nélkülözhetette az államnyelvet, és ennek következtében a tanköteles korosztályok sem tanultak meg rendesen románul, a káder mindennapi életéhez tartozott a román nyelvtudás (például a bukaresti utasítások vétele vagy a *Scinteia* átlapozása). De kevés kivétellel a segédmunkásokból, zsellérekéből lett politikusok nyelv-

68 Lőrincz D. József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Csíkszereda, Pro-Print, 2004, 72-87.

69 ANDJM, fond 1134, dosar 144/1956, 67-68. f.

70 1956-os Intézet, Budapest, Oral History Archívum, 68/1986 sz. interjú (Bekéné Nádor Orsolya interjúja Böződi Györggyel), 144.

tudása nem haladta meg az egyszerű romániai magyar polgárokét, és ennek csekély mértéke nemcsak a román hatóságokat háborította fel, de a külső szemlélőket is megdöbbenetete. 1955 decemberében Rákosi Mátyás Romániában járt az RMP II. kongresszusának alkalmából, és egy Zsil-völgyi magyar sztahanovista bányászokból álló káderdelegációval is találkozott. Ekkor derült ki, hogy noha Dél-Erdély megszakítás nélkül közel 40 éve tartozott Romániához, a románul nemigen tudó bányászok az elhangzott beszédek tartalmáról csak a másnapi *Előre* összefoglalójából értesültek.

A Magyar Autonóm Tartományban könnyen előfordult, hogy egyes káderek kizárólag magyar kommunikációs térben éltek, nemcsak a magánszférában, hanem hivatalos közegben is. A marosvásárhelyi tervhivatal munkatársa hetente utazott Bukarestbe „ügyeket intézni”. Itt viszont egy magyar nyelvű hálózat vette őt körül.

„(A Belügyminisztériumon keretében volt egy helyiipari osztály?)

Igen, igazgatóság, vezérigazgatóság, már nem tudom. Hát akkor, eleinte volt egy Gál, már nem emlékszem a keresztnévére, az volt a vezérigazgató, egy brassói valaki, Gál András. Az volt a helyiipar és közüzemi vezérigazgatóságnál a vezérigazgató, Gál. S ugyancsak ott volt innen vásárhelyről egy zsidó férfi, Hirson Tibi. Jó pár éve meghalt. Mert aztán ugye ez nem tartott sokáig, hazakerült Tibi, és az építkezési trösztnél dolgozott, de elég rég meghalt. Például ha mentünk Bukarestbe, mindig mondták, ha valamit nem tudsz elintézni, menj Hirson Tibihez. S aztán ez a Gál, ez is abszolút, mondtam a titkárnőnek, hogy a Magyar Autonóm Tartományból hoztam valamit a vezérigazgató elvtársnak, s abban a percben minden ajtó kinyílt. S mindig megkérdezte ez a Gál elvtárs, van valami problémája? Ha valami nehézsége van, szóljon.”⁷¹

Miközben azonban a „többsmagyar” rajonokban élő vagy dolgozó magyar káderek többnyire magyarul végezték el a rájuk osztott feladatokat, a román többségű rajonokban (Szászrégen,

---

71 Gagyí József interjúja Szócs Ilonával (MAT OHP, 22/2002. sz.).

Maroshévíz) valamint a tartományi szinten dolgozó magyar káderek számára elengedhetetlen munkaeszköz volt a román nyelv a közhivatalokban és „terepmunkában” egyaránt. A kétnyelvű közegekben gyakran előfordult, hogy a káder egyik nyelven sem tudta magát megfelelő szinten kifejezni. Ezt az állapotot – amit funkcionális analfabetizmusnak neveznek a nyelvészek – inkább a szocializációs háttér és a román nyelvoktatás gyenge színvonala okozta, mintsem az akarat hiánya (bár arra is akadt példa, hogy egyes magyar káderek jobban tudtak oroszul, mint románul). Az ötvenes évek közepére közírók és nyelvészek figyelmesek lettek arra, hogy az erdélyi magyarok (beleértve a MAT lakosait) egyre „kevertebb” nyelvet beszéltek.⁷² Főleg a fiatalok körében gyorsan terjedt a román nyelvből kölcsönzött neologizmusok, szófordulatok (gyakran helytelen és nem tudatos) használata. A nyelvi keveredés elsősorban a városi lakosság körében volt tapasztalható, és azokból a hivatalos terminológiából átvett fogalmakból merített, amelyeknek nem akadt magyar megfelelője, mivel a második világháború után beiskolázott fiatalok vagy kiképzett káderek ki voltak zárva a magyarországi kommunikációs térből, és a kommunista zsargon „standard” magyar fordításából is. Így született meg – panaszkodott egy nyelvész az *Igaz Szóban* – a magyar nyelv megcsúfításának számos példája: komitét (bizottság), autokritika (önkritika), direktíva (irányelv), miting (gyűlés), kollektíva (közösség), pionír-instruktor (úttörő-képző), iniciatíva (kezdeményezés), effektíva (állomány), planifikál (tervez), elektrifikálás (villamosítás), élelmiszerkartéla (élelmiszerjegy), kenzina (kéthetenkénti fizetés), redzsionála (tartományi), szfát (néptanács), újságot abonál (előfizet), kárnét (tagsági könyv), aprobálás (jóváhagyás), reszort (hatáskör), tábél (táblázat), sztát (fizetési lista), szekció (osztály). Sok marosvásárhelyi már nem „telefonált”, hanem csak „adott egy telefont”

---

72 Az alábbi példák forrása Szabó Zoltán: A nyelvművelés egyes kérdéseiről. *Igaz Szó*, 1954. 4-5. sz. 131-136.

(*am dat un telefon*), és nem „szállt fel” a buszra, hanem egyszerűen „vette” azt (*am luat autobuzul*).⁷³

Természetesen nem csak nyelvtani kérdésekről volt szó: az etnikai összetételében *magyar* szerkezetnek és lakóinak a mindennapi életébe a *román* állam képes volt gyorsan és hatékonyan beavatkozni, és nemcsak az életmódot változtatta meg, hanem az anyanyelven való önkifejezés módját is. A helyi magyar lakosság-
nak és magának az elitnek is még túl friss volt az akkulturációja (voltaképpen inkább az írni-olvasni tudása) ahhoz, hogy ellássa őket egyfajta „etnikai immunitással”⁷⁴, amelynek segítségével a kisebbségi csoport képes megkülönböztetni a hasznos és a káros vagy egyszerűen nevetséges szókölcösznést. Anélkül, hogy közvetlenül utalt volna rá, a „nyelvművelő” cikk szerzője egy központi kérdést vetett fel: mennyire kész kulturális szempontból a szocialista modernizáció, a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra megteremtésében való részvételre az a lakosság, amely a közszférában a csak beavatottak által ismert kommunista bikkfanyelv használatára kényszerült, amelyet azonban amennyiben románul hangzott el, nem értett meg és nem ismert?

Nem mindenki osztotta azonban a nyelvészek aggodalmait: volt, aki jó viccnek tekintette a keveredést, de akadt olyan is, aki a román kifejezések használatával demonstrálni kívánta kollégáinak, barátainak, diáktársainak: ő sikeresen integrálódik az új épülő világba. Az emberek többsége azonban egyszerűen azért kezdte

---

73 Az „új nyelv” jellegzetes példája a MAT pártaktíva 1953. szeptemberi ülése, amely megvizsgálta az RMP KV augusztusi határozatát, és megállapította egy magyar nyelven összeállított jegyzőkönyvben – a helyesírási és fogalmazási hibákat nem javítottam – hogy „a tartományi pártszervezetnél nem planifikálják a telefon beszélgetéseket, megtörténik az, hogy az éjjeli szolgálatos 3-4-szer hívja fel a rajonokat, mert először organelor conducatoare azután az agrár szekció majd a propaganda szekció különböző telefon értesítések leadásával. (...) Csupor elvtárs felel a szektorul verificare munkájaert. Azonban Csupor elvtars idaig, csak egyszer vett részt a szekcio ulesen”. ANDJM, fond 1134, dosar 70/1953, 161. f.

74 A fogalmat lásd Vetési László: Szórványgondjainkról. In *Juhaimnak maradéka*. Kolozsvár, Komp-Press, 2001, 19.

használni az új szavakat és szófordulatokat, mert ezen a magyar-román keveréknyelven jutott kifejezésre a kommunizmus habituális világa, a román modernizáció gyors behatolása a magyar Székelyföldre.

3.3. Ideológiai harc és nemzeti küldetés: kultúra az üvegházban

A MAT alakulásakor a hatóságok ígéretet tettek a Székelyföld kulturális felvirágoztatására, az 1945-ben indult „kultúrforradalom” folytatását és kiteljesedését helyezték kilátásba. A MAT kulturális intézményrendszere azonban soha nem függetleníthette magát az összromániai, valamint az erdélyi magyar művelődési élettől. Levéltári mélyfúrások híján csak vázlatos képet alkothattunk erről a rendkívül központosított (de ugyanakkor egyéni alkukra, engedményekre hajlamos) keresztmetszetről: az előzetes cenzúra működéséről egészen 1977-ig, az irodalmi élet intézményeiről (szerkesztőségek működése, az irodalmi alap szerepe, az Írószövetségen belüli játszmák), a színházak, a napilapok, a kiadók belső életéről.⁷⁵ Ráadásul ezen a téren a kutató nemigen támaszkodhat a „hiteles szemtanúk” emlékezetére. 1989-ig kényszerű

---

75 Az első tudományos jellegű átfogó feldolgozásnak Lázok Klára jelenleg készülő doktori értekezése ígérkezik. Első vázlata: Államosított kultúra? A kulturális élet monopolizálásának kezdetei Romániában – 1948. In *Történelmünk a Kárpát-medencében* (Kovács Kiss Gyöngy szerk.). Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2006, 151-157. A Magyar Autonóm Tartomány kulturális intézményeiről lásd Lázok Klára, Boér Hunor-Gagyfi József és Stefano Bottoni tanulmányait in Bárdi (szerk.): *Autonóm magyarok?* i. m. 479-614. A cenzúráról lásd Györfly Gábor Zsolt doktori disszertációja: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában. A romániai magyar nyilvánosság korlátozása a kommunista diktatúra időszakában* (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Politika, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Kar, Újságírás Tanszék. Kolozsvár, 2007). A cenzúra működéséről az 1960-as években Marosvásárhelyen lásd Kuszálík Eszter: *Cenzúra comunista a preseii în primii ani ai dictaturii ceauşiste (1965–1970)*. Lucrarea de diplomă. Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, Facultatea de Studii Europene, Specialitatea Relații Internaționale și Studii Europene, 2005.

hallgatás uralkodott, amit 1990 után az öncenzúra és a hivatalos (egyszerre „magyarvédő” és önmentő) elbeszélés váltott fel; a kilencvenes években megjelent visszaemlékezések és elbeszélések, majd a Földes László–Sütő András vita⁷⁶ és a Szilágyi Domokos-vita arra utalnak, hogy a „szeplőtlen Erdély” képe mélyen beépült az erdélyi magyarság, valamint az „erdélyi ügyekkel” foglalkozó magyarországi kulturális elit kollektív tudatába.⁷⁷ Mindez annak ellenére alakult így, hogy a múlttal való kritikusabb szembenézést 1989 után sokan tartották szükségesnek. Gáll Ernő, a 20. századi erdélyi magyar baloldal prominens képviselője többször megfogalmazta, saját szerepére is utalva, hogy „a romániai magyar kulturális intézmények (lapok, folyóiratok, színházak, kultúrotthonok stb.) a totalitárius pártállami gépezet részei voltak.”⁷⁸

Munkámban a Magyar Autonóm Tartomány területén működő kulturális szervek, intézmények működését vázolom fel annak tudatában, hogy ez a jelenleginél mélyebb kutatásokat igényelne. Alapkérdésem, hogy mikor (melyik korszakban) és milyen mértékben látott el „nemzeti(ségi) funkciót” a magyar nyelvű kultúra, és mikor – a magyarokból álló pártapparátushoz hasonlóan – teljesítette csupán a neki szánt transzmissziós szíj szerepet? Vagy nem inkább arról van-e szó, hogy amíg külső töréspontok (1956; majd

76 A vitát összefoglalta Stefano Bottoni: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy. In *Autonóm magyarok?* i. m. 599-609. Más közelítésben lásd Cs. Nagy Ibolya: Egy vita margójára. Sütő András és A Hét. *Hitel*, 2007. február. 179-209.

77 A Szilágyi Domokos-ügyről lásd a 2006. szeptember 28-án kiadott sajtóközleményt. A szöveg elérhető: <http://itthon.transindex.ro/?cikkp=4722>. A teljes eddig előkerült dokumentáció a Helikon honlapján érhető el.

78 Gáll Ernő: *A felelősség új határai*, Budapest, Napvilág Kiadó, 1999, 164. Reflexióit az 1945 utáni erdélyi magyar kultúra állapotáról naplójában is közölte: *Napló III (1977–1990, 1990–2000)*. Kolozsvár, Polis, 2003. Gáll szembenézése korábbi szerepével már az 1980-as évek elején kezdődött. 1982. február 27-i naplóbejegyzése szerint: „Tudomásul kell vennem, hogy ideológusa, apológétája voltam az egyneműsítésnek, a magyar intézmények felszámolásának, az értékek kíméletlen felszámolásának. Mindezt pedig legmélyebb hajlamaim és régebbi felfogásaim ellenére tettem, különösebb belső konfliktusok, meghasonlások nélkül”. *Napló I – 1977–1990*, i. m. 97.

az 1971-es ceauseşcui „kis kulturális forradalom”) ezt meg nem akadályozták, párhuzamosan teljesítette a saját legitimációját erősítő nemzetiségi küldetését, és a (kommunista) propaganda szerepét? És ebben az esetben, miként próbálta áthidalni a kézenfekvő logikai ugrást?

Bárdi Nándor eszmetörténeti vázlatát követve az 1918 utáni kisebbségi „generációs csoportokról”⁷⁹ megállapítható, hogy a romániai magyar kulturális elitekben a húszas évek második felétől jelentkező „baloldali”, „kollektivista” majd „kommunista” világnézet sok, egymástól nagymértékben eltérő forrásvidékből táplálkozott, és ezek az átörökölt motívumok végigkísérték a baloldali eszmerendszer fejlődését. Az új, „népi-demokratikus” kulturális rendszer alapítása során tehát több diskurzív hagyomány fonódott össze: a „polgári” és „misztikus” irodalom és művészet erőszakos betiltása után is a hivatalos kultúra részei lehettek egyszerre a felülről erőltetett zsdanovi ihletésű „szocreál” próza és irodalomkritika, a Gaál Gábor-i *Korunk* által képviselt „humanista” munkáskultúra, valamint a magyar szociográfiai hagyományokra, lényegében a harmincas-egyvenes évek népi írók morális és közéleti fellépését mintául vevő „népszolgálati” eszme.⁸⁰ Noha a második irányzatnak számos támogatója akadt (főleg a régi MADOSZ tagjai közül), a fiatalabb – a húszas évek közepén és végén született – generációra a népi irodalom lelkivilága és nyelvezete volt a legnagyobb hatással.⁸¹ Olyan fiatalokról volt szó, akik nem éltek meg katonaként, hadifogolyként háború megráz-

---

79 Bárdi: *Tény és való*, i. m. 71-85.

80 A harmincas évek ideológiai útkeresésről lásd Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Csíkszereda, Pro-Print, 2007; az Erdélyi Párt ideológiájáról lásd Egry Gábor tanulmányát: *Az erdélyiség színéváltozása. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2008.

81 Erről lásd Cseke Péter: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok – viták (1930–1940)*. Kriterion, Bukarest, 1986/1990.

kódtatásait. Kisebbségiek voltak, hisz mindannyian a királyi Romániában születtek, kamaszként élték át a háborút és olyan új szocializációs keretek között kezdték pályafutásukat, ismerkedtek össze egymással mint a kolozsvári Móricz Zsigmond, a Budai Nagy Antal, valamint a marosvásárhelyi Tolnai Lajos Népi Kollégium⁸²). Ezt követően a Bolyai Egyetemen váltak „kisebbségi emberré” és közéleti személyiséggé.”⁸³ Ráadásul az előttük járó férfi generációk jelentősen megfogyatkoztak a háború, a holokauszt és a Romániából való elvándorlás miatt.

A Magyar Autonóm Tartomány létezésének szűk tíz éve alatt tevékenykedő írók, lapszerkesztők és művészek számára összetartó erőt jelentett a kommunista ideológia és a népi mozgalom szellemi öröksége, a „pártszolgálat” és a közösségszolgálat mint habitus és viselkedési norma. A nagypolgári/nemesi mecenatúra-rendszer megszüntetése után a kisebbségi kultúra új, államilag finanszírozott és szigorúan ellenőrzött műhelyekbe költözött. A napilapok, a kulturális és közéleti folyóiratok a totális „lefedés” vágyát tükrözték, mivel a társadalom szinte minden rétegéhez szóltak a monopóliumban lévő orgánumok: a felnőttektől (az országos *Romániai Magyar Szó/Előre*, valamint a regionális terjesztésű *Vörös Lobogó*, *Fáklya*, *Igazság* és *Vörös Zászló*) a gyermekekig (*Pionír*, *Ifjúmunkás*, *Napsugár*), a nőket (*Dolgozó Nő*), a vidéken élőket (*Falvak Dolgozó Népe*), a sportbarátokat (*Új sport*), a szakszervezeti tagokat (*Szakszervezeti Élet*), a tanárokat és tanítókat (*Tanügyi Újság*), a magyar kultúrájú zsidókat (*Egység/Új út*), az értelmiségieket (*Utunk*, *Irodalmi Almanach/Igaz Szó*). Ezek

82 A népi kollégiumok szocializációs és politikai ösztönző szerepéhez lásd Papp István: A Nékosz legendája és valósága. In Romsics Ignác (szerk.): *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből*. Budapest, Osiris, Budapest, 2002, 309-338. A marosvásárhelyi népi kollégium alakulását feldolgozta Szabó Miklós: A Marosvásárhelyi Tolnai Lajos Népi Kollégium (1947-1948). In Pál-Antal-Novák (szerk.): *Marosvásárhely történetéből* i. m. 166-174.

83 Bárdi: *Tény és való*, i. m. 75. Gáll Ernő „Az erdélyi magyar baloldali írástudók felelőssége” című írásában etikai alapokon álló „kisebbségi ideológiának”. Gáll: *A felelősség új határai*, i. m. 164.

a kiadványok karrierlehetőséget, vagy legalább biztos megélhetést nyújtottak a szerkesztők és aktivisták százainak. Főleg a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején rendkívül gyors társadalmi felemelkedés várt az alig 20-22 éves írókra, akik szükségszerűen egyben pártaktivistákként is felléptek és meggyőződésből hirdették az integráció dogmáját. A korszak „ars poétikáját” az akkor húszéves Sütő András fogalmazta meg 1947 novemberében a politikával nem törődő társainak szánt nyílt levelében:

„Ha ti nemcsak népdalt és színdarabot tanultok, hanem időnként összeültök és közösen elolvassátok az újságot, az már politika. Ha [...] megbeszélitek az ország és a világpolitikai eseményeket és nem közömbös nektek, hogy mit dolgozik az MNSZ, miért küzd a RKP, mit akar a Szovjetunió és mit akarnak az angol és amerikai bankárok, fegyvergyárosok, akiknek érdekük, hogy minden 20 évben háború legyen, az mind, mind politika.”⁸⁴

Az asszimilációmentes integrációt éppen a politikai életben való részvétel, a román szocialista társadalom melletti küzdelemmel lehetett kiharcolni. Ez támasztotta alá a legsikeresebb fiatal értelmiségiek pályafutása: például annak a Sütő Andrásnak, aki 1927-ben született a mezőszéki, román többségű Pusztakamaráson, földműves családban, a világháború alatt a Dél-Erdélyhez tartozó nagyenyedi református kollégiumban tanult, majd 1945-ben Kolozsvárra költözött, a református kollégiumban fejezte be középiskolai tanulmányait, miközben alig 18 évesen a Mórnicz Zsigmond Népi Kollégium egyik vezető tagja lett. Tehetségét Balogh Edgár, a *Világosság* c. napilap főszerkesztője és a kolozsvári magyar baloldal egyik vezéralakja fedezte fel, aki lapjában Sütő tudósításait, olvasói leveleit közölte. Sütő igazi karrierje azonban 1947-ben indult, amikor belépett az RKP-ba, majd 1948-ban kinevezték a *Falvak Népe* hetilap (1952-től 1989-ig: *Falvak Dolgozó Népe*) szerkesztőjének, 1950-ben, 23 évesen pedig főszerkesztőjének. Ezt a

---

84 Levél a nempolitizáló fiatalokhoz. *Falvak Népe*, 1947. november 11.

posztot 1954-ig töltötte be az akkor már Bukarestben élő író, akit 1949-ben a Román Írószövetség rendes tagjává is választottak.⁸⁵ Íróvá avatását Sütő annak köszönhette, hogy abban az évben megjelent a párt megbízásából egy másik fiatal szerzővel, Hajdu Zoltánnal közösen megírt első színdarabja, *Mezítlábasszony* címmel.⁸⁶ Miközben az 1949 tavaszán-nyarán indított kollektivizálás és falusi osztályharc az író szülőfalujában, Pusztakamaráson is áldozatokat követelt (Sütő „középparaszti” családját is megfosztották földtulajdonától), a két fiatal dramaturg sablonosan ábrázolta a folyamatot, kiemelve annak történelmi szükségszerűségét és dicsőséges voltát. Az 1950-től színpadra állított darab évekig állandó része volt az erdélyi magyar falvakban szervezett amatőr színjátszó csoportosulások repertoárjának. A két szerző 1952 novemberében, a MAT alapításának tiszteletére, megkapta a harmadik fokozatú Állami Díjat.⁸⁷

Sütő kiemelkedően gyors, de nem egyedi pályát futott be a román kommunizmus „hőskorszakában”, amikor legnagyobb sikereit az állampárt éppen a fiatal értelmiség körében tudta elérni, és részben a kommunista ideológia, részben a tágabb értelemben vett kollektív eszmékhez való vonzódása miatt a magyar nyelvű nyilvánosság versenyre kelt az ellenség leleplezésében, szerzők, költők, kispolgári gondolkodók, dekadensek és reakciók feljelenítésében. Ennek a mennyiségileg hatalmas irodalmi és esszétermésnek ugyanakkor sajátos történelmi szerepe volt: egybefolyt a magyar falusi lakosság tömeges írás-olvasás oktatásának programjával. Biztosította ezen felül az értelmiség folyamatos reprodukcióját a közép és felsőfokú intézmények számára. Hasonló gyorsasággal ívelt felfelé az egyszerű származású magyar pártkader,

---

85 Sütő András politikai-közéleti szerepléséről szóló adatainak forrása: ACNSAS, fond Documentar, dosar 131 (problema artă-cultură, Uniunea Scriitorilor), vol. 15, 267. f.

86 Sütő András - Hajdu Zoltán: *Mezítlábasszony (színjáték 3 felvonásban 7 képben)*. Bukarest, Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, 1950.

87 Állami díjas íróink. *Romániai Magyar Szó*, 1952. november 26.

gyárigazgató, jogász, természettudós, katona- és állambiztonsági tiszt pályája. A Magyar Népi Szövetségre 1946 novemberében szavazó tömegek (közel 600 ezer ember, a felnőtt magyar lakoságnak jóval több, mint a fele) és az RKP/RMP közel százezeres magyar nemzetiségű tagsága meggyőződéssel hitte, hogy az önálló magyar intézményrendszer hiányát (az államosított magyar nyelvű egyetemek, gimnáziumok, lapok nem a közösség tulajdonát képezték) az egyre szélesedő nyelvhasználati jogok pótolják.

Az új magyar kulturális elit felépítésében az RKP/RMP első sorban az új nemzedékre, a döntően „népi” származású „író-káderek”-re támaszkodott. Ugyanakkor az integrációs diskurzusnak köszönhetően a „rég” értelmiség számos befolyásos tagját is sikerült többé-kevésbé bevonni az átalakított kulturális rendszerbe (a teljesség igénye nélkül: Kós Károly, Molter Károly, Kemény János, Berde Mária írók, Farczady Elek történész-levéltáros, Székely Zoltán múzeumigazgató, Tompa Miklós színházigazgató, Kovács György színész, Antalffy Endre nyelvész, Miskolczy Dezső nemzetközileg elismert ideggyógyász, az OGYI tanára, sőt a Román Akadémia és a *Tudomány és Kultúra Terjesztő Társaság* tartományi elnöke is volt – és mindez magyar állampolgárként, ami valószínűleg a MAT sajátos légkörének tudható be).

A MAT létrehozása 1952 nyarán kisebb fordulatot eredményezett a magyar nyelvű kulturális életben. A változás jellege nem ideológiai vagy esztétikai jellegű volt: egy „magyar tartomány” megjelölése és szimbolikus elkülönítése az erdélyi magyar művelődés történelmileg kialakult földrajzi egységének felbomlását eredményezte. Néhány év leforgása alatt a romániai magyar kultúra súlypontja Kolozsvárról és Erdély, illetve a Bánság nagyobb városaitól (első sorban Nagyvárad, Temesvár, Arad és Brassó) egyfelől a MAT irányába, másrészt Bukarest fele tolódott el. Az 1944–1959 közötti időszakban országos szinten 7290 kötetet és kisebb irodalmi művet adtak ki magyar nyelven. Az első években

(1944–1949 között) publikált 1775 cím összességében 23 helységről származott, ám több mint 40 százalékát Kolozsváron és majdnem egyharmadát Bukarestben nyomtatták.⁸⁸ Marosvásárhelyen és a Székelyföldön azokban az években csak néhány tucat kisebb művet adtak ki. Kolozsvár hagyományos magyar kiadói központ szerepét előbb a főváros vette át, ahol 1947-től az állami kiadóvállalaton belül működött egy magyar osztály (ebből lett 1969-től a *Kriterion* kiadó), majd Marosvásárhely, ahol 1955-ben megalapították az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó fiókját.⁸⁹ A rendelkezésükre álló források nem engednek arra következtetni, hogy a MAT létrehozásával az RMP erőteljes „delokalizációs” folyamatot kívánt volna elindítani a nagyobb városok, elsősorban Kolozsvár magyar kulturális intézményeiből a Székelyföld felé. A legnagyobb változás a könyvkiadásban volt érezhető: 1955 és 1959 között a MAT székhelyén már 160 új címet nyomtattak ki (szemben a Kolozsváron kiadott alig 90-nel), amelyek között kiemelhetjük a 19. század és 20. század eleji magyar irodalom 41 klasszikusának új kiadását 275.000 példányban, az erdélyi olvasóközönségnek szánt alacsony áron.⁹⁰ A megoldást a szükség szülte, mert nem lehetett jelentős tételben irodalmi terméket Magyarországról behozni. Ez azonban különösen a fiataloknál megerősítette a magyar kultúrához való kötődést.

Az *Igaz Szó* irodalmi havilap⁹¹ létrehozásánál azonban kiderült, hogy az autonómia formális keretei nem elegendők ahhoz, hogy Marosvásárhely és a Székelyföld az erdélyi magyarság fő kulturális központjává váljon. Az *Igaz Szó* „a Román Népköztársaság Írószö-

88 Az adatok forrása: *Romániai magyar irodalmi lexikon* (RMIL), III. kötet, 217-218, és IV. kötet, 245. A könyvtermelés területi megoszlásának változásairól részletes elemzést nyújt Dávid Gyula: *A romániai magyar könyvtermés a második világháborút követő években* (<http://rmk40.adatbank.transindex.ro/bibli.php?a=3>); *A romániai magyar könyvtermés az ötvenes évek első felében 1944–1949* (<http://rmk40.adatbank.transindex.ro/bibli.php?a=4>).

89 *Előre*, 1955. június 6.

90 Uo.

91 A lap 1953-ban kéthavonta, 1954 januárjától havonta jelent meg.

vetségének Magyar Autonóm Tartománybeli fiókszervezetének folyóirataként⁹² jelent meg 1953 júniusában a megszüntetett kolozsvári *Irodalmi Almanach* helyett. A megbízott főszerkesztő a kolozsvári Bolyai Egyetem bölcsészkarán nemrég diplomát szerzett pártaktivista, a 23 éves Hajdu Győző lett, aki sajátos „író-káderi” pályáját kihívó gesztussal kezdte.⁹³ Kolozsváron tényként fogadták el azt a híresztelést, hogy az *Igaz Szó* megszerezte a megszüntetendő *Irodalmi Almanach* vagyonát. 1952 késő őszén Hajdu Győző a párt engedélyével kipakoltatta a szerkesztőséget, majd egy, a MAT pártbizottsága által biztosított teherautóval Marosvásárhelyre szállíttatta a berendezést.⁹⁴

Az értelmiségi vitákban a fiatal és agresszív Hajdu úgy lépett fel mint a bukaresti hatalom kiválasztott képviselője. Az *Irodalmi Almanach* szerkesztőségében tett „látogatása”, és az, hogy vezető szerepet követelt magának, semmibe véve a nála idősebb, régebbi mozgalmárok tekintélyét, csak fokozta azt az ellenszenvet, amit a kolozsvári baloldali értelmiség jeles képviselői (például Gaál Gábor⁹⁵) a „kis diktátorral” szemben már annak egyetemi éveitől kezdve érezték. De annak ellenére, hogy az 1952–1953-as politikai válság közepette Hajdu Győző és tapasztaltabb szerkesztőtársai a pártközpont teljes bizalmát élvezték, az új lap indulásakor számos nehézséggel kellett szembenézni. Borítója és grafikai külseje nagymértékben hasonlított a magyarországi *Csillag* irodalmi havilaphoz, és ez a körülmény felkeltette a cenzúra érdeklődését.⁹⁶ A kis létszámú szerkesztőség tagjai közül kevesen laktak Marosvásárhelyen: Hajdu Győző és bátyja, Zoltán, Gagyi László, Kovács

---

92 RMIL, II. kötet. 328-329.

93 Hajdu részletes életrajzi adatai In Bottoni: *A hatalom értelmisége*, i. m. 575-576.

94 Tóth Sándor, a Bolyai Egyetem volt filozófia tanárának közlése. Budapest, 2003. december 1.

95 Hajdu Gaál Gábor tanítványaként kezdte meg pályafutását a Bolyai Egyetem bölcsészkarán (1948–1952). RMIL, II. kötet, 162.

96 *Az Igaz Szó* megjelenése. Bukarest, 1953. augusztus 16. MOL, XIX-J-1-k, 23. doboz, 09298.

György, 1954-től Sütő András, továbbá Gálfalvi Zsolt, Izsák József, és az ötvenes évek végétől Székely János.⁹⁷ Mivel a többi szerkesztő (pl. a komoly politikai súllyal rendelkező Szemlér Ferenc és Majtényi Erik) Bukarestben élt, a „vásárhelyi” politikai-generációs csoportra hárult a lap „megcsinálása”.

Noha többször merült fel pártkörökben, hogy a MAT keretét fel kellene tölteni „magyar” intézményekkel, az *Igaz Szó* „modellje” (lényegében kolozsvári vagy bukaresti intézmények kiürítése, áttelepítése a MAT-ba) nem bizonyult járható útnak az irodalmi folyóiratnál komplexebb intézmények esetében, mint egy napilap (pl. a bukaresti *Előre*) vagy egy teljes egyetem.⁹⁸ Így fordulhatott elő, hogy 1956/57-ig az „üvegház” koncepciója nem, vagy alig érvényesült. Való igaz, hogy a Székelyföld területén kizárólag magyar nyelvű lapok (kivéve a háromezres példányszámú, hetente háromszor megjelenő *Steaua Roşie*), színházak (az 1946-ban Marosvásárhelyen létrehozott Székely Állami Színház és az 1948-ban Sepsiszentgyörgyön alapított munkásszínház) és egyéb „magyar” jellegű intézmények működtek (pl. a rajoni múzeumok, az ezer diákot számláló Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet (OGYI), az 1950-ben alapított marosvásárhelyi Filharmónia, 1954-től a kis létszámú „Szentgyörgyi István” Színművészeti Intézet⁹⁹). Mégis az autonómia első 5 évében csak néhány kisebb engedmény (1955-ben az *Orvosi Szemle/Revista medicală* című kétnyelvű szaklap, szintén 1955-ben a művelődési házak tevékenységének koor-

---

97 Az *Igaz Szó* szerkesztőiről adatokat közöl RMIL, II kötet, 328-332. Erősen szubjektív, de tanulságos szociográfiai olvasmány Hajdu Győző: *Együtt-Ímpreună. Ötvenöt év szerkesztőségi asztalok mellett*. Bukarest, Együtt-Ímpreună Művelődési és Baráti Társaság, 2004.

98 A tervről Robotos Imre, az *Előre* főszerkesztője számolt be Pataki László bukaresti magyar követnek. Bukarest, 1953. március 27. MOL, XIX-J-1-j, 16. doboz, 04354.

99 A Minisztertanács 1954. augusztus 14-i határozata az addig Kolozsváron működő román és magyar párhuzamos képzést szétválasztották: a román tagozatot beolvasztották a bukaresti Színház és Filmművészeti Intézetbe, míg a magyar tannyelvű színművészeti szakot önálló felsőoktatási intézménnyé alakították „Szentgyörgyi István” Színművészeti Intézet néven és Marosvásárhelyre helyezték át.

dinálására létrehozott Népi Alkotások Tartományi Háza/Casa regională a creației populare) született ott, ahol kulturális felvirágoztatást, sőt „kulturforradalmat” ígértek. A legfontosabb intézményeket, a Székely Színházat és a Filharmóniát ráadásul nem a párt keltette életre, hanem a kisváros régi polgári világának meghatározó mecénásai (Kemény János báró és Antalfy Endre felesége, a művészetet és komolyzenét pártoló Hermin). A zsidó származású asszony a világháborús megpróbáltatások ellenére is a helyi magyar kultúra fő pártolója maradt. 1949-ben a városi művelődési bizottság elnöke, a MAT idején a Művelődési Minisztérium tartományi felelőse, és a Székelyföld első számú „növeztője” lett.¹⁰⁰

A második intézményépítési hullámra az 1956-os magyar forradalom „politikai” kezeléséig kellett várni: ekkor hozták létre Marosvásárhelyen a Székely Népi Együttest (1957), a rádió területi stúdióját (1958), a *Művészet/Új Élet* c. képes folyóiratot (1958), majd 1960-ban a hároméves Tanítóképző Főiskolát, miközben a fokozatosan rosszabbodó politikai légkörben egyre „pártosabb” tartalmat kaptak a formájukban „nemzeti” magyar intézmények.

Az ötvenes években a MAT kulturális szerveinek alapvető feladata az volt, hogy magyar nyelven közvetítsék a szocialista forradalom vívmányait, és kiszélesítsék az új „népi” (tehát nem sovén, kozmopolita, burzsoá, klerikális, egyszóval reakciós) kultúra társadalmi bázisát. A magyar kultúra művelését elsősorban nyelvpolitikai kérdésnek tekintették. Egy olyan közegben, mint a Székelyföld, ahol a lakosság tekintélyes része egyáltalán nem beszélt és értett románul, a magyar nyelv használatának jogi szabályozása és politikai támogatása kulcskérdésnek bizonyult. Sütő András korabeli propagandanovellája kitűnően ábrázolta a lakosság magyar szó iránti igényét:

---

100 Gálfalvi Zsolt szíves közlése.

„Alig várom, hogy hozzánk is beszereljék a rádiót. A Kis Laliék utcájában már beszerelték s szól édesanyádnál is. Eladott az öregasszony néhány csirkét, tyúkot, nagyon odavolt a rádióért. Aztán, amikor beszerelték, hallgatja, hallgatja, hát nem érti. Románul beszéltek. Fut az öregasszony, meg a szomszédhoz:

- Mari, a tiéd hogy beszél ?
- Az enyém magyarul.
- Jaj, lelkem, az enyémmel nem tudom, mi van, csak románul beszél.
- Cseréld ki, lelkem. Eredj Seregélyhez (a falu párttitkára - S. B.), mondjad, adjanak egy másikat. Olyant, amelyik magyarul beszél.”¹⁰¹

Már az első hónapokban kiderült, hogy a Marosvásárhely-köz-pontú új magyar kultúrát Bukarest és Moszkva is kitüntetett figyelmé kíséri. A MAT művészei és írói komoly feladatot kaptak a nacionalisták és a nacionalizmus ellen harcban. 1952 novemberében a Székely Színház bemutatta a *Vihar a havasban* című színdarabot, amely az 1945 előtti magyar és román nacionalizmus közötti adáz harcot ábrázolta. Tekintettel a MAT megalakítására, azaz a nemzeti kérdés „helyes” megoldására, Papp Ferenc ezekkel a szavakkal méltatta az irodalmi érényeiről nem híres drámát: „Nem véletlen, hogy ez a darab a MAT-ban született meg”.¹⁰² A román pártvezetés részéről tapasztalható feltűnő előzékenységéről ad képet 1953 tavaszán Sütő András a magyar kulturális attasénak:

„Kalmár elvtárs folyó hó 10-én vacsorán látta [vendégül - S.B.] Sütő András állami díjas író, a Falvak Dolgozó Népe főszerkesztőjét. (...) Érdekes mozzanatok ismertették annak illusztrálására, hogy az utóbbi időben milyen megbönböztetett figyelmességgel kezelik a magyar írókat az írószövetségben, a Művészeti Tanácsnál és más szerveknél. Sütő elvtárs tagja az Írószövetségének ama bizottságának, amely az Írószövetség tagjai számára folyósítandó anyagi juttatások ügyében dönt. Elmondotta, hogy sokszor neki

101 Sütő András: *Egy képviselő levelei*. Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, é. n. (1953), 28.

102 Kiss László-Kovács Dezső, *Vihar a havason*, 1952. Egy korabeli színkritika: *Vihar a havason. Romániai Magyar Szó*, 1952. november 25.

kell hadakoznia az ellen, hogy tehetségtelen, karrierista elemek számára meg nem érdemelt összegeket szavazzanak meg, azzal az egyetlen indoklással, hogy a magyar írókat támogatni kell. Személyes tapasztalatait is ismertette azzal kapcsolatban, hogy mint magyar író, milyen megkülönböztetett, szinte kitüntetett bánásmódban részesül. Megemlítette azt is, hogy minden olyan irodalmi alkotást, amely a MAT-ban játszódik, szinte kritika nélkül fogadnak el: ezért több esetben előfordul, hogy selejtes irodalmi művek, illetve régebbi alkotások napvilágot látnak, pusztán azért, mert szerzőjük megemlíti benne a MAT-ot. Ezután egy jellemző esetet mondott el Sütő et. azzal kapcsolatban, hogy milyen fontos eseménynek tartják a Szovjetunióban a tartomány létrehozását. Kovács György író mesélte neki legutóbb, hogy Ilja Ehrenburg et. egy találkozásuk alkalmával érdeklődött a tartomány helyzete felől. Amikor néhány kérdést megemlített, Ehrenburg et. válaszaiból kitűnt, hogy a tartomány valamennyi időszerű problémáit részleteiben és kitűnően ismeri.”¹⁰³

Az ötvenes évek „dogmatikus” korszakában az *Igaz Szó*, a Székely Színház, a műkedvelő színjátszócsoporthoz és dalárdák csapdába estek: amennyiben feltétlen támogatást nyújtanak a kommunista rendszer által szorgalmazott népszerűtlen ideológiai tételeknek (pl. a „miszticizmus elleni harc”, amely komoly ellenállásba ütközött ott, ahol a lakosság többsége hívő katolikus volt), a „széles tömegek” elutasításával és megvetésével kell szembenéznük. Ráadásul mindeközben a magyar önazonosságtudat és közösség hiteles képviselőnek gondolták önmagukat.

3.4. Pártos szellemiség: az *Igaz Szó*

Az *Igaz Szó* első számait a Sztálin halálát követő általános politikai bizonytalanság és útkeresés jellemezte. Az általános ideológiai és társadalmi offenzívát 1953 második felében és főleg 1954 folyamán egy óvatos, ellentmondásoktól és „visszaesésektől” sem mentes belső revízió váltotta fel. Az erdélyi értelmiségi körök

---

¹⁰³ Beszélgetés Sütő Andrással. Bukarest, 1953. április 10. MOL, XIX-J-1-k, 19. doboz, 05247.

figyelme jellemző módon elsősorban a Budapesten zajló eseményekre, a Nagy Imre vezette kormány reformjaira és új szellemiségére irányult. Ezek a hatások leginkább a központi szerepet betöltő Kolozsváron voltak érezhetőek, de az *Igaz Szó* nyelvezetében és a folyóirat témaválasztásában is tetten érhetőek. Ennek egyik jele, hogy kapcsolatfelvétel történt a szerkesztőség és a Romániában akkreditált magyar diplomáciai képviselő között. Minderre pedig éppen abban a kiélezett időszakban került sor (1954 nyara), amikor az erdélyi magyar lakosságot olyan futótűzként terjedő híresztelések tartották lázban, melyek szerint Erdély egy része újra Magyarországhoz kerül. Sokkal óvatosabb volt azonban Hajdu a lap szerkesztésében. Dogmatizmus és nyitás tehát egyaránt jellemezték a lapot ebben az időszakban. Az elsőre példa Lázár József méltatása Erdélyi Vera egyik novellás kötetéről:

„Kitűnő írás a kötetben a *Kulákok* című elbeszélés is. Meséje mindössze ennyi: 10-15 ökrösszekérrel kulákok búzát visznek a gabonabegyűjtő központ felé. A szerző az írói jellemzés röntgen-sugaraival világítja át a kulákok aljas lelkivilágát, feneketlen gonoszságát.”¹⁰⁴

A kulák „aljas” lelkivilágára való utalás arra figyelmeztethette az olvasót, hogy a meghirdetett enyhülés nem azt jelenti, hogy a hatalom már nem képes „röntgen-sugaraival” átvilágítani a társadalmat és minden káros irányzatra lecsapni. Egy új ideológiai kánon megteremtésére vállalkozott viszont Földes László esztéta, az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári fiókjának vezetője. 1954 tavaszán jelentős irodalomelméleti tanulmányt közölt az *Igaz Szóban* az irodalom és a nemzeti eszme kapcsolatáról.¹⁰⁵ A kolozsvári kritikus a sztálini nemzetdefinícióból indult ki: a nemzet egy, a közös történelem és kultúra által meghatározott

104 Lázár József: Erdélyi Vera: Búzahombár. *Igaz Szó*, 1954. január, 125-127.

105 Földes László: Az irodalmi hős nemzeti jellege. *Igaz Szó*, 1954. április-május, 102-117.

emberi közösség. Szerinte a műkritikus feladata rávilágítani a szocialista és a kapitalista nemzetfogalom közötti alapvető különbségre. Tanulmányában az 1930-as években Magyarországon lezajlott nemzetkarakterológiai vitát is görcső alá vette, vagyis teret engedett egy olyan tematikának, amely 1945 után tabunak számított.¹⁰⁶ Vannak-e egy népnek nemzeti alapú és nem kizárólag osztályharctól függő „sajátosságai”? Földes úgy próbálta cáfolni azt a paradigmát, amely a nemzeti jelleget eleve meglévő természetes adottságnak tekinti, hogy a választ Magyarország és Erdély 1944 előtti társadalomtörténetében kereste: „Milyen közelmúltbeli hagyományai vannak a kuláktulajdonságok nemzeti megnyilvánulási formájának?”¹⁰⁷ A sematikusán értelmezett „kuláktulajdonságokat” Földes a magyar népnek tulajdonította, amit azzal magyarázott, hogy a magyarok évszázadokig uralkodó nemzetként viselkedtek Erdélyben, és a magyar nemesség, mint elnyomó osztály nemzeti ideológiája érvényesült. Földes ezzel szemben egy új, alulról építkező népi demokratikus patriotizmus megteremtését látta szükségesnek. Földes utólag is leszámolt a Németh László-i „mélymagyar–hígmagyar” ellentéttel, illetve az „ősi nemzeti tulajdonság”-ról folytatott karakterológiai vitákkal, melyeket a polgári kultúra maradványának tekintett.¹⁰⁸ Ugyanakkor többször is hangsúlyozta, hogy a megteremtendő új nemzettudathoz szükség van olyan pozitív kulturális modellként szolgáló nemzeti hősökre, akik az elnyomottak oldalán léptek fel. Földes elemzése tehát a poszt-sztálini útkeresés jellemző terméke; érezhetően arra törekedett, hogy kibővítse a közéleti folyóirat rendkívül szűkre szabott tematikus skáláját. Felvetette a nemzettudat problematikáját, de azt szigorúan a kommunista ideológiai kánon szerint gondolta végig. Nem kizárt, hogy a tartomány „kulturfelelősei” ebből és más, ebben a korszakban megjelent írásból merítettek inspirációt,

---

106 Uo. 103.

107 Uo. 115.

108 Uo. 116.

amikor kidolgozták a már idézett „haladó hagyományok” újrafelfedezésének fogalmát.

Az új „népi-demokratikus” magyar kultúra művelőivel azonban Bukarestből állandóan éreztették, hogy rendkívül keskeny ösvényen járnak. A központi utasítások jobb esetben évről évre, rosszabb esetben hétről hétre változtak. A szerkesztőknek állandóan érzékelnük kellett, hogy éppen melyik témát, melyik szerzőt illik vagy szabad bemutatni, támogatni, esetleg újra felfedezni és „rehabilitálni”. Munkájukat a tartományi pártbizottság folyamatosan ellenőrizte, elemezte és bírálta. 1955 tavaszán átfogó vizsgálat indult az *Igaz Szó* tevékenységéről; május közepén Hajdu Győző referátumot készített, amit Kovács György író, szerkesztő és politikus ellenjelentése egészített ki. Május 26-án a tartományi pártbüro megvitatta a jelentést Hajdu Győző, Kovács György, Sütő András, Gagy László és Papp Ferenc szerkesztők jelenlétében. A pártot a helyi előljárók képviselték, köztük Csupor Lajos első titkár, Bugyi Pál néptanács elnök és a tartományi pártbizottság Tudományos és Művelődési osztályának káderei. Hajdu jelentése pozitívan értékelte az *Igaz Szó* addigi tevékenységét, főleg az 1954-ben szervezett országos felolvasóturnét. Ideológiai és esztétikai téren viszont, megállapítása szerint, a romániai irodalom nem szembesült a szovjet írók II. kongresszusának tanulságaival:

„Korántsem természetes jelenség, hogy írószövegségi lapjainkban általában, így az *Igaz Szó*-ban is, a próza és a líra terén nem indult meg az az erjedési folyamat, amelyet a szovjet írók kongresszusa sürgetett, s amelynek irodalmunk harcosabbá tételéhez kellene vezetnie. Az *Igaz Szó*-ban közölt elbeszélések (pl. Molter Károly, Gagy László, Papp Ferenc, Sütő András, Szabó Gyula írásai) a hazai magyar prózának az általános betegségét tükrözik. Ez a betegség részben az apolitizmusban jelentkezik, másrészt pedig a múlt felé fordulásban. Az *Igaz Szó* novellái, néhány békeharcos versünket (pl. Majtényi Erik, Hajdu Zoltán, Horváth Imre, stb. költeményeit) kivéve és költészeti anyaga egészében nem tükrözi hitelesen az osztályharc jelenlegi

szakaszának döntő kérdéseit. Ebből következik, hogy az *Igaz Szó* jelenlegi olvasmány-anyagának [sic!] társadalmi nevelő ereje gyenge.”¹⁰⁹

Az éberség hiányát Hajdu a szerkesztők korántsem proletár életmódjában vélte felfedezni: „A szerkesztőség jelenlegi írókáderei egyoldalú szerkesztői stílust folytatnak, nem élnek a társadalmi harcok tüzeiben, meglehetősen távol élnek a falvak és üzemek életétől”.¹¹⁰ Miután feltárta a lap nehézségeit és meghúzta az akkor már körvonalazódó „frontokat” a megalkuvók, az idillizmus, illetve a forradalmi, osztályharcos szellem követői között, Hajdu a problémák kezelése érdekében három új szerkesztői státust és a lap anyagi helyzetének rendezését kérte. Sokkal önkritikusabb hangot ütött meg viszont Kovács György „társjelentése”, melyben ismertette a már régóta húzódo „Sütő–Hajdu vitát”. Ennek a konfliktusnak feltehetően elsősorban személyi és nem politikai okai voltak, Hajdu ugyanis „meg nem engedhető hangot” használt több íróval és a szerkesztőség tagjaival.¹¹¹ A helytelen viselkedést még tetézte a Kovács által „familiarizmus”-nak nevezett zártkörű privilégiumokra épülő rendszer, ami főszerkesztői stílusát jellemezte. Hajdu egy összetartó, rokoni és személyes kapcsolatok által összeforrt csoportot igyekezett kiépíteni, abban bízva, hogy a marosvásárhelyi írók pártúságuk fejében nagyobb teret kapnak majd az erdélyi magyar értelmiségen belül zajló pozícióharcban. A rendszer lényege az volt, hogy a közösség tagjai egymás gyakran kifogásolható színvonalú műveit „kiváló minőségű”-ként értékelték és eszerint honorálták. „Mi nem az egyszerű emberek életét éljük”, jelentette ki Kovács. A szerkesztők és írók új generációja sosem megy ki a nép közé, hanem éppenséggel olyan burzsoá egziszten-

---

109 Hajdu Győző főszerkesztő jelentése. Marosvásárhely, 1955. május 22. ANDJM, fond 1134, dosar 118/1955, 117. f.

110 Uo. 120. f.

111 Kovács György társjelentése. Marosvásárhely, 1955. május 24. Uo. 125. f.

ciát visz, mint a „népi-demokratikus” rendszer által elítélt és kirekesztett nacionalista írók.¹¹²

A tartományi pártbizottság képviselői inkább Kovács György kritikai szemléletével értettek egyet. Bugyi Pál azzal vádolta az *Igaz Szót*, hogy nem számolt le a polgári hatásokkal, a párt kulturális osztályának részéről König József személyesen Hajdut hibáztatta néhány „nacionalista cikk” megjelenéséért. A mezőgazdasági osztály vezetője azt kifogásolta, hogy az *Egy véka liszt* című novella szerzője súlyos ideológiai hibát követett el, mikor nem különítette el a pozitív és a negatív szereplőket, és a kulákot „nagygazdának” minősítette. Csupor Lajos pedig Székely János műveit elemezve kifogásolta, hogy „költészetében semmilyen szocialista tartalom nem tükröződik”. A helyi hatalom szemléletét és megfelelési kényszerét Bukaresttel szemben jól példázza, hogy az egyetlen pozitív jellemzést az *Igaz Szó* a néptanács művelődési osztályát képviselő Friedmann Ilonától kapta, aki szerint, mióta a lap Marosvásárhelyen jelenik meg, harcias és pártos orgánummá vált, és jól harcol a „néhány kolozsvári író” által indított „bojkott” ellen.¹¹³ Az 1955. május 28-án jóváhagyott intézkedési terv arra buzdította a szerkesztőseget, hogy teremtsen szorosabb kapcsolatot a többi országos (és román nyelvű) folyóirattal, költöztesse Marosvásárhelyre az összes tudósítót és szerkesztőt, biztosítson hatékonyabb politikai nevelést az összes „író-kádernek”, kezdje el „a MAT progresszív hagyományainak felkutatását”, és ebbe a munkába vonja be a tanítókat és a népművelőket is.¹¹⁴ A hatalom nyelvét egyre precízebben értékelni képes helyi értelmiség azonnal dekódolta a párt üzenetét, amely újraengedélyezte a magyar progresszív hagyo-

---

112 Uo. 127. f.

113 A tartományi büro 1955. május 26-i ülésének jegyzőkönyve. ANDJM, fond 1134, dosar 118/1955, 90-96. f.

114 Intézkedési terv az *Igaz Szó* munkájának javítására. Uo., 129-132. f.

mányok népszerűsítését.¹¹⁵ Nemzetiségi vonatkozásban tehát így mutatkozott meg az általános kultúrpolitikai enyhülés.

Megoldatlan maradt azonban az erdélyi magyarság két „kulturális fővárosában” élő értelmiségiek közötti ellentét, amelyeknek személyes, nemzedéki és politikai okai is voltak. 1956 nyarán, a román írókongresszus alkalmával kirobbant konfliktusok nyilvánvalóvá tették, hogy tovább már nem lehet eltussolni a magyar értelmiség megosztottságát a hatalomhoz való viszony kérdésében. A legjobb források erről az időszakról a magyar diplomáciai jelentések, amelyek párhuzamba állították a budapesti Petőfi-körben zajló vitákat és a román írószövetség kongresszusának zártkörű összetűzéseit.¹¹⁶ Romániában azonban a magyar irodalmi életet jellemző meglehetősen indulatos viták nem társadalmi kérdésekről szóltak, hanem az értelmiség szerepéről, pontosabban a magyar irodalom „helyéről” és szerepéről. Mielőtt felszólalt volna az írószövetségi kongresszuson, Hajdu hosszasan konzultált a párt csúcsvezetésével: Miron Constantinescuval, Iosif Chișinevschivel, majd személyesen Gheorghiu-Dejjel is. A megválaszolendő kérdés, hogy melyik nemzethez „tartozik”, melyik nemzetet „illeti” az erdélyi magyar irodalom, rendkívül bonyolultnak és kényesnek mutatkozott. A párt hivatalos értékelése Hajdu szerint az volt, hogy „a romániai magyar irodalom, mivel az RNK gazdasági alapjában gyökerezik, az RNK irodalmának szerves részét alkotja, de a felépítményt, nyelvet, kulturális és irodalmi hagyományokat tekintve a magyarországi irodalom részét is képezi”.¹¹⁷

Voltak azonban, akik nem fogadták el a hatalom és a György Jenő magyar kulturális attasé által „szélsőségesnek” minősített csoport (Hajdu Győző, Papp Ferenc és Kovács György) nézeteit: „Vannak mégis írók, akiket ez sem elégít ki és úgy képzelik, hogy

115 1957-ben ennek jegyében kerül sor Arany János megemlékezésekre és a marosvásárhelyi volt Református Kollégium névadására (Rangetz József Középiskolából Bolyai Farkas Líceum lett).

116 Ioana Boca: *1956, un an de ruptură*. București, Fundația Academia Civică, 2001, 68-70.

117 MOL, XIX-J-1-j, 12. doboz, 6571.

az itteni magyar irodalom teljes egészében a magyarországi irodalomhoz tartozik, és még az irányítást is várják tőle”.¹¹⁸ Hajdu ellenségei 1956 nyarán elsősorban az Igaz Szónál népszerűbb és liberálisabb kolozsvári *Utunk*¹¹⁹ szerkesztői voltak, Földes Lászlóval és Kallós Miklós filozófussal az élén. Felfogásukkal (nemzeti-ségi kultúra ápolása és demokratizálódás) nyíltan rokonszenvezett a magyar diplomácia képviselője is:

„Romániai magyar írók jelentős része elhatározta az *Igaz Szó* bojkottálását. A két lap írói között erős ellentét érezhető. Az *Igaz Szó* írói főhangadói annak a nézetnek, hogy az *Utunk* sovinszta nézeteknek ad helyet. Kallós elvtárs ezzel kapcsolatban kijelentette: az *Utunkat* sovinizmussal vádolták akkor is, amikor kiállt a műemlékek védelméért. Az igazság viszont az, hogy az *Utunk* kiállításának eredményeképpen helyreállították Kolozsváron a Bethlen Bátyt, restaurálják a Mátyás templomot¹²⁰ és általában Erdélyben sokat foglalkoznak a műemlékek védelmével.”¹²¹

3.5. Harcias szórakozás: a Székely Színház

„Marosvásárhely kulturális történetét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy hosszú évszázadok során mindig akadtak, akik ki akarták emelni a várost a kisszerű vidékiességből, de küzdelmük kevés eredménnyel járt. Itt élt Bolyai Farkas és János, Mentovich Ferenc, Tolnai Lajos s még oly sokan az igazán nagyok közül és a sorsuk hasonló volt: eltemette őket a közöny, az intrika, a nyárspolgári ‘fenn az ernyő’, ‘nincsen kas’ szelleme, ha esetleg idejében el nem menekültek. Az a kép, amelyet Tolnai Lajos festett a városból *Sötét világ* című könyvében fel évszázaddal ezelőtt, különösen azért megrázó, mert még a közelmúltban is érvényes volt. Tolnai papi állását elfoglalni készült Marosvásárhelyre, s útközben egy odavaló orvossal találkozott, aki imigyen jellemezte a közállapotokat: «Nincs a világon város, ahol a kétszínűség oly

---

118 Uo.

119 Miközben az *Igaz Szó* 2500 példányban jelent meg, az 1946-tól megjelenő *Utunkból* közel hatezer példányt engedélyeztek, de Kallós szerint akár húszeszes példányszámban is megjelenhetett volna.

120 Helyesen: a kolozsvári Fötéren álló Szent Mihály templomot.

121 Bukarest, 1956. július 30. MOL, XIX-J-1-j, 12. doboz, 6569.

buján virágozzék, mint ott. Ah, kérem, van ott is becsületes ember, csakhogy azok rejtekben vannak. Tud-e jól inni?

- Semmiféle italnak kedvelője nem vagyok.
- Nagy baj! Tud-e egész éjjeleken át kártyázni, de szakadatlanul ám?
- Kártya még soha a kezemben nem volt.
- Akkor ott nem él meg. Szereti-e a feleségét?
- Kérem.
- Bocsásson meg, de akkor ott nem él meg. » (...)

Még a közelmúltban is a flekken városának tartották Marosvásárhelyt, ahol magasabb szellemi igényekkel keveset törődnek. És most, alig egy fél évtized alatt milyen más lett ez a város, gyökeresen megváltozott a jellege. Ami évtizedekig, sőt évszázadokig csak a legjobbak álma volt, ma a népi demokratikus vívmányai között kézzelfogható valósággá vált. Csak nagy forradalmi, gyökeres társadalmi átalakulások tudnak ekkora változásokat teremteni. Marosvásárhely, a Magyar Autonóm Tartomány székhelye ma az ország egyik jelentős kulturális központja.”¹²²

1958 elején Hunyadi András, az Állami Székely Színház rendezője ezekkel a szavakkal dicsérte az 1945 után végbement „kulturforradalmat”, amelyben nagy szerepet kaptak a színházak, elsősorban a marosvásárhelyi Kultúrpalota nagytermében működő Székely Színház, valamint a Filharmónia, amely „zenei ízlést teremtett abban a városban, ahol a közelmúltban a zenei igényt az operett jelentette”. A színház különösen fontos népművelési és egyben politikai feladatot látott el a Székelyföldön. Gyakori vidéki turnéival nézők generációit vezette be a szépirodalom és a klasszikus műveltség világába. Tompa Miklós erőskezű igazgató és tehetséges főrendező volt: vezetése alatt több kiváló színész szerződött a társulathoz és néhány év alatt (az autonómia által biztosított „politikai tőkének” köszönhetően is) országos hírre tett szert. Az 1946-ban alapított állandó társulat az ötvenes évek közepére nagy apparátussal dolgozó, igen költséges szervvé nőtt ki magát: 90 műszaki szakembert és 42 színészt foglalkoztatott (négyen közülük ráadásul magyar állampolgárok voltak, akiknek

---

¹²² *Falvak Dolgozó Népe*, 1958. február 25.

a színház igazgatójának nyomására 1948 után a román hatóságok gyakorlatilag megtiltották, hogy hazatérjenek Magyarországra.¹²³⁾

Művészi berkekben a társulat népszerűségét csodálták és irigyelték; az 1953-as országos turné során a színészek arra lettek figyelmesek, hogy többnapos kolozsvári kiszállásuk alkalmával a helyi magyar színtársulat Poór Lili kivételével tüntetőleg bojkotálja őket.¹²⁴ A politikai támogatásnak azonban komoly ára volt. Vidéken például a színháznak szórakoztató szerepet szántak a legfontosabb egyházi ünnepeken (elsősorban a karácsony, a húsvét és a pünkösd) a templomi szertartásokon való részvétel megakadályozása érdekében. Az ideológiai tartalom ellenőrzését bonyolult rendszerben végezték, amely a színházigazgatóktól kiindulva a néptanács Végrehajtó Bizottságán és a tartományi pártbizottság Tudomány és Művelődési osztályán keresztül vezetett a Művelődési Minisztérium Színházi osztályához. A megszabott célt („kivonni a tömegeket a miszticizmus befolyása alól”, ateizmusra nevelve őket) azonban nem minden színész teljesítette. Többen családi kötelezettségeikre és más nehézségekre való hivatkozással mentették fel magukat a vidéki „karavánszerű” fellépések alól. A színészeket saját elmondásuk szerint hihetetlen melegséggel fogadták a falvakban; ott viszont alkalmuk nyílt megtapasztalni a falusi élet mindennapi „szépségeit”: 1953-ban elpanaszolták a kolozsvári magyar konzulnak, hogy a legutolsó 15 napos turnéjukon, ahol naponta két előadást is tartottak, olyan helységekben kellett szerepelniük, ahol lehetetlen volt „normális” ételhez jutni és egymás között meg kellett osztaniuk a falubeliek által felajánlott kenyeret és szalonnát.¹²⁵

---

123 A magyar állampolgárságú színészek panaszt is emeltek a magyar diplomatáknak. Jelentés a Székely Színházról. Kolozsvár, 1954. február 16. MOL, XIX-J-1-k, 23. doboz, 00575.

124 A Székely Színház élete. Kolozsvár, 1953. július 23. MOL, XIX-J-1-k, 23. doboz, 09310.

125 Uo.

A MAT kulturális intézményeinek a kulturális és ideológiai tevékenysége minőségéről folytatott belső vizsgálatokból kitűnt, hogy a marosvásárhelyi színház nem járult hozzá kellő mértékben az ideológia ideáltípusának, a burzsoá kicsinyességektől és előítéletektől mentes „új embertípusnak” a kialakításához. A színház vezetősége konfliktusba is került a helyi hatóságokkal, amikor bár kritikus ábrázolásmóddal körítve, de mégis a polgári életforma értékeit és formáit ábrázoló darabokat mert színpadra állítani. Ez nagyrészt Szabó Ernő főrendezőnek és Tompa Miklós igazgatónak volt köszönhető. A társulat egyik legnagyobb sikere ugyanis a „polgári” Vörösmarty Mihály remekműve, a *Csongor és Tünde* bemutatása volt 1955-ben, majd 1957-ben. De már 1954-ben a tartományi PB ülésén Csupor első titkár kemény hangon figyelmeztette a színházat ideológiai jellegű feladataira: „A Marosvásárhelyen bemutatott színdarabokat úgy kell kiválasztani, hogy azzal hozzájáruljanak a lakosság, és a munkások átneveléséhez is, mivel ez egy kispolgári jellegű város.”¹²⁶ A lakosság átnevelésének céljával kevésbé összhangban állónak ítélt repertoár összeállításának felelőse maga Tompa igazgató volt, aki bár szakmailag kifogástalan, mégis „kispolgári elem”-nek számított. Ennek ellenére – állapította meg bosszúsan a kultúrfelelős – Bukarestben védett személyiség, tehát elmozdíthatatlan.¹²⁷ A párt a művészekkel sem volt elégedett, akiket „kevésbé ellenőriztek ideológiai téren” és vonakodtak az ideológiakritika gyakorlatától, miközben „olyan életmódot folytattak, amely sok kívánnivalót hagyott maga után”¹²⁸ (utalva néhány színész családi életének rendezetlenségére), és ezzel állandó témát szolgáltatottak a helybeli, futótűzként terjedő pletyka számára.

Az 1955 augusztusában lefolytatott – immár módszeres vizsgálatban – a színházak működésére vonatkozó kritikákat elmélyí-

---

126 ANDJM, fond 1134, dosar 93/1954, 27. f.

127 Uo. 25.

128 Uo.

tették. A tartományi PB szeptember 3-i ülésén megtárgyalták a Tartományi Néptanács művelődési osztályvezetője, Szabó Irén által felterjesztett jelentést. Az ülésen részt vett Tompa Miklós mellett Bokor Andor, a sepsiszentgyörgyi Magyar Állami Színház igazgatója, Szabó Lajos, a „Szentgyörgyi István” Színművészeti Intézet igazgatója és Hajdu Győző, az *Igaz Szó* főszerkesztője. A Néptanács Végrehajtó Bizottsága részletes jelentést készített a tartomány színházainak tevékenységéről az 1954/55-es évadban, amelyben a két színház tevékenységét minőségi és mennyiségi elemzés alapján ítélték meg.¹²⁹ A Székely Színház például 118.342 nézőt vonzott, ezzel meghaladva az 112.735 nézőben megállapított „tervet”. Ezen felül 76 faluban lépett fel, szemben az előző évben felkeresett hússzal. Következésképpen a tömegek nevelése terén folytatott tevékenységét kielégítőnek lehetett tekinteni.¹³⁰ Ezen felül három napirendi pontban határozták meg a vitára bocsátandókat: a „megfelelő repertoár” összeállításának módja, a színházi műsor hozzájárulása a „dolgozó tömegek a hazafiasság és a proletár nemzetköziség szellemében való neveléséhez”, és miként járul hozzá a színpad „a dolgozó tömegek közötti kapcsolat még szorosabbá tételéhez”.¹³¹

A jelentés elismerte a színházak jelentős „hozzájárulását a mezőgazdaság szocialista átalakításához”¹³², de a párt és az állami szervek továbbra sem voltak elégedettek az általuk nyújtott teljesítménnyel. Amint az 1955. október 3-án reggel 7 órakor kezdődő maratoni vita jegyzőkönyvéből is kiderül, a legsúlyosabb gondot a repertoár „helyes” összeállítása okozta. A Székely Színház igazgatója nem foglalkozott a színészek ideológiai nevelésével, és a kelleténél több „szocialista tartalom” nélküli sikerdarabot,

---

129 Lungu György néptanács alelnök jelentése a marosvásárhelyi Székely Színház és a sepsiszentgyörgyi Magyar Állami Színház tevékenységéről az 1954-55-ös évadban. ANDJMJ, fond 1134, dosar 119/1955, 79-91. f.

130 Uo. 88. f.

131 Uo. 79. f.

132 Uo. 71. f.

főleg operettet mutatott be, amelyek csakis a „kispolgári nézőközönség kielégítésére” szolgáltak.¹³³ Az *Igaz Szó* főszerkesztője ennél is keményebben fogalmazott: a színházak hajlamosak voltak veszélyes „etnikai begubózásra”, amennyiben román rendezőt és szakértőt sose hívtak meg, azokat sem, akik beszélnek magyarul. Ráadásul néhány bemutatott darab, mint például az Erdély-szerte hatalmas sikerrel fogadott, Illyés Gyula által írt *Fáklyaláng*, legkevésbé sem volt „aktuális”¹³⁴, mivel a román–magyar kapcsolatokra 1848-ban jellemző konfliktust állították színre, és nem járultak hozzá a két nép közötti barátság elmélyítéséhez. Hajdu felszólalását egy olyan vízió kinyilatkoztatásával zárta, amely a MAT szerepéről vallott felfogását foglalta össze. Szerinte az autonóm tartomány színházainak egy olyan repertoárt kellett volna biztosítaniuk, amely nem annyira a magyar irodalom klasszikusaira összpontosít, hanem inkább a romániai magyar íróknak a szocializmus építéséről szóló műveire.¹³⁵ A Székely Színház feladata tehát elsősorban a romániai magyar drámaírás támogatása, másodsorban pedig a 150 évvel korábban Kolozsváron az első magyar állandó színház megalapításával elindított hagyomány örökségének a felvállalása.

A hatóságok bírálatának hatására a MAT két állandó színházának változtatásokat kellett eszközölnie az 1955/56-os évadra. Az eredmény különböző műfajok furcsa egyvelege lett: a „vonal” tartását elsősorban a sok szovjet darab biztosította, de engedelmeket tettek a „nemzeti” drámák és (az előző évnél jóval kisebb mértékben) a közönség kispolgári ízlésének is, tekintettel arra, hogy ebből származott a bevételek jó része.¹³⁶ A Székely Színház tíz darabot tervezett színpadra állítani az alábbi műsorterv alapján:

---

133 Uo. 73. f.

134 Uo. 74. f.

135 Uo. 75. f.

136 Az 1955/56-os évad műsortervének kivonatai. ANDJMJ, fond 1134, dosar 119/1955, 92-95. f.

„1) Tiberiu Vornic – Joana Postanic: *Felszáll a köd*. A darabról annyit közöltek, hogy „mondanivalója időszerű, a földtársulás, kollektív gazdaság megalakulásának problémáját dolgozza fel”.

2) Lovinescu: *A ledölt bástya*”. A tartományi pártbizottság szerint a darab „a polgári világ összeomlását mutatja be, (...) az értelmiségiek helyes vagy helytelen állásfoglalását”.

3) Szimonov: *Egy szerelem története*. Az „érdekes lélektani szituációkban bővelkedő dráma” (...) a szovjet emberek házasságának kérdéseit boncolgatja”.

4) Leonov: *Invázió*. „Az Invázióban az író a szovjet nép hősi harcának egyik fázisát mutatja. Szembe állítja az emberségből kivetkőzött nagykereskedőt és a lelkes partizán csoport harcát”.

5) Arbuzov: *Találkozás az ifjúsággal*. A vigjátékban „a szovjet tudósok napfényes élete, magas erkölcsisége gazdag árnyalataiban mutatkozik meg. Meleg színekkel ábrázolja a tudósok élet szeretetét és az alkotó vágyát. A darab alapgondolata éppen a szovjet emberek belső világának szépségét tárja fel.”¹³⁷

Lovinescu drámája kivételével a felsorolt színdarabok egyfajta kötelező penzumot képezhettek az igényesebb vagy világhírű drámák bemutatásához. Köztük azonban, miután előző évben túl nagy teret engedtek a magyar irodalomnak, 1955/56-ra csak egy „nemzeti” alkotást engedélyeztek, Bródy Sándor *Tanítónőjét*, ami ráadásul egy meglehetősen komor témát dolgozott fel: „egy tanítónő nehéz életét a XIX. század elejének osztálytársadalmában”¹³⁸. A repertoár kiegészítése és minőségi feljavítása érdekében Schillert, Rostandot és Molièret vonultatták fel, de ők sem kerülhették el a kötelező ideológiai „kezelést”:

„6) E. Rostand: *Cyrano de Bergerac*. A romantikus dráma főhőse „a feudális főúri önkényesség ellen veszi fel a harcot, egész tehetségével, szabad gondolkodásával és kardjával”.

7) Schiller: *Ármány és szerelem*, amelyben a szerző „a fejedelmi urak udvari életét, minden harcon keresztül gázoló véres intrikáit festette meg ami mögött

---

137 Uo. 92. f.

138 Uo.

a két világ szakadatlan harcát mutatja be. Schillernek sikerült ebben a darabban a feudális világ egész rothadt voltát és bomlásnak indult osztályát bemutatni”.

8) Molière: *Embergyűlölő*. A Székely Színház adaptációjában a darabnak „alig van cselekménye, csak annyi amennyi éppen a jellem kidomborításához szükséges. Alceste az arisztokrata környezetben akarja az igazságát megtalálni a maga becsületes fennkölt gondolkodásával a tapasztalatlan embert alakítja de éppen ezáltal leleplezi környezetének romlott és aljas voltát.”¹³⁹

A tartományi pártbizottságnak leadott műsorterv alapján azt feltételeznénk, hogy a kulturális szervek bírálata jó irányba terelte a marosvásárhelyi színház tevékenységét. A valóság azonban másképp festett. Az előzetes műsortervet összevetve a ténylegesen bemutatott színdarabokkal kiderül ugyanis, hogy több beharangozott darab egyáltalán nem került színpadra: nemcsak Molière, Schiller és Rostand, hanem a kötelező „penzumnak” vélt Szimonov és Leonov sem. Ugyanakkor bemutattak olyan szerzőket, mint Csehov (*A medve* 1955. november 4.), Machiavelli (*Mandragóra*, 1955. december 2.) és Heltai Jenő (*A néma levente*, 1956. április 6.).¹⁴⁰ A minőségi színjátszás feltételeit, Tompáék számára a fennálló rendszer ideológiai követelményeihez való formális ragaszkodás biztosította. A MAT „speciális” művelődési szerepére hivatkozva és egyéni minisztériumi/pártközponti alkuk révén sok mindent tudtak elintézni úgy, hogy elkerülték a helyi pártszervek ellenőrzését. Így sikerült bemutatni 1957. március 19-én Kós Károly *Budai Nagy Antal*-ját, 1959-ben pedig Méhes György *Széna vagy szalma* c. színdarabját.¹⁴¹ A kifinomult, minimális kockázatot felvállaló taktikázást megfelelő módon honorálta a bukaresti pártvezetés. A Székely Színház részt vehetett egy a MAT történetében egyedülálló kulturális programban: 1958 novemberében 18

---

139 Uo. 93. f.

140 Kántor Lajos-Kötő József: *Magyar színház Erdélyben 1919-1992*. Bukarest, Kriterion, 1994, 260.

141 Uo. 261.

napos magyarországi vendégszereplésre kapott lehetőséget.¹⁴² A közel 200 fős delegáció külön vonattal utazott Budapestre, amelyben helyet kaptak a társulat tagjai és a MAT teljes politikai vezetése. Sokaknak, Csupor Lajosnak is ez volt az első magyarországi útjuk. A „szebb, mint valaha” Budapesten a székely színészek előadását a magyar televízió is közvetítette több mint százezer nézőnek és a *Vörös Zászló* kiküldött tudósítója is kiemelte: az „ellenforradalom” után alig két év elteltével az országos turnénak különös érzelmi és politikai jelentőséget kell tulajdonítani.¹⁴³ A figyelmesen előkészített turnét egyes színészek és alkalmazottak által lebonyolított ügyek sem tudták beárnyékolni (volt aki csak azért utazott ki, hogy tíz év után végre elintézhesse üresen álló lakásának eladását).¹⁴⁴ Súlyosabb árnyékot vetett az eseményre az, hogy éppen abban az időszakban indult el a román nemzeti-ségpolitikában az a gyökeres fordulat, amelynek első áldozatai a kolozsvári egyetem és egy évvel később a MAT voltak.

3.6. Tájékoztatás és nevelés: a *Vörös Zászló* keretizmusa

Az 1918-as impériumváltás ellenére a „román időben”, majd megújult erővel 1940–1944 között minden nagyobb településen működtek politikai napi- és hetilapok: Marosvásárhelyen a *Székely napló* és a *Székely Szó*, Székelyudvarhelyen az *Újság* és a *Székelység*, Csíkszeredában a *Csíki Lapok* és a *Csíki Néplap*, Kézdivásárhelyen a *Székely Újság*, Sepsiszentgyörgyön pedig a *Háromszék*. Az 1945 utáni politikai átrendeződés a sajtópiacot súlyosan érintette, a legtöbb említett lap jogutód nélkül meg-

---

142 A turnéről részletesen beszámolót adott a helyi napilap kiküldött tudósítója, Izsák István: Magyarországi vendégszereplésre indul a Székely Színház. *Vörös Zászló*, 1958. november 23.

143 *Vörös Zászló*, 1958. december 2.

144 Ez nem került el a magyar diplomácia figyelmét. Jelentés a marosvásárhelyi Állami Székely Színház magyarországi vendégszerepléséről. Budapest, 1958. december 17. MOL, XIX-J-1-k, 24. doboz, 006898.

szűnt vagy átalakult.¹⁴⁵ Néhány évig azonban az olvasó csak azt érezhette, hogy kedvenc lapja az immár monopolhelyzetben lévő baloldali eszméket terjeszti. A nagyobb településeken egy-egy napilap (Marosvásárhelyen a *Szabad Szó*, Sepsiszentgyörgyön a *Népi Egység*), másutt hetilapok (Udvarhelyen a *Szabadság*) jelenhettek meg. A legsúlyosabb érvágást az 1950-es közigazgatási törvény eredményezte. Ennek következményeként Székelyföldön egyetlen napilap, a marosvásárhelyi *Előre* maradt, amit 1952 augusztusától a *Vörös Zászló* váltott fel.¹⁴⁶ Ennek ellenére a posta tartományi igazgatósága 1956-ban 143 ezer előfizetőt tartott számon. A legolvasottabb napilap az országos terjesztésű, Bukarestben szerkesztett, de Székelyföldön is számos tudósítóval rendelkező *Előre* (1953-ig *Romániai Magyar Szó*) volt, amelyet az 1952-es napi 7500-as példányszámmal szemben 1956-ban már 30.000 példányban terjesztettek a MAT-ban (országos példányszáma ekkor megközelítette a százezret). Második helyen a vidéki lakosságnak szánt *Falvak Dolgozó Népe* hetilap állt 13 ezer példánnyal, harmadik helyen pedig a marosvásárhelyi magyar napilap, a *Vörös Zászló*, mintegy 11 ezer példánnyal.¹⁴⁷ Értelemszerűen sokkal kevésbé olvasták a román nyelvű napilapokat: a párthivatalos *Scînteiat*, amelynek olvasása a pártaktíva számára napi kötelezettségnek számított, 9000 példányban terjesztették, a hetente háromszor megjelenő *Steaua Roşie* a négyezres példányszámot sem érte el.

Vizsgáljuk meg röviden, „mit” olvasott a MAT egyetlen napilapjának, a *Vörös Zászlónak* az előfizetője az ötvenes években.¹⁴⁸

---

145 A korszakot elemzi Papp Z. Attila: *Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után*. Csíkszereda, Soros Oktatási Központ, 2005, 52-59.

146 Az összefoglaló forrása Kuszálík Péter: *Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940–1989*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1996.

147 Gross Ferenc jelentése a sajtó terjesztéséről a MAT-ban. ANDJM, fond 1134, dosar 143/1956, 255-260. f.

148 A szovjet típusú rendszerek sajtótörténeti és mentalitásvizsgáló kutatáshoz fontos elméleti támaszpontot nyújt L. Siegelbaum–A. K. Sokolov (ed.): *Stalinism as a way of life: a narrative in documents*. New Haven, Yale University Press, 2000; lásd még Juliane Fürst: *In Search of Soviet Salvation: Young People Write to the*

Először is, napilapját legtöbbször nem (a vidéken élők soha sem) a megjelenés napján olvashatták, mivel a postaszolgálat krónikus szervezetlensége miatt a lakosság egy-két vagy akár három nap késéssel kapta kézhez a megrendelt újságokat. Ebből kifolyólag más információs csatornából kellett beszerezni a legfrissebb információkat: a több tízezer rádiótulajdonos¹⁴⁹ elsősorban a budapesti Kossuth rádiót, a tiltott gyümölcsnek számító Szabad Európa és az Amerika Hangja magyar adását, ritkábban az 1954-ben létrehozott kolozsvári és a második világháború óta folyamatosan működő bukaresti adó magyar adásait hallgatta.¹⁵⁰ Mások a piacon, a kocsmában vagy munkahelyükön szerezték be a napi információkat, a legfontosabb eseményekről a faliújságról is tudomást szerezhettek. A *Vörös Zászló* igen szerény kivitelezésű, mondhatni igénytelen lap volt az ötvenes évek végéig. Négy oldalból állt, és nem rendelkezett a helyi napilap klasszikus elemeivel: apróhirdetési oldal, időjárás-előrejelzés, sport- és halálozási rovat. A lapot hosszú és olvashatatlan vezércikkek és az ún. konzultációk – a városi és vidéki agitátoroknak szánt ideológiai cikkek, útmutatók – uralták. Aminek még helyet szorítottak, azok az újságírók által készített riportok és karcolatok voltak a helyi társadalom helyzetéről, átalakulásáról. Fontos „ellenőrző” szerepet tölthettek be továbbá az olvasói levelek, amelyeket a mintegy 400 önkéntes levelező (tanítók, kollektív gazdaság tagjai, néhány élmunkás) a lehető legváltozatosabb szándékkal fogalmazott meg és küldött be saját lapjának.¹⁵¹ Papp Z. Attila frappáns kifejezéssel

---

Stalinist Authorities. *Contemporary European History*, 15, August 2006, 327-345.

149 1959-ben a MAT-ban közel 40 ezer rádióelőfizető volt. Beszédés számok: *Vörös Zászló*, 1959. augusztus 22.

150 A Szabad Európa Rádió és a többi nyugati rádióadó hallgatásától eltérően a budapesti rádió hallgatása nem számított tiltott tevékenységnek. A hatóságok mégis arra törekedtek, hogy a lakosság inkább a bukaresti és kolozsvári magyar adást kövesse: például "rádiósítási pontokat" telepítettek minden nagyobb településen, amelyek a román rádió műsorait közvetítették. A kísérletről: *Vörös Zászló*, 1952. október 27. és 1953. október 23.

151 Erre jó példa az 1937-ben született Török Ferenc, a Simó Géza bútorgyár munkása.

élve *keretizmus*nak nevezte a második világháború után kialakult (és az 1989-es rendszerváltást is túlélő) romániai magyar kisebbségi újságírásra jellemző magatartást. Papp szerint:

„Az újságíró önmagát, mint a legavatottabb „keretismerőt” határozza meg, helyzettudatából fakadóan pedig e kerethez igazítja cselekvéseit. A keretek kialakításához önmaga is hozzájárul, hiszen éppen a keretek megléte könnyíti mindennapi munkáját. A keretek által vezérelve nem kérdőjelez meg olyan kérdéseket, amelyek a keret egységét megzavarnák. Kisebbségi újságíróként a keret a saját etnikai csoport védelmét (is) szolgálja, valamilyen kapcsolatot feltételez közte és képzelt olvasói közösségével. A keret működtetése néha ellentmondásba kerülhet a szakmai érvekkel, vagy a lelkiismerettel, ám mégis folyamatosan fenntartják azt.”¹⁵²

Az ötvenes években a *Vörös Zászló* újságírói és levelezői, tehát a lap „csinálói” és működtetői (mivel a szorgalmas vidéki levelezők bíráltak, dicsértek, azaz visszajelzéseket küldtek a „profiknak”) pontosan így jártak el: olvasóikat egyszerre tájékoztatták és nevelték, „közszolgálati” és közösségi funkciókat is elláttak.¹⁵³ Az autonómia első éveiben a napilap különös gondot fordított a nacionalizmus leleplezésére és a román–magyar barátság elmélyítésére buzdított: „Ma már nemcsak a román, magyar vagy más beszéd nem feltűnő, hanem az emberek mindinkább elfelejtik azt, hogy nemzetiségük szerint megkülönböztessék egymást”.¹⁵⁴ A *Legyünk román szakos tanárok* című cikk szerzője arra figyelmeztette a fiatal értelmiségieket, hogy „a nacionalizmus nemcsak nyílt gyűlölködésben nyilvánul meg, megnyilvánul az érdektelenségben, nemtörődömségben, a nemzeti elzárkózásban

---

A hiperaktív levelező szinte naponta bombázta a szerkesztőséget rövid-hosszabb beszámolókkal, és ha cikkeit nem vagy jelentősen megcsonkítva közölték, személyesen felkereste a lapot és érdeklődött írásainak sorsától. Portréját közli *Vörös Zászló*, 1959. május 5.

152 Papp Z. Attila: *Keretizmus*, i. m. 66.

153 Az olvasói levelek legitimációs funkciójára hívta fel a figyelmet D. Lőrincz József a *Háromszék* című napilapnak 1990 és 1994 közötti időszakban írt olvasói levelek elemzésében. Lőrincz: *Az átmenet*, i. m. 91-154.

154 *Vörös Zászló*, 1954. július 30.

is.”¹⁵⁵ Az együttélés azonban nem jelentett nemzeti nihilizmust: a napilap hírt adott az engedélyezett „magyar” eseményekről, pl. a Székely Színház előadásairól és a Filharmónia hangversenyeiről (általában pozitív hangvétellű cikkekben), melegen üdvözölte a magyar nemzetiségű tudósok, művészek, írók, sportolók sikereit. Az egyéni integrációs példákból közösségi élményt igyekezett formálni, és ebben nem riadt vissza az önazonosságot erősítő, a nemzeti büszkeséget tápláló retorikai fordulatoktól sem.

Az újság legfontosabb szerepe éppen a „pozitív” üzenetek közvetítésében állt. A napilap élen járt minden fontos politikai „kampány” népszerűsítésében, az állandóan visszatérő szófordulatok és toposzok az adott kérdés tétjét és egyben a lap megtámadhatatlan tekintélyét sugallták: „Kézdí rajon tört a vetési *csata* élére”; „Eredményes *harc* a MAT falvaiban a babonák és a miszticizmus ellen”; „a népi-demokratikus rendszer *ívűmánya*”, „Cseng a *kalapács*, száll a *nóta*. Utijegyzet a MAT-ból” (Kovács György riportja a magyar-román-szász Bátos községből); „*Lelkesen dolgoznak* a MAT agitátorai”; „Hazánk nemzeti kisebbségeinek *virágzó élete*” [kurzíválás – S. B.]. A szorgos munkáról, lázas készülődésről, ádáz küzdelemről szóló hírek és tudósítások azt üzenték, hogy nincs megállás vagy menekülési lehetőség a múltba: az új világot rohamtempóban építik (kollektíve, brigádban), lemaradni és kimaradni nemcsak kár, hanem bűn. Az újságban boldog és elégedett emberek nyilatkoztak: a kis vidéki településen dolgozó fiatal orvos „örömmel” ment falura, az augusztus 23-i szocialista verseny győzteseiről – egy mozdonyvezető, egy konzervdoboz-záró és egy vasesztergályos – féloldalas fényképes portrék készültek. Az olvasónak tudnia kellett: ők az új rendszer igazán „megbecsült emberei”.

A gyakori bírálatok csak ritkán érték el az államapparátust és a helyi hatóságokat. A termelésben tapasztalt hiányosságokért, az

---

155 *Vörös Zászló*, 1954. június 5.

éves/féléves terv vagy a beszolgáltatási kvóták hiányos teljesítéséért kollektív felelőst kerestek és találtak. Intéseit a napilap néha humorral is körítette: a *Vigyázzunk a közvagyonra, a város tisztaságára* cikk szerzője, Szócs Béla, a marosvásárhelyi néptanács elnöke saját helyettesét hibáztatta azért, hogy „a város egyik legszebb parkján telepedett le a cirkusz s a kötéltrancos a Teleki Tékában ütötte fel tanyáját.”¹⁵⁶ A politikai vagy akár büntetőjogi következményekkel fenyegető cikkek szinte kizárólag a népi-demokratikus közösségből kirekesztett „ellenséges elemeket” érintették: a magyar és román nacionalistákat, a klerikális reakciót, és mindenekelőtt a vidéki társadalom átalakítását szabotáló kulákokat. Őket feljelenteni, becsmérelni, kifigurázni szabad volt, sőt ajánlatos és köteles; a helyi napilap leleplezései a falusi osztályharc egyik leghatékonyabb eszközének bizonyultak.

Az ötvenes évek második felében a rituális dicséretet, a harci készség méltatását egyre gyakrabban váltotta fel a kritika/önkritika „játéka” és egy fölényeskedő, türelmetlenül kioktató és számonkérő magatartás. Korábban leküzdendő jelenséggént lehetett kezelni a letűnt korszakból örökölt „ellenséges megnyilvánulásokat” és „társadalomellenes szokásokat”, de a szocializmus tizedik vagy tizenkettedik évében a lelkesebb újságíró és agitátor is kénytelen volt belátni: az autonómia ellenére (vagy éppen az „üvegház” hatására?) a társadalom nem alakul át a tervezett ütemben. Az átlagpolgárt felelősségre vonták, ha „polgári” zenére vágyott egy vendéglőben: „még mindig nem ritkák az olyan esetek, amikor a zenekarnak a kellő irányítás hiányában dekadens dalokat, nyugati slágereket játszanak¹⁵⁷); ugyanakkor kicsúfolták, ha „proli”, nem az új, „civilizált” emberhez méltó módon viselkedett az étteremben (piszkos ruhában, mosatlan kézzel jelent meg, arra hivatkozva, hogy ő is a dolgozó nép fia és joga van a kiszolgáláshoz¹⁵⁸).

---

156 Uo.

157 Még egyszer a Carpați étteremről. *Vörös Zászló*, 1954. március 26.

158 Proli vagyok. *Vörös Zászló*, 1958. április 13.

A szocialista rendszer új viselkedési normákra buzdította az embereket: nemcsak arra kívánta tanítani őket, hogy mossanak fogat és rendszeresen (b)be)n tisztálkodjanak, hanem rájuk erőszakolta saját modernitás-képét is, meglehetősen felemás eredményekkel. A marosvásárhelyi csapattal elégedetlen szurkolókat arra tanították, hogy a „szocialista ember” feladatai közé tartozik labdarúgó csapatának feltétlen támogatása. A „túteljesítő” drukerek ellen, akik lelkesedésükben odáig jutottak, hogy kövekkel dobálták és megrongálták a vendégcsapat Aranyosgyéres szurkolóinak autóját, példaszerű büntetést követelt Weisz Sándor sporttudósító¹⁵⁹, aki szerint a huliganizmus ellentmond annak, hogy „a mi társadalmunk erkölcsé új kapcsolatokat, baráti, elvtársi és testvéri kapcsolatokat feltételez az emberek között.”¹⁶⁰ A legkeményebb harcokat a *Vörös Zászló* és a vidéki társadalomra nagy befolyást gyakorló *Falvak Dolgozó Népe* az alkoholizmussal (amit a házi pálinka mértéktelen fogyasztása, az államilag támogatott bor és a sör iránti érdektelenség okozott) és a székely virtusként is ismert rituális „bicskázással” szemben vívta.¹⁶¹

A lapok rendszeresen méltatták a nők társadalmi szerepét: gyakran szerepeltek címlapon élmunkásnők, pártaktivisták, tanárok és tanítók. Nem volt azonban könnyű meghirdetni a hagyományos nemi szerepek meghaladását még az RKP hívei előtt sem. A kezdeti időben előfordult, hogy a kommunista pártba felvett nőktől még a nevet is megtagadták (a Maros megyei pártbizottság egyetlen nőtagja 1946-ban csak „Gál Ferenc felesége”-ként szerepelt¹⁶²). Az ötvenes években több hullámban szabályozták a nők kötelező arányát (25-30%) a párttagok és az aktivistáknak kiképzett

---

159 Néhány szó a szurkolókról. *Vörös Zászló*, 1959. szeptember 2.

160 A játékosok és a szurkolók magatartásáról. *Vörös Zászló*, 1961. november 15.

161 Amiről még nem beszéltünk. *Falvak Dolgozó Népe*, 1956. július 30. A lap döbbenetes adatokat közölt: 1955 első hat hónapjában Csík rajonban 55 fiatalot szállítottak kórházba, több személyt súlyosan megsebesítettek a gyakran részeg támadók.

162 Román eredetiben *soția lui Gal Ferenc*. ANDJM, fond 1073, dosar 22/1946, 36-38. f.

tagok és pártonkívüliek körében.¹⁶³ A MAT politikai vezetőségében kiemelt helyet foglalt el Szilágyi Margit a tartományi néptanács oktatási felelőseként, de magas pozícióba került több nő a rajoni pártvezetőségben, az üzemekben, és a közhivatalokban is. Ennek ellenére a férfitársadalom nehezen viselte a nők fokozódó közéleti szereplését. Szerintük a gyűlésekre járó asszonyok elhanyagolták a főzni, vasalni, mosogatni nem tudó/nem kívánó „uraikat”. Pártgyűléseken a nők felszólalásait érdektelenség vagy derű kísérte, de előfordult az is, hogy a központból vagy a tartományból vidékre küldött női aktivistákat inzultus és atrocitás érte a jelenlévő férfiak részéről.¹⁶⁴

Az új értékeket terjesztő lapok minden hasonló esetet elítéltek, és különösen fontosnak tartották a nők körében folytatandó „felvilágosító munkát”. A nők társadalmi integrációja ugyanis egyben politikai kérdés volt. Az RMP vezetősége nem felejtette el, hogy az 1949 – 1952 közti parasztlázadások és kollektív megmozdulások fő „felbujtói” éppen (a legtöbbször vallásos) nők voltak. A *Falvak Dolgozó Népe* 1956-ban meg is jegyezte, hogy a párt által kezdeményezett egyenjogúsági politikának egyik mozgatórugója a családon belüli „szereposztás” megváltozása. E szerint a matriarchális társadalomszerkezetű Székelyföldön a családi vitákban általában az asszonyt illette meg az utolsó szó, és több tekintetben negatívan hatott a pártutasítások végrehajtására: az újság tudni vélte, hogy a falvak „szocialista átalakítását” rendkívül hátráltatja, hogy „ha az asszony nem akar, az ember nemigen fog belépni a kollektívába.”¹⁶⁵

Az újságok az emberek mindennapi gondoljaival is próbáltak foglalkozni (már amennyire engedte az előzetes cenzúra és a szerkesztők önmérséklete). Feltehetően ösztönző céllal gyakran

---

163 Novák: *A Magyar Autonóm Tartomány*, i. m. 387-388.

164 ANDJM, fond 1134, dosar 73/1953, 188-192. f. Szolidaritásból a jelenlévő nők testületileg távoztak a gyűlésből.

165 Néhány szó az asszonyokról. *Falvak Dolgozó Népe*, 1956. június 5.

adták hírül: a tömegek jogosan várják el, hogy naponta friss kenyérhez jussanak (1956, 1959 és 1962 nyarán előfordult, hogy akár heteket is késett a kenyérszállítás), valamint azt is, hogy a közszolgálati feladatokat teljesítők (pl. a telefonközpontok kezelői, a néptanács lakossági nyilvántartási osztályának munkatársai) ügyfélként és ne ellenségként kezeljék a hozzájuk forduló polgárokat.¹⁶⁶ A helyi vasutak is bírálatot kaptak: a „berecki gyorsról” készült riport az ötvenes évek székelyföldi közállapotainak hiteles láttelele:

„A sepsiszentgyörgyi állomáson beülünk a törött ablakú, rossz ajtójú, fűtetlen vagonokba. A lábak dobogásán és a fogak vacogásán kívül nem is hallszik semmi zaj. Aztán félórai késéssel elindul a gőzös. Rengeteg az utas, ember-ember hátán tolong, a fiatalabbakból még a lépcsőre is marad, pedig kegyetlenül fúj a Nemere. Lassan dőcögünk. Imecsfalvánál megáll és vizet vesz a mozdony, ahogy mondják „itatunk”. Negyedóra múlva tovább dőcög, aztán a lemhényi állomáson újból megáll és áll vagy két órát. Vederrel hordják a vizet a mozdonyba. Két óra múlva aztán kijelenti a kalauz – Tessék kiszállni, mert a kútból kifogyott a víz és a vonat nem tud elmenni Bereckig. Elképzelhető a bejelentés hatása.”¹⁶⁷

Ennél jóval súlyosabb következményekkel járó „közszolgálati” feladatot jelentett az ötvenes évek végén indított korrupcióellenes kampány támogatása. 1958 nyarán-őszén, majd 1961 folyamán a *Vörös Zászló* „Törvényszéki hírek” című rovatában egy központilag szervezett és jól összehangolt propagandakampány keretében szokatlan részletességgel számolt be a korrupcióval, sikkasztással, hanyagsággal és elszámolási csalásokkal vádolt hivatalnokok, párt- és szakszervezeti vezetők, könyvelők és egyéb gazdasági szakemberek elítéléséről.¹⁶⁸ (Megjegyzendő, hogy az 1956 utáni tömeges méretet öltő „politikai” eljárások és perek, amiket katonai és nem polgári törvényszékek tárgyaltak, a nyilvánosság teljes kizárásával folytak, még az ítéleteket sem közölték). Az országos méretű

166 Halló!... Központ? *Vörös Zászló*, 1961. november 23.

167 A berecki gyorsról. *Vörös Zászló*, 1958. december 27.

168 Erről lásd bővebben a könyv utolsó fejezetét, ahol részletesebben tárgyaljuk a gazdasági perek társadalmi szerepét és (nemzetiség)politikai vonatkozásait.

kampány¹⁶⁹ ugyanakkor elégtételt is szolgált az igazságérzetében megsértett „kisembernek”, és arra figyelmeztette a hatalomhoz (és a pénzhez) közelállót, hogy ők sem állnak a „szocialista törvényesség” fölött.

Az ötvenes évek végén más jellegű változásokat is végbementek a MAT napilapjánál. Az addig messzemenően puritán *Vörös Zászló* arra törekedett (inkább: arra kapott engedélyt), hogy 6 (hetente egyszer-kétszer 8 oldalon) jelenjen meg a korábbinál igényesebb, racionálisabb és átláthatóbb tördelésben, és az oldalszám emelése elősegítette a tartalmi arculatváltást. 1956-tól csak szórványosan (október 24-től december végéig egyszerűen eltűntek), majd 1958-tól rendszeresen közölték a budapesti rádió műsorát, és új témák, rovatok jelentek meg: ilyen volt a napi keresztrejtvény, a *Hírek a nagyvilágból* című rovat, a hetente megjelenő receptrovat és az egészségügyi rovat is. A sportrovat pedig folyamatosan bővült, és főleg a helyi eseményekről nyújtott naprakész tudósítást (a Marosvásárhelyi Torna Egyesület labdarúgócsapatának riportere ekkor már idegenbe is elkísérte a csapatot). 1957-től óvatosan, majd az 1960-as évek elején nagyobb hangsúllyal indult be a reklám. Korábban a reklám inkább közérdekű közleményekre hasonlított („A háziasszonyok öröme. Néhány nap múlva az Alimentara üzleteiben libazsírát hoznak forgalomba¹⁷⁰”), de az ötvenes évek végén már „szabályosabb” reklámokat is közölt a lap, elsősorban a korábban betiltott és tabuként kezelt karácsony közeledtével, amit természetesen nem karácsonyként említett, hanem „télifa ünnep” (1958) vagy az „ajándékok hónapja” (1962) néven. Az évtized utolsó harmadában állásajánlatok is bekerültek a *Vörös Zászlóba*. Ezek többségükben nem a MAT-ban, hanem a Zsil-völgyi bányákban és a vajdahunyadi acélkombinátban kínáltak munkalehetőséget.

---

169 A kampány országos mérete kitűnik az 1958. évi sajtószemléből (vizsgált napilapok: *Előre, Igazság, Vörös Zászló*).

170 *Vörös Zászló*, 1956. március 22.

Noha az állástalanság témája tabunak számított, nyílt titok volt, hogy a MAT nem képes eltartani az egyre növekvő lakosságát.

Kulturális értelemben a Magyar Autonóm Tartomány valóban hasonlított arra a „kis-Magyarországra”, ahogyan ezt a romániai magyarok látták az ötvenes években. A székelyföldi lakosságnak egyfajta üvegházat jelentett egy olyan történelmi korszakban, amikor az ideológiai viszontagságok a magyar kultúrát és a nemzeti önazonosság újratermelését is fenyegették. A MAT volt az a hely, ahol az értelmiség és a politikusok kettős legitimációs tevékenységet folytattak: egyrészt valóban *ők* működtették a fennálló rendszert – ebben az értelemben hamis képet fest a „magyar az autó, román a sofőr” népi bölcsesség –, másrészt ugyanakkor identitáserősítő szerepet is betöltöttek. Magyar nyelvű és tartalmú művelődés nemcsak az irodalmi lapokban, a színházakban, a „profi” sajtóban termelődött újra, hanem a kommunista ideológia aufklérizmusából eredő intézményrendszerben is, pl. a már idézett *Tudomány és Kultúra Terjesztő Társaság* (TKTT) vagy a *Népi alkotások tartományi háza*. A TKTT-t 1949-ben alapították azzal a céllal, hogy „terjessze a tudományt a néptömegek között, győzze le az obskurantizmust, a miszticizmust és a babonát.” Az elkövetkező évtizedben az általa folytatott kulturális tevékenység azonban nem szűkölt le a vallásellenes propagandára, amelyet jól szimbolizált a különböző keresztény felekezetek által vallott teremtésemélet leleplezésére szolgáló, az emberiség eredetét bemutató kiállítások és tudományos konferenciák rendszeres megszervezése. Miközben a székely falvakat megrendítette a több évszázados közösségrendet mesterségesen megosztó osztályharc, a TKTT és a pártaktivisták arra törekedtek, hogy a falusi társadalom új igényeit is ki tudják elégíteni. A TKTT támogatta a kórusokat, néptáncársulatokat szervezett és finanszírozott. 1959-ben csak a MAT-ban háromezernyi volt belőlük, majdnem 70.000 bejegyzett taggal: a magyar falvakban tevékenységük természetesen magyar nyelven folyt, magyar néptáncot oktattak, magyar verseket szaval-

tak. A TKTT hangolta össze a rajoni művelődési házak tevékenységét, és az RMP propagandaosztálya gyakran „keményvonalas” apparátusával ellentétben sokkal „puhább” szervnek számított, ahol sok frissen érettségizett és diplomás magyar „kultúrmunkás” helyezkedett el. Ők minden bizonnyal öntudatlanul alkalmazták a „proto-ambivalens diskurzus”-nak nevezhető eljárást (amit később a kisebbségi elit már tudatosan használt). Az ideológiai elvárásokat (pl. a „magyar nacionalista” megnyilvánulások elítélése, megakadályoztatása) nem azért teljesítették, mert „hazaárulók” voltak, hanem azért, mert hittek abban, hogy a szocialista Romániában új, élhető hazát kapott a „kis Magyarországon” élő székelység.

3.7. A gazdasági fejlődés útján? Az autonómia társadalmi dimenziója

A magyar vármegyerendszer bevezetése óta egészen a mai napig csupán az 1952-től 1961-ig fennállt MAT fogta össze a történelmi székely székek területének nagy részét.¹⁷¹ Ez különösen fontosnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a Székelyföld közigazgatási beosztása és/vagy a régió belső határai nem kevesebb, mint hétszer változtak egy szűk fél évszázad alatt, 1918-tól 1968-ig.¹⁷² Mivel rendkívül bonyolult lenne a különböző társadalomstatisztikai adatfelméréseket egy (nem létező) standardizált

171 Néhány kivételtől eltekintve (például Gyimesbükk község), a MAT határai a székely székeket ölelték fel, ezen kívül a MAT olyan területeket is magába foglalt, mint Szászrégen, a Görgényi havasok és Maroshévíz, amelyek nem tartoztak a történelmi Székelyföldre, de a kiegészítést követő közigazgatási reform Maros-Torda vármegyéhez csatolta e területeket.

172 1925 (a liberális párt által szorgalmazott közigazgatási reform), 1940 (Magyarországhoz való csatolás), 1944–1945 (Romániához való visszatérés), 1950 (közigazgatási reform és rajonálás), 1952 (Magyar Autonóm Tartomány létrehozása), 1960 (Magyar Autonóm Tartomány átalakítása), 1968 (megyésítés). Lásd részletesen Molnár Jenő: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben 1876–1968, *Korunk*, 1992. 9. sz. 88-97. Az 1968-as megyésítési folyamatról lásd Novák Csaba Zoltán: A megyésítés előkészítése és a nemzetiségi kérdés Romániában (1968). In *Integrációs stratégiák* i. m. 405-420.

térképhez igazítani, a MAT gazdasági fejlődésének vizsgálatában a tartomány határaiból indulunk ki az 1960-ban kiadott Statisztikai Évkönyv eljárása alapján, amely az akkori tartomány határaihoz igazította az adatsorokat. A román többségű, gyéren lakott, de nagy kiterjedésű Felső-Maros-völgy bevonásával a MAT területe elérte a 13.500 négyzetkilométert, de így is Románia egyik legkisebb tartományának számított (a 16 közül a tizenkettedik). A településszerkezetét tekintve 12 város (közte egy tartományi, 11 rajoni jogú), 226 község és 659 falu alkotta. A MAT lakossága Románia népességének 4,2 százalékát tette ki, a 62,7 fő/km² népsűrűsége alatta maradt a 73,6 fő/km²-es országos átlagnak.¹⁷³ Az 1956 februárjában megtartott népszámlálás szerint népessége több mint háromnegyede magyar nemzetiségű és anyanyelvű volt mind a városokban, mind a falvakban. Tíz rajonból nyolcban erős magyar többséget mutatott ki, kettőben pedig román többséget.¹⁷⁴

4. sz. táblázat: A MAT lakossága nemzetiség szerint (1956)

	össz- kosság	magyar %	román %	cigány %	német %	zsidó %
Marosvásárhely municipium	65.194	73,7	22,4	0,3	0,4	2,8
Csík	84.879	95,4	3,8	0,4	0,2	0,1
Székelykeresztúr*	26.113	97,9	0,6	1,3	0,1	0,1
Gyergyó	55.305	88,9	9,6	0,3	0,1	0,1
Udvarhely	81.668	98,1	1,4	0,3	0,1	0,1
Régen	95.257	32,9	62,0	2,4	1,9	0,6
Sepsi	77.343	85,2	11,2	2,4	0,4	0,1
Erdőszentgyörgy	52.995	92,0	6,2	1,0	0,5	0,1

173 Oláh Sándor: A Magyar Autonóm Tartomány a Román Népköztársaságban. Vázlatos statisztikai betájolás, különös tekintettel a gazdaságra. In *Autonóm magyarok?* i. m. 617.

174 A táblázat forrása: *Anuarul statistic al Regiunii Autonome Maghiare 1960 - A Magyar Autonóm Tartomány statisztikai évkönyve 1960*. București, Direcția centrală de statistică - Direcția regională de statistică a R.A.M., 1960. 40-41.

	össz- lakosság	magyar %	román %	cigány %	német %	zsidó %
Marosvásárhely	85.516	75,4	20,1	3,5	0,1	0,1
Kézdi	67.747	90,0	7,4	2,2	0,1	0,1
Maroshévíz	39.370	25,0	72,2	1,4	0,2	0,5
MAT	731.387 (100,0)	565.510 (77,3)	146.830 (20,1)	11.108 (1,5)	3.214 (0,4)	3.022 (0,4)

* Székelykeresztúr rajont 1956 januárjában hozták létre.

A Magyar Autonóm Tartomány közigazgatási keretet adott egy olyan politikai, kulturális és társadalmi-gazdasági átalakítási projektnek, amelynek alapjait az 1940-es évek második felében fektették le. Ebben az alfejezetben megvizsgáljuk azokat a demográfiai és társadalmi-gazdasági változásokat, amelyekkel a Székelyföld találta szembe magát az 1945–1958 közötti időszakban. A periodizáció jelezni kívánja azt az 1958–1959-es fordulatot, amit a második (1960–1965) ötéves terv, valamint a 15 éves „távlati” fejlesztési terv elindítása idézett elő.¹⁷⁵ Kiegyensúlyozott elemzés a hivatalos propaganda torzításainak különösen kitett témában csak akkor végezhető, ha összevetjük a hivatalos kiadványokat (a sajtót, a gazdasági közlönyöket, a népszámlálások adatait) a levéltári anyagokból származó zárolt, titkosított vagy félhivatalos adatokkal és elemzésekkel, valamint egy szintén félhivatalos kiadvánnyal, a már idézett, kéziratban maradt, majdnem kétszáz oldalas MAT-monográfiával, amit 1958–1959-ben állított össze egy 22 közigazdászról és tervhivatali alkalmazottból álló munkacsoport.¹⁷⁶

175 A román gazdaságpolitikában végbement koncepcióváltásról lásd Gagyi József elemzését: A szocialista modernizáció kezdetei Románia egy elmaradott régiójában. Hatalom, szakértelem, átalakulás. In *Autonóm magyarok?* i. m. 455-468.

176 A Monográfia egyes fejezetei megjelentek a *Vörös Zászló* című napilap által közölt három részes cikksorozatban (1958. június 4., 5., 9.). Szerzőként Keszi H. Sándor, a munkacsoport vezetője volt feltüntetve.

A kommunista rendszer által örökölt gazdasági és társadalmi viszonyok kétségkívül rosszak, bizonyos tekintetben katasztrofálisak voltak. Az 1930-as népszámláláskor a Székelyföldnek 637.309 lakosa volt.¹⁷⁷ A második világháború előtt a lakosság közel 90 százaléka falun élt (szemben a 80 százalékos erdélyi átlaggal), és már a dualizmus korától a lakosság nemzetiségtől függetlenül az alulfejlettség, az ipari, közlekedési, kereskedelmi jellegű beruházások hiányának következményeitől szenvedett. A nagyrészt erdővel borított hegyvidék népsűrűsége 1930-ban 47,2 fő/ km² volt, és 26 évvel később, 1956-ra sem haladta meg az 55 fő/km²-t. Ez jócskán elmaradt a romániai (és magyarországi) átlagtól, de erdélyi viszonylatban is alacsonynak számított. A népsűrűség felozlása nem volt egységes: miközben Marosvásárhelyen és környékén 130 fő/km² volt, addig a későbbi maroshévízi és kézdivásárhelyi rajonokban ez csupán 22, illetve 36 fő/km² volt.¹⁷⁸

Székelyföld gyéren lakott térségnek számított, de Venczel József számításai szerint 1910 körül a szántóterület arányához viszonyítva százazres túlnépesedés sújtotta.¹⁷⁹ 1880 és 1941 között körülbelül 150 ezer székely hagyta el a szülőföldjét, túlnyomó részük gazdasági okokból. A két világháború között az erdélyi és regáti nagyvárosokba, Brassóba és Bukarestbe több tízezren vándoroltak el. Csupán 1930 és 1941 között 32.771-en távoztak a Székelyföldről, az összlakosság 5 százaléka.¹⁸⁰ Többségük az iparban helyezkedett el mint segédmunkás, míg a nők cselédként szolgáltak fővárosi vagy erdélyi módosabb családoknál. A nehéz életkörülményeket, a gyenge életminőséget nemcsak a korabeli publicisztika és szociográfia, hanem a statisztikai adatok is igazol-

---

177 Pontosabban a későbbi Magyar Autonóm Tartománynak. A történelmi Székelyföld lakosságának száma ennél valamivel kevesebb volt.

178 *Anuarul statistic al Regiunii Autonome Maghiare 1960 – A Magyar Autonóm Tartomány statisztikai évkönyve 1960.* București, Direcția centrală de statistică – Direcția regională de statistică a R.A.M., 1960. 32.

179 Nyárády R. Károly: *Erdély népesedéstörténete.* Budapest, KSH Levéltára, 2003, 86.

180 *MAT-Monográfia*, i. m. 82.

ják. Az 1930-as években az 1 év alatti gyermekhalandóság mutatója jóval 10 százalék fölött volt, de Udvarhely környékén a 20 százalékot is elérte.¹⁸¹ Az adatok „összhangban” voltak az 1948-ban még döbbenetesen magas, 14,3 százalékos átlaggal¹⁸², azonban kétszer vagy háromszor rosszabbak voltak Erdély fejlettebb térségeinek (Nagyszeben és Brassó, valamint a Bánság) mutatóinál. A silány étrend és a gyakran nem higiénikus élelmiszerek, valamint az ivóvíz és csatornarendszer hiányának köszönhetően a lakosság a tipikus szegénység okozta betegségektől szenvedett: tifusztól (1944-től az ötvenes évek közepéig évente több száz, többségében halálos kimenetelű esettel számoltak) és tüdőbetegségektől. 1940-ben például egy tüdőgyulladás-járvány majdnem ezer áldozatot szedett, és még 1952-ben is Marosvásárhelyen több mint száz halálesetet tulajdonítottak a TBC-nek, tartományi szinten 3000 új megbetegedést regisztráltak.¹⁸³

Ezeknek a lehangoló adatoknak látszólag ellentmondanak az írástudás szintjét vizsgáló felmérések. 1948-ban például az írástudatlanok száma országos viszonylatban alacsonynak számított: az összlakosság 10,4 százaléka volt analfabéta az országos 23,1%-kal szemben. A pozitív adat azonban elsősorban az örómániainál jóval fejlettebb, 1918 előtti dualista iskolahálózatnak, valamint az utolsó magyar adminisztráció idejében indított felnőttképzésnek volt köszönhető. Jelentős különbség mutatkozott Udvarhely (6%) és Háromszék (7,1%) megye „észak-európai” mutatói és a vegyes lakosságú Maros-Torda megye 14 százalékos aránya között. Összességében azonban Székelyföld magyar lakossága körében az erdélyi magyar átlagnál kétszer-háromszor nagyobb volt az írástudatlanok aránya, és az 1948-ban regisztrált 60 ezer írástudatlan magyar nemzetiségű romániai lakos nagy része Székelyföld falvaiban élt.¹⁸⁴

181 *MAT-Monográfia*, i. m. 199.

182 *MAT-Monográfia*, i. m. 200.

183 *MAT-Monográfia*, i. m. 203-207

184 Molnár Lőrinc: Népköztársaságunk harca az írástudatlanság felszámolásáért. *Utunk*, 1951. 31. sz. 1.

A 20. század első felében Székelyföld társadalomtörténetének alakulásába többször is beleszóltak a politikai fordulatok (30 év alatt három határváltozás és szinte teljes közigazgatási váltás). Elsősorban, de nem kizárólag a városi lakosság többször kényszerült gyors távozásra vagy egyenesen menekülésre. A magyar városi középosztály gerincét alkotó hivatalnoki réteg az első világháború után Magyarországra távozott. A II. bécsi döntés után Észak-Erdélyből és a Székelyföldről is román tisztviselők, rendőrök és katonatisztek menekültek el. Számuk az észak-erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozó román kormánybiztosság kimutatása szerint 1940. szeptembere és 1942. novembere között harmincezerre tehető. Helyükben közel negyvenezren érkeztek az anyaországból, akik főleg Maros-Torda megyében és Háromszéken telepedtek le.¹⁸⁵

Az erdélyi társadalom demográfiai szerkezetében végbement legdurvább törést mégis a holokauszt idézte elő. 1944 májusában mintegy tízezer székelyföldi zsidót a marosvásárhelyi, szászrégeni és sepsiszentgyörgyi gettókba gyűjtöttek, majd Auschwitzba deportáltak, ahonnan csak néhány százan térhettek haza (sokan csak 1948 körül, szovjet fogságban eltöltött évek után).¹⁸⁶ Az augusztus 23-ai romániai politikai fordulat és a román hadsereg átállása a szovjetek oldalára ismét új helyzet elé állította a helyi társadalmat. Bethlen Béla kormánybiztos szeptember 29-én kiadott kiűritési rendeletét követően a magyar közigazgatás elhagyta Észak-Erdélyt és a Székelyföldet is: magyar csendőrök, katonák, tisztviselők és alkalmazottak menekültek (jórészüket, az ún. „ejtőernyősöket” a második bécsi döntést követően érkeztek a trianoni országrészből), és velük együtt távoztak azok az arisztokraták, földbirtokosok és nagyparosok, akik tartottak a Vörös Hadsereg és az új román

---

185 Varga E. Árpád: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Budapest-Csikszereda, Teleki László Alapítvány–Pro-Print, 1998, 28.

186 A székelyföldi zsidók deportálásáról lásd Randolph L. Braham: *A népirtás politikája. A holocaust Magyarországon*. Budapest, Belvárosi Kiadó, 1997, 2 kötet, II. k., 614-620.

adminisztráció megérkezével a kisajátításoktól és etnikai megtorlásoktól.¹⁸⁷

A politikai-társadalmi konfliktusok és az ott lakó zsidóság deportálásának eredményeként 1941 és 1948 között 34 ezer fővel csökkent a Székelyföld lakossága. A nemzetiségi megoszlásban is történtek változások: hét év alatt a magyarok száma 57 ezerrel apadt, a románoké pedig 35 ezerrel nőtt.¹⁸⁸ A régió népessége csak 1948-tól kezdődően, a Vörös Hadsereg által foglyul ejtett és Szovjetunióba deportált több ezer magyar és román hadifogoly hazatérésével stabilizálódott, majd indult ismét növekedésnek. A falvak túlnépesedése ekkortól ismét központi problémává vált, amelyet csak súlyosbított a kollektivizálás megindulása által kiváltott élelmezési válság és politikai konfliktus.

Már a Groza-kormány alatt a Magyar Népi Szövetség által támogatott gazdaságtervezők és szakemberek küzdelmet indítottak a múltból örökölt elmaradottság felszámolásáért. Diskurzív szinten és a nyilvánosság előtt a „tőkés-földesúri” rendszer veszteseinek jóvátételével érveltek. Ezt pozitívan fogadták a lakosság azon rétegei is, amelyek kevéssé rokonszenveztek a kommunista ideológiával. Mindenekfelett a helyi identitás, a történelmi frusztrációk és a periféria büszkeségére („utolsókból lesznek az elsők” típusú érvelés) alapozó utópisztikus modernizációs vízióval társult. Az az ígéret, hogy a túléléshez immár nem kell majd elvándorolni, az új kormányzatot egy hiteles társadalmi projekt kovácsaként jelenítette meg. A kommunista narratíva a székelyek hagyományos elvándorlásának erkölcsi jelentőséget is tulajdonított. A MAT statisztikai hivatalának vezetője 1957-es cikkében a következőkép-

---

187 Az ún. „észak-erdélyi köztársaság” idején több városban tartottak népszámlálást, de ennek részletes eredményeit csak Marosvásárhelyen hozták nyilvánosságra. Az adatsorok súlyos demográfiai veszteségről, romló társadalmi helyzetről tanúsítottak: *Marosvásárhelyen 1944. évi december hó 1-én megtartott népszámlálás adatai*. Közzéteszi: Zsák A. József polgármester. Marosvásárhely város polgármesteri hivatala, 1945.

188 Varga E. Árpád: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája I.* i. m. 35.

pen fogalmazott: „A Székelyföldről elvándoroltak kis hányada teljesen deklasszálódott és elmerült a kapitalista nagyvárosok fertőibe”.¹⁸⁹

A szerző a két világháború közötti prostitúcióra gondolt, aminek erkölcsi elítélése nyilván a kérdés átideologizáltságát tükrözi (a bordélyházakat 1948-ban zárták be, és a prostitúciót szigorúan büntették). A második világháború utáni időszakban a bányászat és a vasút megépítése szimbolizálta a haladás és a munkahelyteremtés reményét. 1945 decemberében arról cikkezett a sajtó, hogy „Állandó szakértő bizottság dolgozik a székelyföldi bányászat előkészítésén”.¹⁹⁰ 1946. január 5-én már létre is hozták a Bányai János geológus vezette Székelyföldi Bányászati Kutatóintézetet.¹⁹¹ Célja a térség iparosításának szakmai előkészítése volt. 1946 folyamán Brassóban megalakult 52 millió lej alaptőkével a Magyar Népi Szövetség politikai ellenőrzése alatt álló Horizont Részvénytársaság, mely a Székelyföld természeti kincseinek kiaknázását, és értékesítését tűzte ki célul. A kezdeményezést azonban a lakosság mérsékelt érdeklődése kísérte, és az állam sem nézte jó szemmel a magyar gazdasági térfoglalás lehetőségét, melynek az 1948. június 11-i államosítási törvény vetett véget.¹⁹² Ekkor váltak állami vagyonná a hagyományos székely gazdasági szerkezet legfőbb pillérei, a 651 ezer hektárnyi erdőterületet fölött rendelkező közbirtokosságok, a Csíki Magánjavak.¹⁹³

A második világháború utáni első években egyetlenegy állami projekt vetődött fel, a vasúti hálózat fejlesztése. A Székelyföld

---

189 Veress Gyula: A Magyar Autonóm Tartomány megújhodása. *Korunk*, 1957. 8. sz. 970.

190 *Falvak Népe*, 1945 december 2.

191 *Falvak Népe*, 1946. január 26.

192 Az államosított üzemek listáját lásd ANIC, fond CC PCR, Secția economică, dosar 18/1949.

193 Olti Ágoston: A Csíki Magánjavak a második világháború után. In *Autonóm magyarok?* i. m. 84-111; Olti Ágoston-Gidó Attila: *A legfontosabb termelőeszközök 1948-as államosítása Csík- és Udvarhely megyében*. In *Autonóm magyarok?* i. m. 112-146.

lakosainak politikai támogatását szolgáló, a gazdasági fejlődés szimbolizálására alkalmas eszköz ugyanaz volt, mint amellyel egy évszázaddal korábban Nyugat-Európát lenyűgözték: a vasút mint mobilizációs eszköz és a jólét terjesztője. A régiót egyetlen szabványos nyomtávú vasútvonal szelte át, amelynek építését 1871-ben kezdték és csak 1909-ben fejezték be, és amely Marosvásárhelyt kötötte össze Brassóval, keresztülhaladva a Maros és az Olt völgyén. 1956-ban ezt a 282 km-es távolságot majdnem tíz óra alatt teljesítették az átlagosan 40 éves gőzmozdonyok.¹⁹⁴ 1918 előtt, majd 1940–1944 között a vasúthálózat fejlesztése rendszeresen megjelent minden új kormány programjában, ám a politikai válságok, az államhatárok bizonytalansága és a térség csekély gazdasági vonzereje akadályozta a tervek megvalósítását.¹⁹⁵ 1947-ben a Magyar Népi Szövetség képviselői széleskörű kampányba kezdtek egy mintegy 50 kilométernyi hosszúságú vasútvonal megépítéséért, amely a „belső” Székelyföld két központját, Csíkszeredát és Udvarhelyt kötötte volna össze.¹⁹⁶ A közlekedésügyi miniszterrel való tárgyalások után június 15-én a Magyar Népi Szövetség bejelentette a *Falvak Népe* olvasóinak az Udvarhely-Csíkszereda vasútvonal munkálatainak küszöbön álló elkezdését.¹⁹⁷ A munkatervet néhány helybeli képviselő készítette el, akik nem vonakodtak a magyar hatóságokhoz fordulni, és elkérni tőlük az általuk 1940–1944 között elkészített tervek másolatát. A munkálatok megkezdését előbb 1947 őszére halasztották, majd 1948 első hónapjaira. A csúszást a Közlekedésügyi Minisztérium és az Állami Vasúttársaság szakértői azzal indokolták a Magyar

---

194 Az 1956-os vasúti menetrendet közli *Vörös Zászló*, 1956. június 2.

195 Kivételt képezett az 1942-ben katonai célokból és rekordgyorsasággal megépített Déda-Szeretfalva szakasz. Ezzel sikerült összekapcsolni Észak-Erdély nyugati részét és Kolozsvárt a Székelyfölddel, miután a székelykocsárdi vasúti csomópont a II. bécsi döntést követően Románia területén maradt.

196 Bukarest, 1947. március 18. MOL, XIX-J-1-k, 30. doboz, 11152.

197 Még ebben az évben megkezdik az Udvarhely–Csíkszereda közötti vasútvonal építését. *Falvak Népe*, 1947. június 15.

Népi Szövetség küldötteinek, hogy nem állt rendelkezésükre elegendő forrás egy olyan munka finanszírozására, amely több milliárd lejbe kerülne és hidak építését, alagutak fúrását is igényli. A *Falvak Népe* ennek ellenére garantálta, hogy a „székely közösség” készen áll az összköltség 10 százalékának önerőből való előteremtésére és bejelentette egy nyilvános gyűjtés megindítását Csík és Udvarhely megyében.¹⁹⁸

1952-ig ez volt az utolsó hivatkozás a vasútvonal megépítésére. A MAT születésének pillanatában a vasútvonal szükségessége és a munkálatok gyors megkezdése ismét a figyelem középpontjába került. Az új Alkotmány elfogadására irányuló kampány hónapjaiban a helyi sajtó, felsorolva a Székelyföldön már elindított vagy tervezett iparosítási projekteket, nem mulasztotta el megemlíteni a vasutat, amely egész körzetek gazdasági és kulturális elszigeteltségének megszűntét jelképezte volna.¹⁹⁹ Az Alkotmány elfogadásával azonban a téma örökre eltűnt a közbeszédből. A kis nyomtávú vasutak 1989 utáni felszámolásával jelenleg a Székelyföld jóval kevesebb vasútvonallal rendelkezik, mint 1944-ben; a személyvonatok ma is közel 8 óra alatt teljesítik a Marosvásárhely-Brassó közötti 282 kilométeres távolságot; a 204 kilométerre levő Nagyszebent 6 óra alatt, a 127 kilométerre levő Kolozsvárt több mint 3 óra alatt és csak átszállással lehet elérni Maros megye központjából. A „berecki gyors” pedig majdnem másfél óra alatt teszi meg a Kovászna-Sepsiszentgyörgy 35 kilométeres távolságot.²⁰⁰ Akinek mégis sürgős intéznivalója akadt valamelyik vidéki településen, az ötvenes években még ritkán közlekedő távolsági buszokra támaszkodhatott. A pártnómenklatúra (beleértve az értelmiséget) és az állami tisztviselők privilégiuma maradt a párt rendelkezésére álló

---

198 Az Udvarhely-Csík közti vasútvonal költségeinek 10%-át vállalták a székelyek. *Falvak Népe*, 1947. december 28.

199 Milyen fejlődési lehetőségei vannak a MAT-nak gazdasági téren? *Vörös Zászló*, 1952. augusztus 13.

200 1956-ban a Marosvásárhely-Sepsiszentgyörgy között közlekedő személyvonat 9 óra alatt tette meg az alig 250 kilométeres távot (*Vörös Zászló*, 1956. június 2.)

gépkocsik használata Marosvásárhelyről és környékéről azonban a leggyorsabb közlekedési eszközök kétségtelenül a belföldi repülőjáratok voltak. A hatvanas évek elején a marosvásárhelyi repülőtérrel naponta kétszer indult járat Kolozsvárra (Vidrátszegtől a szamosfalvi repülőtérig az utazás csupán 15 percig tartott) és Bukarestbe, hetente háromszor Temesvárra és Iaşiba.²⁰¹ Bukarest felé a repülőjegy olcsóbb volt, mint a hálókocsié, a vállalatok és egyéb állami intézmények pedig teljes mértékben visszatérítették a szolgálati utak költségeit.

Az egyéb közlekedési eszközök és a főbb útvonalak katasztrofális állapota (többnyire föld- és makadámutak, 50 vagy akár annál is több éves vasúti sínek), valamint az ötvenes évekbeli beruházások csekély mértéke ellenére mély demográfiai, társadalmi és gazdasági változások indultak a MAT-ban. Az első kiemelendő tény a MAT lakosságának dinamikus növekedése. Az 1948-as népszámláláskor a Székelyföldnek – a későbbi MAT határaitra vetített – népessége 668.983 főt tett ki; az 1956-os népszámlálás már 731.387 főt számlált össze, míg a tartományi statisztikai hivatal által 1959-ben végzett kutatás 757.019 fő állandó lakhellyel rendelkező személyt jegyzett fel. Tehát az 1948 óta eltelt 10 évben a lakosság tényleges növekedése jelentősnek mondható: összesen 88 ezer fő, ami évi egy százalékos éves növekedésnek felel meg.

Az eredmény két együttesen ható tényezőnek volt köszönhető: egyrészt a magas természetes szaporodásnak, másrészt a kívándorlás szinte teljes megszűnésének. Az 1948–1956 közötti időszakban a természetes szaporodás (9,6%) jelentősen meghaladta az erdélyi átlagértéket (7,1%), és alig valamivel volt kisebb az országos átlagnál.²⁰² Varga E. Árpád mutatott rá arra, hogy országos szinten is az 1948–1956 közötti időszak volt az egyetlen 1918 utáni időszak, amikor a romániai magyarság népszaporulata meghaladta

201 Új repülőjárat. *Vörös Zászló*, 1962. április 10.

202 Nyárády: *Erdély népeseletörténete*, i. m. 346-347.

a román nemzetiségű lakosságét.²⁰³ Ebben a nyolc évben a Székelyföld valóban páratlan egyensúlyt ért el a magas születési arány (23,6%) és a folyamatosan csökkenő halálozási rátának (12,2%) köszönhetően. Az ezt követő időszakban tovább folytatódott a pozitív tendencia: 1958-ban a halálozási ráta 8,8 százalékra csökkent, az 1944-ben közel húsz százalékos gyermekhalandóság 1959-re 5,8 százalékra mérséklődött, amely a MAT-ban dolgozó demográfusok szerint nemcsak jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál, hanem alacsonyabb volt a lengyel, jugoszláv, bolgár és portugál adatoknál is.²⁰⁴ Ehhez nagymértékben hozzájárult az orvosi egyetem Marosvásárhelyre való költözése után 1949 februárjában létrehozott Közegészségügyi Intézet, amelynek keretében orvosok, vegyészek és biológusok méréseket és vizsgálatokat folytattak a MAT egész területén. Az Intézet munkatársai egyes falvak és városok egészségügyi helyzetét mérték fel, prevenciók kampányokat kezdeményeztek (pl. a fertőző nemi betegségek ellen).²⁰⁵

A gyermekhalandóság aránya azonban körzetenként jelentősen eltérő volt. Miközben a tartományi székhelyen, Marosvásárhelyen, ahol több egyetemi klinika is működött, a gyermekhalandóság 1958-ban 4,2 százalékos volt, addig a jóval félreesőbb Kézdivásárhelyen a 10 százalékot súrolta.²⁰⁶ Az alábbi táblázatban összefoglaljuk a legfőbb demográfiai mutatók alakulását az ötvenes évek második felében.²⁰⁷

---

203 Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest, Püski, 1998, 174-175.

204 *MAT-Monográfia*, i. m. 200.

205 Dr. Benedek József (szerk.): *Tájékoztató a marosvásárhelyi Közegészségügyi Intézet tudományos és irodalmi munkásságáról 1949–1956*. Marosvásárhely, 1956. Lásd még *A marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyyszerészeti Intézet második tudományos ülésszaka*. Tîrgu Mureş/Marosvásárhely, 1957.

206 *Anuarul statistic al Regiunii Autonome Maghiare*, i. m. 47-53.

207 Uo. 46-47.

5. sz. táblázat: Néhány demográfiai mutató alakulása a MAT-ban, 1956–1959

Év	Élve- születés	Elhalá- lozás	Termé- szetes szaporó- dás	Házasság	Válás	Halva született csecsemő	Csecse- mőhalan- dóság
1956	23,0	10,4	12,6	20,0	11,9	1,7	7,0
1957	21,5	10,0	11,5	20,1	13,6	1,8	6,4
1958	20,0	8,8	11,2	19,6	14,7	1,6	5,6
1959	18,3	10,3	8,0	18,5	13,4	1,5	6,1

A demográfiai növekedéshez hozzájárult a migrációs stratégiának a megszűnése (amit azonban egy politikai döntés, a lakhelyhez kötött személyazonosság bevezetése kényszerített ki), amely közel egy évszázadon át jellemezte a székely családokat. 1948–1956 között a MAT területét 2505 személy hagyta el, miközben ezren vándoroltak be oda más tartományokból.²⁰⁸ A tartományt ideiglenesen vagy törvényellenesen elhagyók, vagy a hasonló módon oda bevándorlók száma ennél nagyobb lehetett, de megállapítható, hogy az ötvenes években statisztikailag elhanyagolható mértékű jelenség maradt a MAT-ból az új „szocialista városokba”²⁰⁹ költözők áramlása. Mivel magyarázható a lakosság helyben maradási hajlama az ipari fejlődés igen szerény mértéke mellett? Jelenlegi ismereteink alapján azt a hipotézist fogalmazhatjuk meg, hogy ennek politikai és egyben lélektani okai is voltak. A MAT-ot egyfajta „szigetnek”, „üvegháznak” tekintette a magyar lakosság,

208 *MAT-Monográfia*, i. m. 82.

209 Brassó lakossága alig 20 év alatt megkétszereződött (1948–1966 között 83 ezertől 160 ezerre); Vajdahunyad és néhány dél-erdélyi bányaváros lakossága ennél intenzívebben is fejlődött. Lakosságuknak közel kétharmada 1956-ban fiatal férfi munkavállalókból állt. *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956. Vol. 2. Structura demografică a populației*. București, Direcția Centrală de Statistică, 1960, XX.

amelyben többé-kevésbé normális életet lehet folytatni még abban a zavaros történelmi időszakban is: és mindezt magyarul. Elvándorolni a gyors iparosításnak kitett központokba valóban magas asszimilációs kockázatot hordozott magában, annak ellenére, hogy a román többségű városokban továbbra is működtek (1959-ig önálló formában is) magyar tannyelvű általános és középiskolák.²¹⁰

A külsőnél jelentősebb volt a belső, a falvakból a városok felé irányuló migrációs áramlás. 1948-ban a Székelyföld lakosságának alig 15 százaléka, mintegy 100 ezer ember számított városlakónak, ennek fele Marosvásárhelyen élt. Nyolc évvel később ez az arány elérte a 28,5 százalékot, 1959-re pedig az erdélyi átlagot jóval meghaladó növekedési arány mellett már 30 százalék körül volt.²¹¹ A kollektivizálás elindítása, a hagyományos paraszti társadalom elleni erőszakos hatalmi fellépések (megemelt adóteher, hatósági vegzálás, fizikai bántalmazás, erkölcsi megaláztatás) döntő lökést jelentettek több tízezer falusi lakosnak a nagyobb városokban, elsősorban Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön való letelepedéséhez.²¹² Csak 1951–1957 között 46.569 személy, az 1948-as népszámlálás szerinti 566 ezres falusi lakosság több mint 8 százaléka hagyta el szülőfaluját; a politikai hangulatváltozás fontos szerepéről tanúskodik az, hogy 23 ezren távoztak a „kemény” 1951–1952-es években, majd az 1953-as enyhülést (ekkor csak

---

210 Az urbanizáció és az asszimilációs folyamatok kapcsolatáról A. Gergely András: *Nemzetiség és urbanizáció Romániában*. Budapest, Héttorony, 1988; Vécsei Károly: *Magyarok és nem magyarok Romániában*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 2002.

211 *Anuarul statistic*, i. m. 29.

212 Lásd a MAT nyugati területeire vonatkozó esettanulmányokat. László Márton: Kulák névjegyzékek a Maros megyei Marosvásárhely rajonban, 1949–1952. In *Autonóm magyarok?* 175-198; uő: Kollektív gazdaság ellenes akciók Maros tartományban, 1950–1951. In *Autonóm magyarok?* 199-271; uő: Kizárási akciók a kollektív gazdaságokból Marosvásárhely rajonban, 1952. In *Autonóm magyarok?*, 273-286, valamint az Udvarhely rajoni Lövétéről szóló írás. Oláh Sándor: Kivizsgálás. Egy zűrzavaros történet „álnok” szereplőkkel. In Oláh: *Kivizsgálás* i. m. 347-364.

négyszázötvenes volt a negatív szaldó) újabb intenzív hullám követte 1954-ben, ekkor 13 ezren vándoroltak el. A következő három évben viszont a mezőgazdasági kollektivizálás ideiglenes leállításával stabilizálódott a helyzet: 1955 és 1957 között alig több mint hatezren távoztak.²¹³

A belső vándorlás ellenére az ötvenes években a falusi lakosság száma lényegében stabil maradt: az 1948-as 566 ezer lakosról 1956 végéig 522 ezerre csökkent, ez utóbbi adatot azonban nagyon körültekintően kell kezelni. Az 1956-os népszámlálást a szovjet statisztikai módszertan figyelembevételével végezték, amely számos városkörnyéki helységet (bármennyire is jellegzetesen falusi-as volt) a városok és megyeszékhelyek integráns részének tekintett. Ha az 522 ezer ténylegesen falusi lakoshoz hozzáadjuk az úgynevezett „városi jellegű település” 45 ezernyi lakosát, az 1948-ashoz hasonló adatot kapunk. A falusi lakosság tehát abszolút számokban nem csökkent, csak arányaiban. 1955-ben a MAT-ban 147.370 „mezőgazdasági üzemet”, azaz földművescsaládot számláltak össze, akiknek a 90 százaléka továbbra is saját parcelláját művelte meg. Négy évvel később a földműveléssel foglalkozó családok száma 151.187-re emelkedett, háromnegyedük immár a szocialista mezőgazdasági szektorban dolgozott.²¹⁴

A rendelkezésre álló adatok és statisztikai elemzések alapján megállapítható, hogy nem a kollektivizálás első hulláma készítette menekülésre a falvak lakosságát, hanem az ennél rövidebb, de annál intenzívebb és lényegesen jobban szervezett „második”, 1958–1962 közti szakasz. Az ötvenes években a falvakból a MAT városaiba irányuló tömeges elvándorlást elsősorban a kommunista rendszer által elindított társadalomátalakítás logisztikai koordinációjának teljes hiánya akadályozta, és ez a többi kelet-európai országhoz képest is súlyosabb lakáshiányt okozott. A kérdés illusztrálására elegendő egyetlen adatot idézni: a törvény által

---

213 *MAT-Monográfia*, i. m. 81.

214 *Anuarul statistic*, i. m. 71-73.

előírt 8 négyzetméterrel szemben 1955-ben Marosvásárhelyen az egy főre jutó lakóterület 4,2 négyzetméter volt, és a tartomány iparosítás által nagyobb mértékben érintett többi városában (Sepsiszentgyörgyön és Szászrégenben) sem haladta meg az 5-6 négyzetmétert.²¹⁵ Egy négyfős családra vetítve ez 16-20 négyzetméteres „életteret” jelentett. A lakásviszonyok 1959-ig romlottak, amikor egy átfogó országos állami lakásépítési program kidolgozaskor kiderült, hogy az egy főre eső lakóterület Marosvásárhelyen 4,1 négyzetméterre csökkent.²¹⁶ A nagyvárosi álmokat dédelgető tartományi székhelyen a főtér rendezési programjával egyidőben indított tömbházépítésekén kívül semmilyen fejlesztés nem történt. Ráadásul az előkelő környéken átadott pár száz új összkomfortos lakást is szinte kizárólag pártkádereknek utalták ki. Ennél sikeresebbnek bizonyult a magánházak önerőből való építésének ösztönzése, a Minisztertanács 1953. december 3-i rendelete alapján.²¹⁷ A program szerint a kiemelt „társadalmi kategóriához” tartozó állampolgárok (kollektív gazdaság tagjai, élmunkások, néptanácsi alkalmazottak és pártkáderek) húszéves lejáratú, igen alacsony kamatú állami kölcsönben részesülhettek. Egy korabeli forrás szerint tíz év alatt csak Marosvásárhelyen 1651 ilyen magánház épült, de vidéken is az ötvenes-hatvanas években épült jellegzetes „kockaházak” nagy része állami kölcsönből épült.²¹⁸

A „túlzsúfolt központokban” (*centrele aglomerate*) való tartózkodáshoz elengedhetetlen tartózkodási engedély (*flotant*) megszerzése nehezítette meg több tízezer falusi-kétkezi munkás mindennapjait. A kényszertársbérlet a városi élet integráns részévé vált és éppen ennek elkerülése érdekében vált számos, a városokban munkát kereső paraszti származású munkás ingázóvá (*navetist*). A legszerencsésebbek közülük a városokhoz közel elhelyezkedő

215 ANDJM, fond 1134, dosar 114/1955, 12. f.

216 ANDJM, fond 1134, dosar 240/1959, 90. f.

217 A rendeletet népszerűsítette a *Vörös Zászló* is (1954. január 1.).

218 Simon Fuchs: *Din istoria transformării socialiste a oraşului Tg. Mureş. Studii și Articole de Istorie*, 1964. 6. sz. 371.

falvakban laktak, amelyek napközben kiürültek, és elvesztették közösségi funkcióikat. A friss városlakókká vált földművesek nemzetiségtől függetlenül magukkal hozták a származási helyen megörökölt kulturális habitusukat, ugyanakkor megpróbálták bekapcsolódni a modernitás társadalmi projektjébe. Amint azt a szociológusok időben jelezték, munkakörnyezetbe való beilleszkedési nehézségeikhez hozzáadódtak a „városiak” és a frissen beköltözöttek közötti erős mentalitásbeli eltérések. Az új munkások termelékenységé meglehetősen alacsony maradt, mivel munkaidejük leteltével visszatértek szülőfalujukba elvégezni azt a munkát, amely immár második munkahelyüké vált, így nem részesülhettek semmilyen szakképzésben, amellyel lehetővé vált volna számukra a szakmunkássá vagy kisiparossá válás.²¹⁹

Az 1956 februári népszámlálás adatai alapján elemezhető (mivel adatait nemcsak országosan, hanem tartományi szinten is feldolgozták, és a demográfusok ma is megbízható forrásnak tartják²²⁰) a MAT lakosságának társadalmi rétegzettsége és nemzetiségi megoszlása. Különösen hasznosnak tűnik számunkra az alábbi táblázat, amely a MAT két etnikai pillérének a „társadalmi osztályhovatartozás” szerint eltérő strukturáját ábrázolja.²²¹

6. sz. táblázat: A MAT lakosságának társadalmi csoportok szerinti besorolása, 1956

	MAT lakossága	Munkás	Tisztviselő	Szövet. iparos	Koll. gazd. tag	Egyéni gazdálkodó	Önálló iparos
Összesen	731.387	190.520	82.533	11.880	45.334	367.629	25.832
%	100,0	26,0	11,3	1,6	6,2	50,3	3,5
Román	146.830	30.899	20.703	845	5.263	85.491	2.657
%	20,1	21,0	14,1	0,6	3,6	58,2	1,8
Magyar	565.510	150.660	59.088	10.709	39.307	280.199	20.320
%	77,3	26,6	10,4	1,9	7,0	49,5	3,6

219 Lásd Nyárády elemzését: *Erdély népesedéstörténete*, i. m. 118-121.

220 Varga E. Árpád: *Fejezetek*, i. m. 42.

221 A táblázat forrása *Recensământul populației din 21 februarie 1956*, vol 2., i. m. 320-321.

A nem román lakosság körében érvényesülő magasabb proletarizálódás a magyar és német lakosság társadalmi összetételére vonatkozó, a román adatokkal összevetett országos adatokból is kitűnik. Induljunk ki a falvakból: 1956 februárjában a kollektív gazdaság tagjaként szerepelt a németek 18,7%-a, a magyarok majdnem 9%-a, viszont a románoknak csak 3,8%-a. A városokat tekintve „munkásként” szerepelt a magyar lakosság 53,7 százaléka és a németek 62,3 százaléka, míg a román nemzetiségűek körében nem haladta meg a 46 százalékot.²²² Ezeket az adatokat természetesen kritikával kell szemlélni. Az állami statisztika egy adott szakmai csoport társadalmi hovatartozására vonatkozó többé-kevésbé önkényes kategorizálása nem mindig tükrözi annak a csoportnak a valódi státusát. De az adatsor vizsgálata, alátámasztva a lakosság aktívnak nyilvánított 60 százalékának „foglalkozási szektoraira” vonatkozó adataival, megmutatja, milyen utat járt be alig tíz év alatt az a gondolat, amelyet eredetileg a zsidó lakosság integrálásának céljával fogalmaztak meg, és amely a kisebbségeket „átrétegzésük” révén kívánta integrálni a társadalomba.²²³

---

222 Uo. XLIV-XLV.

223 Az 1945 utáni magyarországi zsidóság átrétegződési folyamatáról lásd Karády Viktor: Szociológiai kísérlet a magyar zsidóság 1945 és 1956 közötti helyzetének elemzésére. In Kende P. (szerk.): *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Párizs, Magyar Füzetek Kiadása, 1984, 37-180. Az 1945–1948 erdélyi zsidóságról átfogó képet ad Tibori Szabó Zoltán: Árnyékos oldal. Zsidó identitástudat Erdélyben a holokauszt után. Kv., Koinónia, 2007. Az 1945 utáni erdélyi kérdés zsidó perspektíváról lásd Holly Case: A holokauszt és az erdélyi kérdés a II. világháború után In Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005. 340-353. Az 1945 utáni erdélyi zsidók társadalmi és politikai helyzetéről, A. Andreescu – L. Nastasă – A. Varga (szerk.): *Minorități etniculturale. Mărturiile documentare. Evreii din România (1945–1965)*. Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003; Hary Kuller: *Evreii din România anilor 1944–1949. Evenimente, documente, comentarii*. București, Editura Hasefer, 2002; Stefano Bottoni: *Transilvania rossa. Il comunismo romeno e la questione nazionale (1944–1965)*. Roma, Carocci, 2007, 44-48. és 203-208.

Nemzetiségi szempontból az 1956-os népszámláláskor a MAT városaiban lakó 208 ezer személy nagy többsége (77,1%) magyar volt, ezután következtek a román nemzetiségűek 19,7 százalékos arányukkal, a zsidók 1,4 százalékkal, végül a németek 0,6 százalékkal. Ezek az arányok híven tükrözték a MAT összlakosságának etnikai összetételét. Az autonómia keretei lehetővé tették a Székelyföld számára, hogy a hatvanas évek közepéig kitolódjék a városok elrománosodásának folyamata, amely Erdély más részein már a negyvenes évek második felében kezdődött, és ahol a városokba való vándorlás nemcsak a társadalmi nivellálódásra, hanem az etnikai homogenizációra is ösztönzőleg hatott. 1948 és 1966 között a román városi lakosság 310 százalékkal nőtt (547 ezertől közel 1,7 millióig), miközben a magyarok száma 435 ezertől csak 702 ezerre nőtt (61%). Ennek következtében a városok lakosságának nemzetiségi megoszlása is jelentősen módosult.²²⁴

7. sz. táblázat: A városi lakosság etnikai megoszlása Erdélyben, 1930-1966

Városi lakosság Erdélyben	1930 %	1948 %	1956 %	1966 %	1930-1948 változás %	1948-1966 változás %
Magyarok	37,9	39,7	31,6	26,8	+1,8	-12,9
Románok	35,0	50,0	56,2	64,7	+15,0	+14,7
Németek	13,2	6,8	8,1	6,3	-6,9	-0,5
Zsidók	10,4	2,1	2,2	1	-10,4	-1,1*

* A zsidóknak tekintett lakosság számának vizsgálatában figyelembe kell venni, hogy főleg az 1948 és az azutáni összeírások alkalmával sokan nem vallották be zsidó származásukat. Az 1958-ban kezdődő emigrációs hullámig a nagyobb erdélyi városokban élő és tevékenykedő zsidók száma a hivatalos adatoknál lényegesen magasabb lehetett.

Ha az etnikai összetétel nem is, a városok társadalmi összetétele a MAT-ban is az országosan érvényesülő tendenciákkal

224 A táblázat forrása: Nyárády R. Károly: *Erdély népesedéstörténete*, i. m. 274-275.

összhangban változott. Románok inkább a „fahérgallérosok” kategóriájában jelentek meg: 34,5 százalékukat „tisztviselőként” sorolták be, szemben a tisztviselőknek a magyar lakosságon belüli 25 százalékos arányával. Ezzel szemben a magyarok felülreprezentáltak voltak a munkásságon belül: 46,4 százalékukat sorolták ide, míg a románoknak csak 34 százalékát.²²⁵

Egyetlen középosztályra visszavezethető foglalkozási szektorban sikerült a magyaroknak megőrizni egy enyhe fölényt még az ötvenes években is: az iparosok és az úgynevezett „kiskereskedők”, azaz a családi jellegű kereskedelmi tevékenységet folytatók körében. Ezek hagyományos gerincét képezték a civil társadalomnak és a polgári életmódnak: szabadidő- és sportklubokba jártak, előfizettek a sajtótermékekre, saját rádiókészülékük volt, sőt egyes esetekben saját járművük – főleg kerékpár, a motorbicikli- és autótulajdon meglehetősen ritka – volt. 1956-ra a MAT területén kevesebb, mint 20 ezer iparos maradt. Ebből körülbelül 7 ezren a tartományi székhelyen működtek; az évtized végétől kezdődően számuk még drasztikusabban csökkent, amelyhez hozzájárult a nagymértékű adóztatás és az, hogy a hatóságok nyomást gyakoroltak rájuk mindaddig, amíg fel nem hagytak az önálló tevékenységgel és szövetkezetekbe nem társultak.

Az ötvenes évek foglalkozási szerkezetének vizsgálata meglehetősen nehéz amiatt, hogy a statisztikai méréseknél meglehetősen bonyolult kritériumokat használtak. Az 1956-os népszámláláskor a lakosságot felosztották „társadalmi osztály” szerint anélkül, hogy megkülönböztették volna az aktív és az inaktív népességet. Ugyanakkor foglalkozási szektorok szerinti bontás csak az aktív, dolgozó lakosságra vonatkozott. A MAT-ban például aktívként szerepelt a lakosság 59,3 százaléka (67% a férfiak, 51,7% a nők esetében), de a tartományi székhelyen ez az arány meglepő módon 47,6 százalékra csökkent.²²⁶

225 *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956*, vol 2., i. m. 321.

226 Uo. 378-379.

Hányan voltak „igazi”, a termelésben résztvevő munkások 1956-ban az ehhez a társadalmi osztályhoz tartozóként feljegyzett 190.000 személy közül? Az autonóm tartomány monográfiája szerint a munkásosztály jelentős növekedést ért el az ötvenes években, így tagjainak száma 64 ezerről 80 ezerre emelkedett.²²⁷ Az RMP KV harmadik ötéves tervének végén elkészített *Javaslatok a MAT gazdasági fejlesztésére az 1961–1975 közötti időszakra* címet viselő szakértői anyagban a monográfia elkészítésével is megbízott munkacsoport érdekes adatsort szolgáltatott a MAT ipari munkássága számának 1950–1957 közötti alakulásáról.²²⁸

8. sz. táblázat: Az ipari szektorban dolgozó munkások a MAT-ban, 1950–1957

Év	Ipari szektorban dolgozók	Növekedési ütem 1950=100
1950	18.450	100
1951	23.380	126,7
1952	32.940	178,5
1953	34.630	187,7
1954	36.895	200
1955	37.872	205,5
1956	41.304	223,9
1957	42.204	228,8

Az első társadalom-átalakítási rohammal egyidejűleg bekövetkező gyors növekedés után (1950–1952), a munkások száma a következő öt évben stagnált, ha növekedésüket az összlakosságával vetjük össze. 1957-ben az ipari munkások legnagyobb része (kb. 27 ezer) az Ipari Minisztérium és a Tervbizottság teljes körű ellenőrzése alatt működő „köztársasági jelentőségű” üzemekben dolgozott. Az ezekben dolgozó munkások közel fele a faipart uraló Tartományi Erdészeti Tröszt alkalmazottja volt. Az 1966-ban

²²⁷ *MAT-Monográfia*, i. m. 77.

²²⁸ ANDJM, fond 1134, dosar 198/1958, 59. f.

kiadott országos statisztikai évkönyv szerint azonban 1960-ban az ipari dolgozók száma nem haladta meg a 45 ezret, és közülük mintegy 21 ezer az erdészeti szektor alkalmazottja volt.²²⁹ Ismét eltérő és a statisztikai felmérések alacsony megbízhatóságát jelző számokat eredményeznek az 1956-os népszámlálás foglalkozási szektorokra vonatkozó adatai. Az aktív lakosság 15,7 százaléka, 68 ezer személy az iparban dolgozott alkalmazottként, azonban ennél jelentősen nagyobb számban (91.250 személy) szerepeltek *munkás* társadalmi státusban, ám ezeknek kevesebb, mint a fele dolgozott ténylegesen az iparban.²³⁰ Ezzel szemben a parasztszakra gyakorolt ideológiai nyomás és az adóellenőrök szigora azzal járt, hogy a fennmaradás érdekében bővíteni kellett termelési tevékenységi körüket. 1956-ban a falusi lakosság egyhatoda nem földműveléssel foglalkozott, bár azon állampolgárok köre, akiknek „társadalmi csoportját” egyéni gazdálkodóként vagy kolhoztagként határozták meg, továbbra is a tartomány összlakosságának több mint felét, az aktív lakosság kétharmadát tették ki.²³¹

A korabeli statisztika által alkalmazott paraméterek heterogenitása és ezek ideológiai célokra való felhasználása (például hogy mesterségesen növeljék a munkások számát, hogy egy, a szocialista jövőképhez közelebb álló társadalmat mutassanak) arra ösztönöznek, hogy ne vonjunk le végleges következtetéseket az eddig lefolytatott kvantitatív elemzésekből. Néhány tendencia azonban jól látható: a tervgazdaságra jellemző újfajta „foglalkozások” elöretörése, a magánszektorhoz kapcsolódó gazdasági önállóság csökkenése és nem utolsósorban a magyar lakosság, és általában a kisebbségek jelentős részvétele az új rendszer által támogatott és 1948-ban a termelési eszközök államosításával elindított társadalmi „átállásban”.

---

229 Oláh: A Magyar Autonóm Tartomány. In *Autonóm magyarok?* i. m. 619.

230 *Recensămintul populației din 21 februarie 1956*, vol. 2. i. m. 744-745.

231 Uo. 320-321.

Következő alapkérdésünk: megvalósította-e az Állami Tervbizottság irányította gazdaságpolitika a tartomány létrehozásakor beharangozott társadalmi fejlesztési projektet, és ha igen, akkor milyen mértékben? Országos szinten a korszakot az 1949-es és 1950-es egyéves tervek kampányszerű végrehajtása, majd az első és a második ötéves terv határozta meg. Akárcsak a többi szocialista országban, az 1951–1955 közötti terv Romániában is szinte a teljes fejlesztésre szánt összeget a nehéziparba és különösen a hadi szektorba koncentrált, amely 1953-ig a rendelkezésre álló források 18-20 százalékát szívta fel. Miközben Erdély és a Bánság ipari szempontból fejlettebbnek számított a többi romániai régiónál, az ötvenes években a további fejlesztések szempontjából elhanyagolták. A vizsgált időszakban a szovjet gazdasági tanácsadók által segített bukaresti kormány néhány kiválasztott terület intenzív fejlesztésére koncentrált. A hagyományos erdélyi ipari központok fejlesztésében két olyan területet részesítettek előnyben, amelyben rendelkezésre álltak az anyagi források és a munkaerő: a szénben gazdag dél-erdélyi Zsil-völgye és Brassó környéke. Erdélyen kívül a kőolajmezőkkel rendelkező dél-romániai Ploiești térségét és a fővárost részesítették előnyben.²³² Gagyi József szerint: „Nem általános industrializáció, hanem pontszerű, egyes kiemelt helyekre koncentrált iparfejlesztés, ipartelepítés történt.”²³³ Az RMP II. Kongresszusán, 1955 decemberében útjára bocsátott második ötéves terv nem hozott jelentős változást a bemutatott modellhez képest. A fejlesztések éves aránya továbbra is nagyon magas, 20 százalékos szinten állt, míg a mezőgazdaságnak szánt források nem haladták meg a 12-13 százalékot.

---

232 Lásd Réti Tamás tanulmányát: A román tervgazdaság kialakulása 1944-1956. In Hunya G.–Réti T.–Süle A. R. (szerk.): *Románia 1944-1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Budapest, Medvetánc-Atlantisz, 1990, 36-37.

233 Gagyi József: A szocialista modernizáció kezdetei Románia egy elmaradott régiójában. Hatalom, szakértelem, átalakulás. In *Autonóm magyarok?* i. m. 469.

Amint az 1953–1960 közötti befektetések földrajzi megoszlását szemléltető táblázatból is kitűnik, a MAT egyáltalán nem élvezett előnyöket a gazdaságfejlesztési támogatásokban. Az autonóm tartományban lakott Románia össznépességének a 4,2 százaléka, ám a tartomány részére meghatározott fejlesztési kvóta a vizsgált időszakban átlagosan 2,4% volt. Országos szinten a MAT mellett csak a nála is archaikusabb társadalomszerkezetű Iași és Suceava tartományoknak folyósítottak kevesebb forrást.²³⁴

9. sz. táblázat: A romániai tartományok részesedése az ipari beruházásokban, 1953–1960²³⁵

Tartomány	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Argeș (Pitești)	4,5	4,6	4,3	4,9	5,8	5,1	5,2	4,5
Bákó	13,0	12,1	11,0	10,2	10,5	10,9	12,0	11,5
Bánát (Temesvár)	4,9	6,2	36,2	7,4	7,9	7,8	7,3	7,0
Sztálin (Brassó)	6,5	7,0	6,4	7,2	6,9	7,1	6,8	6,6
Bukarest (mezőgazd. terület)	3,8	3,8	3,2	3,0	3,2	4,6	5,3	5,9
Kolozs	3,7	4,6	4,0	3,7	4,1	3,6	3,5	3,9
Nagyvárad	3,0	4,4	4,6	2,5	2,5	2,7	2,9	2,6
Dobrudza (Konstanca)	7,0	4,4	4,0	4,1	5,1	7,0	7,8	5,7
Galac	2,8	4,1	4,5	4,9	4,6	5,7	6,2	6,3
Hunyad	10,2	10,4	8,9	8,7	8,5	9,1	7,6	6,1
Iași	2,7	3,2	2,9	2,9	2,6	2,0	2,5	2,6

234 A táblázat forrása: *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România*. București, Direcția Centrală de Statistică, 1966, 384-385. Az adatokat közli és elemzi Oláh Sándor: A Magyar Autonóm Tartomány a Román Népköztársaságban. Vázlatos statisztikai betajolás, különös tekintettel a gazdaságra. In *Autonóm magyarok?* i. m. 625-627.

235 Az 1952-es közigazgatási területrendezés után két további módosítás is történt (1956-ban és 1960-ban) az 1968-ban megyésítés előtt. Számos, a táblázatban is jelzett és 1960-ban bekövetkezett névváltoztatáson túl 1956-ban megszüntették az 1950-től létező Arad és Birlad tartományokat. Az 1966-ban kiadott statisztikai évkönyv az 1956-ban és 1960-ban érvényes tartományi neveket keverten használta.

Tartomány	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Nagybánya (Máramaros)	2,6	2,2	2,1	2,0	2,5	2,1	2,1	2,4
MAT (Maros-Magyar Autonóm Tartomány)	2,5	3,2	2,8	2,0	2,4	3,0	2,6	3,0
Olténia (Craiova)	2,1	2,9	4,8	5,6	5,8	6,4	6,6	6,3
Ploiești	13,0	10,8	9,7	9,3	9,5	8,0	6,9	8,3
Suceava	1,4	1,9	2,1	1,6	1,8	1,7	2,2	3,3
Bukarest (municípium)	16,3	14,2	18,2	20,0	16,3	13,2	12,5	14,0

Megjegyzendő, hogy a MAT-tal azonos mércét alkalmaztak a szintén nagyobb magyar lakossággal rendelkező három észak-erdélyi tartomány esetében is. Kolozs, Nagybánya, Nagyvárad és a MAT együttesen 3.561.770 lakossal rendelkezett 1956-ban, amelyek közül 1.265.402 (35,6%) magyar nemzetiségűnek vallotta magát.²³⁶ Az észak-nyugati tartományokban lakott az ország lakosságának 23,4 százaléka, de az elemzett időszakban demográfiai súlyukhoz képest alig feleakkora volt a részesedésük a fejlesztési forrásokból. Egyes városok, különösen Kolozsvár, Nagyvárad és Nagybánya erős ipari hagyományokkal rendelkeztek. Így gazdasági jellegű háttérbe szorulásuk mögött az állhatott, hogy a gazdasági tervezés felelőseinek továbbra is nemzetbiztonsági megfontolásból származó fenntartásaik voltak azzal szemben, hogy nagymértékű befektetéseket összpontosítsanak a magyar határhoz közel, illetve egy többségében vagy részben „idegen elemek” által lakott területre. A centralizált tervezés keretei között a MAT-nak szánt fejlesztéseket az évtized során mindvégig országos és nem a helyi érdeket képviselő megvalósításokra fordították. Ezen

---

236 *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956*, vol 2., i. m. XXXIV-XXXV.

fejlesztések eloszlásával kapcsolatban csak az ötvenes évek második felére rendelkezünk megbízható adatokkal:²³⁷

10. sz. táblázat: Állami beruházások a MAT-ban, 1956–1959

	Ipar	Építkezés	Mezőgazd. és erdőgazd.	Közlekedés	Kereskedelem	Kultúra, szociális költségek	Helyi érdekű vállalatok
1956	67,3	1,8	9,8	1,6	1,4	14,5	3,0
1957	55,3	2,0	11,9	4,2	4,6	14,8	6,5
1958	45,4	0,8	7,9	30,8	2,5	9,4	2,3
1959	43,6	0,5	16,6	20,8	1,8	10,7	4,3

Az ötvenes évek elejének legambiciózusabb tartományi fejlesztése az 1954 áprilisában üzembe helyezett gyulakutai Vörös Csillag hőerőmű volt, amelynek építésében szovjet szakemberek is részt vettek. Az évtized során mindvégig ez szolgáltatta a teljes romániai villanyáram-termelés 15 százalékát²³⁸, és hamarosan a szocialista rendszer által lehetővé tett modernizációs projekt büszkeségévé vált. Az 1952 után a helyi és az országos sajtóban az Autonóm Tartomány megvalósításairól megjelent összes cikkben első helyen a 75 megawattos kapacitású erőművet említették, amelynek megvalósítása lehetővé tette a MAT egyes falvainak villamosítását. (A program rendkívül lassan haladt előre: 1944-ben a közel 700 faluból 31-be jutott el a villanyáram, ez a szám 1959-re százra sem emelkedett.)²³⁹

A politikai presztízskérdések miatt erőltetett menetben épített erőmű az ötvenes években elsősorban működési zavarai miatt került az érdeklődés középpontjába. A Tartományi Pártbizottság által elindított egyik belső vizsgálat eredménye azt mutatta ki, hogy alig kétéves működése alatt a Vörös Csillagban 36 üzemza-

237 *Anuarul statistic*, i. m. 124.

238 *MAT-Monográfia*, i. m. 65.

239 Uo. 66.

vart és 25 meghibásodást regisztráltak. A legsúlyosabb eset, az 1955. június 24-én a második turbina kemencéjében bekövetkezett robbanás, jelentős anyagi kárral és emberi áldozatokkal is járt (erről és más „üzemi balesetről” a lapok nem tudósíthattak), és nem utolsósorban ennek hatására leváltották az Energiaügyi Minisztérium vezető apparátusát.²⁴⁰ A tervezés során elkövetett hibák olyan súlyosak voltak, hogy a hatalomban levők nyíltan tárgyalták a témát. 1957-ben az Állami Tervbizottság elnöke, Gaston Marin rezzenéstelenül magyarázta el a magyar nagykövetnek, hogy a hőerőművel kapcsolatos működési nehézségek műszaki és tervezési hibákból adódnak. A geológusok tévesen garantálták azt, hogy a hőerőmű még évtizedekig hatalmas természetes gázforrások fölött rendelkezhet, ám a megépítését követő második évben a földgáz meglepetésszerűen elfogyott. Így az ellátást egy rohamtempóban és hatalmas költségek mellett kiépített 30 km hosszú vezetéken keresztül tudták csak biztosítani.²⁴¹

Hasonló ellentmondást találunk a sikert hangsúlyozó hivatalos diskurzus és a valóság között a marosvásárhelyi „Simó Géza” bútorgyárral kapcsolatban, amelyet a propaganda rituálisan „Közép-Európa legnagyobbjaként” emlegetett.²⁴² A komplexumot az 1949. január 15-én kelt államosítási rendelet hozta létre az öt korábban működő műhely összeolvasztásával. A műhelyek a Székely és a Réti zsidó családok tulajdonában voltak, akik később Izraelbe távoztak. A két világháború közti munkásmozgalom egyik helyi képviselőjéről elnevezett „új” bútorgyárnak 1949-ben 345 alkalmazottja volt, és viszonylag kevés, de jó minőségű bútort

---

240 Jelentés a gyulakutai “Vörös Csillag” erőműről. Marosvásárhely, 1956. április 9. ANDJM, fond 1134, dosar 143/1956, 339-350. f. Jellemző, hogy a létesítmény magyar igazgatója nyolc román nemzetiségű technikus elbocsátását kérte, akiket szabotázzsal vádolt.

241 Beszélgetés a román Tervbizottság elnökével. Bukarest, 1957. február 12. MOL, XIX-J-1-j, 12. doboz, 001088.

242 Az első említést lásd *Népűjság*, 1949. október 15. Az ötvenes években rituálissá vált a gyár méreteire és kapacitására való hivatkozás.

állított elő. 1960-ban az alkalmazottak száma elérte a kétezret, amelynek köszönhetően a régi cukorgyár mellett a város legfontosabb üzemévé nőtte ki magát.

A személyzet számbeli növekedéséhez azonban nem társult semmilyen jelentősebb műszaki fejlesztés. A MAT gazdasági helyzetét bemutató magyar diplomáciai jelentés szerint 1949 és 1959 között az állam több mint 20 millió lejt fektetett be a bútorgyárba, amely a MAT-ba érkező különben is szerény mértékű fejlesztési összegek egy százalékának felelt meg. „Ahhoz képest, hogy mennyire büszkék a gyárra, ez valóban nevenségesen csekély összeg” – kommentálta szarkasztikusan a magyar kereskedelmi attasé. Az ötvenes években a bútorgyár mindvégig kisipari módon működött: a termelés egyetlen fázisában sem volt például szalagmunka.²⁴³ A nyersanyaggal, azaz a fával való folyamatos ellátás biztosításának nehézségei arra kényszerítették a gyár vezetését, hogy „rugalmas” munkaidőt írjanak elő a munkásoknak: amennyiben volt elegendő nyersanyag, arra ösztönözték őket, hogy teljesítsék túl a napi termelési tervet, azokban az időszakokban viszont, amikor akadozott az utánpótlás, nem hivatalosan egy vagy több nap fizetett szabadságot adtak nekik.²⁴⁴ Egy másik furcsaság a belföldi fogyasztásra termelő és az exportra tervezett bútorok elkészítését végző részlegek közötti munkamegosztásban jelentkezett. A „Simó Géza” évente körülbelül 50 ezer darab bútort állított elő, aminek egytizedét exportra, elsősorban a Szovjetunióba szánták. Miközben a belső piacra szánt darabok alig 30 munkaórát igényeltek, a külföldi piacra irányuló, jobb minőségűnek szánt darabok legalább 300-at.²⁴⁵ De a kifejezetten újonnan városba

---

243 A Maros-Magyar Autonóm Tartomány gazdasági helyzete. Bukarest, 1962. október 17. MOL, XIX-J-1-j, 10. doboz, 008282. Az összeállítás lesújtó képet festett a MAT éveiben elért gazdasági teljesítményről.

244 A gyakorlat élesen bírálta a MAT pártbizottságának gazdasági felelősének egyik jelentése. ANDJM, fond 1134, dosar 143/1956, 212-215. f.

245 A Maros-Magyar Autonóm Tartomány gazdasági helyzete. Bukarest, 1962. október 17. MOL, XIX-J-1-j, 10. doboz, 008282.

költözött és állami tömbház-lakásban élő munkásrétegnek szánt felszerelés annyira rossz minőségű volt, hogy a felháborodott károsultak olvasói leveleinek hatására a *Vörös Zászlónak* egy építő kritikára kihegyezett *Gyártsunk jobb minőségű bútort* címet viselő, rövidebb cikk erejéig foglalkoznia kellett az üggyel.²⁴⁶

A székelyföldi gazdasági egységek ipari össztermelése az 1950–1958 közötti időszakban hiába nőtt három és félszeresével, 15 százalékkal meghaladva az országos növekedési átlagot:²⁴⁷ az iparosodást és a sajátos szocialista modernizációt megcélzó versenyfutást hibák, tapasztalatlanság és nem utolsósorban a különben is szegényes anyagi források elherdálása jellemezte. Bár a fejlesztési források tömege szinte kizárólag a bányaiparba és az energiaiparba özönlött, még 1959-ben is a helyi gazdaságban hagyományosan a legnagyobb súllyal jelen levő két ágazat, a hatalmas erdőállomány és az élelmiszeripar továbbra is jelentős súlyt képviselt az ipari termelésben.²⁴⁸ A MAT monográfiája is elismerte azonban, hogy a különböző ipari szektorok növekedése nem volt azonos mértékű: az elektromos energiatermelés például négyeszeresére növekedett, a cukortermelésben csak egy szerényebb duplázásra futotta, és alig nőtt a fogyasztási javakat előállító iparágak (háztartási eszközök, élelmiszer) termelése. Mennyiségük és minőségük képtelen volt kielégíteni a folyamatosan növekedő lakosság élelmiszerigényét.²⁴⁹

A MAT Statisztikai Igazgatósága által 1960-ban kiadott évkönyv szerint a MAT jóval többet termelt, mint amennyit fogyasztott. A szerzők kissé maliciózus és burkolt kritikai szándékkal jegyezték meg, hogy az autonóm tartomány 1958-ban az összes román energiatermelés 14,6 százalékát állította elő, azonban alig 2,7 százalékát használta fel, míg a fennmaradó 12 százalékot a

---

246 *Vörös Zászló*, 1958. szeptember 14.

247 *MAT-Monográfia*, i. m. 71.

248 Uo. 73.

249 *Anuarul statistic*, i. m. 61.

szomszédos tartományokba „exportálta”. Az ezt követő évben a MAT állította elő a vajtermelés 14,4 százalékát, a cukortermelés 10,7 százalékát, a dohánytermelés 13 százalékát és a hústermelés 6,5 százalékát.²⁵⁰ A Bukarestnek szóló üzenet világos, talán túlságosan is világos volt (és valószínűleg ezek a célzások pecsételték meg a *Monográfia* sorsát): a Székelyföld növekvő mértékben vett részt az ország fejlődésében (1955-ben az ipari össztermelés 3,4 százalékaival, 1958-ban már 3,8 százalékaival), de az egyetlen magyar többségű romániai tartomány mégsem élvezte a Tervbizottság jóindulatát.

A hatalomnak így is megvoltak a kampánycélok megvalósításához szükséges eszközei. Ezek egyike volt a bérmentes „önkéntes munka” rendszeres és tömeges alkalmazása. A helyi hatóságok szerint 1952–1956 között az „önkéntes” közmunkára való mozgósítás és a közösségi „önadóztatás” számos közérdekű munka megvalósítását tette lehetővé a MAT-ban, állami önrész nélkül: így készült el 249 iskolaépület, 341 művelődési ház, 310 híd, több tucat kilométernyi útszakasz, és ráadásul több tucat falunak a propaganda által oly büszkén emlegetett villamosítása.²⁵¹ A gazdasági sikereknek volt egy teljesen „rejtett dimenziója” is, a kényszermunka alkalmazása. A MAT-ban számítások szerint 14 ezer besorozott, megbízhatatlannak ítélt társadalmi osztályból származó magyar sorkatonának kellett 2-3 évig, általában nem fizetett kényszermunkát végeznie elsősorban a bánya- és az építőiparban.²⁵²

Az ötvenes évek gazdaságtörténetében különös szerepet játszottak a lakosság többségét kitevő paraszti társadalom túlélési

---

250 Uo. 65.

251 A Maros-Magyar Autonóm Tartomány gazdasági helyzete. Bukarest, 1962. október 17. MOL, XIX-J-1-j, 10. doboz, 008282.

252 A Csíkszeredában nyolc éve alapított Munkaszolgálatos Katonák Szövetsége adatai szerint a mai Maros megyében 6500, Hargita megyében 4575, Kovászna megyében 2800 sorkatonát sújtott a munkaszolgálat 1950 és 1961 között. Bővebb információkat közöl Benkó Levente: Kőbe és papírra írt múlt. *Kronika*, 2003. december 23.

stratégiái. A MAT gazdasági fejlődése sokat köszönhetett azoknak, akik nyíltan (erőszakos fellépéssel) vagy „rejtett” módon (a hamis adatszolgáltatás, a feladatok elvégzésének halogatása, a felsőbb szervekre való „hárítás”, a teljesítmény visszatartása, a visszatulajdonítások, a kötelezettségek tagadása, és nem utolsósorban a „kollektív tulajdon” szimbolikus megcsúfítása és a lopás²⁵³) igyekeztek ellenállni a folyamatos politikai nyomásnak. Az állam soha nem látott mértékben avatkozott bele az állampolgárok életében, és a Magyar Autonóm Tartományban (is) jelentős földterületet, erdőket, lakóházakat, nyaralókat sajátítottak ki, és nyugdíjjáradékokat vontak el politikai okok miatt.²⁵⁴ Közben az emberek küzdöttek az alapvető fogyasztási cikkek (üzemanyag, gyufa, ruházati cikkek) állandó hiányával és tovább művelték saját földjüket. A kollektivizálási kampányok ellenére és a megfélemlítés állandósult légkörében csak a földművesek kisebb része fejezte ki a rendszerrel való szembenállását nyílt bojkottal: a termés tönkretételével vagy a kollektív gazdaságba tömörített földek megmunkálásának az elutasításával. A tartomány jellegzetes növénykultúráinak (búza, kukorica, burgonya, cukorrépa) a termelése átlagosan 20-25 százalékkal növekedett. Az országos termés 16 százalékanak megfelelő burgonyatermelés például az 1951-es 300 ezer tonnáról 1959-re 440 ezer tonnára emelkedett.²⁵⁵ A legkritikusabb időszakokban a paraszti társadalom ugyanúgy reagált, mint emberemlékezet óta mindig: az önellátó gazdálkodásba menekült. Alig két év alatt, 1951–1953 között a tartományban a sertések száma 103 ezerről 250 ezerre emelkedett²⁵⁶; jelentős növekedést regisztr-

253 A székelyföldi paraszti társadalom mindennapi ellenállásának formáit elemzi Oláh Sándor: *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Csíkszereda, Pro-Print, 2001, 171-257.

254 A szerteágazó, több bürokratikus szervezet (pártapparátus, néptanácsok, népbíróságok) megmozgató jelenséget Oláh Sándor úttörő tanulmánya vizsgálta: *Rendelteti tulajdonelsajátítás a Magyar Autonóm Tartományban, 1952–1960*. In Oláh: *Kivizsgálás* i. m. 229-254.

255 *Anuarul statistic*. i. m. 102-114.

256 Uo. 116.

ráltak a többi háziállat esetén is. Magyarországtól eltérően, ahol egy disznó levágását a Rákosi-korszakban börtönnel büntették, Romániában a kormányzat elnézőbben viszonyult a parasztnak olyan félig legális praktikáihoz, amelyek lehetővé tették számukra, hogy túléljék éppen azokat a károkat (a földek és a termelőeszközök kisajátítását), amelyeket a kommunista rendszer agrárpolitikája okozott.

Milyen mérleg vonható meg az 1959-es „váltás” előtti Magyar Autonóm Tartományban folytatott állami gazdaságpolitikáról? A társadalmi kiegyenlítés hivatalos politikájával ellentétben a MAT lakossága nemzetiségtől függetlenül eltérően fogta fel saját életmódjának pozitív vagy negatív irányba való változását. A legfőbb kedvezményezettek kétségkívül a szerény társadalmi háttérrel (iparos, munkás vagy parasztcsaládból származó) rendelkező, az új rendszerbe integrálódni kívánó jó képességű fiatalok voltak. Munkások (sokkal ritkábban földműves), egyszerű állami alkalmazottak gyermekeinek elitszakmák elsajátítására nyílt lehetőségük. Diplomás fiatalokból nemcsak tanárok és népművelők, hanem mérnökök, ügyvéd, közgazdász, újságíró, katona- és állambiztonsági tiszt lett. Fuchs Simon történész és pártaktivista, az 1957-ben létrehozott RNK Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának igazgatója 1964-ben dicsérte Marosvásárhely „ipari és értelmiségi központtá” való átalakulását. A tartományi székhelyen a diplomások száma az 1930-as 1115-ről 1962-re valóban 2749-re emelkedett, utóbbiak közül 1119-en tanárok vagy tanítók voltak, 518-an orvosok, 505-en mérnökök és 408-an „tudósok és művészek”.²⁵⁷ Fuchs azonban elfelejtette hozzátenni, hogy az elmúlt harminc év alatt a városi lakosság 38 ezerről 73 ezerre emelkedett; a diplomások számának növekedése tehát abszolút számokban jelentősnek látszik, ám a lakosság arányához viszonyítva nem az. Annak bizonyítására, hogy Fuchs lelkesedése indokolatlan volt,

---

²⁵⁷ Fuchs: *Din istoria*, i. m. 369.

elég arra gondolni, hogy 1956-ban a MAT területén a diplomások aránya továbbra is jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál: 5439 személy tartozott ide, a lakosság 0,7%-a, szemben az 1,2%-os országos átlaggal.²⁵⁸

Bár a felnőtt lakosság körében folytatott nagyméretű alfabetizációs kampányoknak köszönhetően sikerült legyőzni a tömeges méretű írástudatlanságot,²⁵⁹ az átlagos iskolázottsági szint lassan emelkedett és minden fejlődés a városokba koncentrálódott, ahol 1956-ban a diplomások négyötöde élt. A szocialistának képzelt társadalom alapjait ezekben a „hosszú ötvenes években” rakták le, a lakosság zöme csak alapfokú iskolázottsággal rendelkezett, amely nem volt elegendő a további szellemi és szakmai fejlődéshez.

A tömegoktatás, párosulva az elégtelen mértékű ipari és gazdasági fejlődéssel, oda vezetett, hogy az ötvenes évek végére a MAT-ban munkaerő-túlkínálat alakult ki, amely a hivatalos statisztikák által titkolt tömeges munkanélküliséget hozott magával. Jelezte viszont a problémát az 1960–1965-re szóló tartományi fejlesztési tervhez 1959-ben készült gazdasági helyzetelemzés. A közgazdászok arra figyelmeztették a pártvezetést, hogy a MAT-ban több mint 4500 személy gyakorlatilag munkanélküli, és 1960-ra a nem foglalkoztatottak számának további, mintegy tízenötezer fővel való növekedése várható. Ennek hátterében egyrészt az állt, hogy a kollektivizálás 1958–1959 közötti felgyorsítása a falvak elhagyására és a „csendes ellenállás” felhagyására kényszerített több ezer földművest, másrészt az, hogy a MAT területén (részben propagandacéllal) beindított 50 szakiskola csak 1960-ban tízezernél több fiatal szakmunkást bocsátott volna ki a munkaerőpiacra. A vég-

---

258 *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956*, vol. 2., i. m. 344-347.

259 *A Vörös Zászló* 1954. augusztus. 8-ai közlése szerint 1949 és 1954 között az írástudatlanok száma a tartományban 36 ezertől 9 ezerre csökkent.

zettek felének azonban nem volt biztosított a választott szakmán belüli elhelyezkedés.²⁶⁰

A MAT nem volt színhelye, nem adott keretet egy koherens társadalmi projektnek. Különleges figyelemben részesült azonban a „magyar üvegház” olyan területeken, amelyek nem a termeléshez, hanem inkább a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódtak: a kultúra, a sport, a „hasznos” kikapcsolódás terén a hagyományosan elszigetelt és elmaradott régió lakosai csak az ötvenes évektől kezdtek el fogyasztani modern kulturális termékeket: moziba járás, cukrászda és vendéglő látogatása (kávézás, flekkenezés), sportesemények megtekintése és a sportgyakorlás, motor- és autóversenyek, koncerten való részvétel, rádióhallgatás, kiránduláson vagy szervezett utazáson való részvétel.

*Csíkmadarasi lányok a rajoni futóversenyen
(A fénykép Olti Ágostontól származik)*

260 ANDJM, fond 1134, dosar 226/1959, 96. f.

A szabadidő eltöltése különösen a városi lakosság számára olyan korábban nem látott lehetőségekkel bővült, amelyeket ráadásul hozzáférhető árakon nyújtottak. 1959-ben a marosvásárhelyi Székely Színház bérleteit 14 és 52 lej közötti összegekért árusították, amely egy havi fizetés 2-5%-ának felelt meg.²⁶¹ Az Országos Turisztikai Ügynökség (*ONT Carpați*) gyakran tette közzé a helyi napilapban „külföldi” utazási ajánlatait: 1959-ben már 6 napos szervezett szilveszteri utazás Magyarországra (az egyéni utak továbbra is tilosak voltak) személyenként 1100 lejért, amely akkor kevéssel haladta meg egy szakmunkás havi fizetését.²⁶² A Magyar Autonóm Tartomány lakosai növekvő mértékben fogyasztották mindazt, amit gyakran kifogásolható minőségben, de mégis megfizethető áron állítottak elő a számukra. A MAT nem politikai szerkezet vagy társadalmi projekt, hanem nyelvi és kulturális „üvegházként” volt jelent életükben, ahol majdnem minden politikai és társadalmi viszontagság elfogadhatóbbá vált azáltal, hogy magyarul történt, magyarok között.

---

261 *Vörös Zászló*, 1959. október 4.

262 *Vörös Zászló*, 1959. október 15.